

Приповетке: књига VI, 1939.

Садржај

Клопка

Чиновник треће класе

Писмо

Пољубац

Путник прве класе

Коњокрадице

Опклада

Имендан

Без наслова

Каштанка

Пошта

Непријатност

821.161.

1-32

А.П. ЧЕХОВ

**САБРАНА
ДЕЛА**

II 882

А. П. ЧЕХОВ
САБРАНА ДЕЛА У 14 КЊИГА

УРЕДНИК
М. М. ПЕШИЋ

ИЗДАЊЕ, ПШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА

БЕОГРАД

1939

инв. бр. 174
А. П. ЧЕХОВ

САБРАНА ДЕЛА

КЊИГА VI

*инв. бр.
28436*

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО
М. М. ПЕШИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

МЗ.

ПРИПОВЕТКЕ

РОКЛОН

„ФИН“

СРПСКО ПОВЛАШЋЕНО ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
за финансијску службу, законодавство и науку

Београд, Обилићев Венац 30

Телефон 23-150

С РУСКОГ ПРЕВЕЛИ:

МИТАР МАКСИМОВИЋ

М. М. ПЕШИЋ

КОСАРА ЦВЕТКОВИЋ

МИЛАН ПЕТРОВИЋ-ШИБИЦА

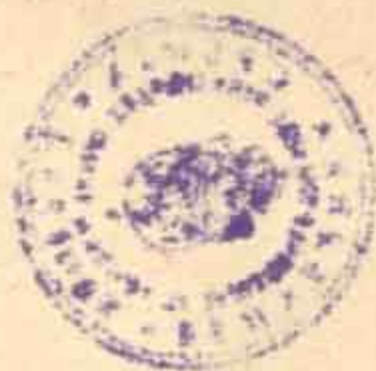

28436

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

САДРЖАЈ

	Стр.
Клопка. Превод Митра Максимовића	9
Чиновник треће класе. Превод М. М. Пешића	36
Писмо. Превод М. М. Пешића	61
Пољубац. Превод Косаре Цветковић	77
Путник прве класе. Превод М. М. Пешића	102
Коњокрадице. Превод Митра Максимовића	112
Опклада. Превод Митра Максимовића	137
Имендан. Превод М. М. Пешића	148
Без наслова. Превод Милана Петровића	195
Каштанка. Превод Митра Максимовића	201
Пошта. Превод Милана Петровића	232
Непријатност. Превод Милана Петровића	241

За штампарију „Народна Просвета”:
А. Ивановић. Београд, Обилићев венац 5

Приповетке

К Л О П К А

У велико двориште фабрике ракије „наследника М. Ј. Ротштајн“, грациозно се клатећи на седлу, ујаха млад човек у као снег белој официрској блузи. Сунце се безбрижно осмехивало по поручниковим звездицама, по белим стаблима бреза, по хрпама поразбијаних боца, разбацаних по дворишту тамо-амо. На свему се огледала сјајна здрава лепота летњег дана, и ништа није сметало сочном младом зеленилу да радосно трепери и да се домигује са ведрим, голубастим небом. Чак ни каљав, чађав изглед зиданих шупа и загушан задах грубе ракије-комадаре нису кварили опште добро расположење.

Поручник весело скочи са седла, предаде коња притрчалом служитељу па, гладећи своје фине, црне брчиће, уђе у главна врата. На највишем басамаку старинских, али светлих и меких степеница у сусрет му изађе собарица са не тако младим, мало охолом лицем. Поручник јој ћутке даде визиткарту.

Одлазећи у собе са картом, собарица је могла да прочита: „Александар Григорјевић Сокољски“. После једног минута она се врати па рече поручнику да га госпођица не може примити јер

се не осећа сасвим здрава. Сокољски се загледа у плафон па напући доњу усну.

— Каква непријатност! — рече он. — Слушајте, драга моја, — проговори он живо: — реците, молим вас, Сузани Мојсијевној да је мени веома потребно да са њом говорим. Веома! А задржаћу је само један часак. Нека ме извини.

Собарица слеже једним раменом па лено пође госпођици.

— Добро! — уздахну она, кад се мало доцније вратила. — Извол'те.

Поручник прође за њом кроз пет-шест раскошно намештених соба, кроз ходник па се на крају крајева обрете у једној пространој квадратној соби где га на првом кораку порази изобиље расцветаног растиња и сладуњав, одвратно густ мирис јасмина. Цвеће се у редовима низало дуж зидова, заклањајући прозоре, висило је са плафона, вило се по угловима — тако да је соба личила пре на зимску башту, него на људско боравиште. Сенице, канаринке и штиглици с циком су скакутали по зеленилу и ударали о прозорска стакла.

— Извините, молим вас, што вас овде примам, — зачу поручник пун женски глас, који је доста пријатно рскао глас р. — Синоћ сам имала мигрену, па да ми се данас не би поновила, гледам коликогод могу да се не крећем. А шта бисте ви желели?

Таман према улазу, у великој старачкој наслоњачи, забацивши главу назад на узглавље, седела је жена у скупоценом кинеском шлафроку и

са умотаном главом. Иза везене вунене повезаче видео се само блед, дужи нос са шиљатим врхом и малом грбичицом, и једно крупно, црно око. Простран домаћи огртач скривао је њен стас и облике, али по белој лепој руци, по гласу, по носу и по оку могло јој се дати не више од двадесет шест, двадесет осам година.

— Опростите што сам тако упоран... — поче поручник, звецнувши мамузама. — Част ми је да вам се претставим: Сокољски! А долазим по поруци мога кузена, а вашег суседа, Алексија Ивановића Крјукова, који вас...

— Ах, знам! — прекиде га Сузана Мојсијевна. — Ја знам Крјукова. Седите — ја не волим кад преда мном стоји ма шта велико.

— Мој брат од тетке ставио ми је у дужност да вас замолим за једну услугу, — настави поручник још једном звецнувши мамузама и седајући. — Ствар је у томе што је ваш покојни отац куповао зимус од мога брата овас па му једну мању суму остао дужан. Рок меницама биће тек идуће недеље, али вас је брат веома молио ако бисте могли да му још данас дуг исплатите?

Поручник је говорио, али чешће неприметно загледао око себе.

„Па ја сам ово канда у спаваћој соби?“ — питао се он у себи.

У једном углу собе где је зеленило било гушће и више, под ружичастим, баш као неким погребним балдахином, налазио се кревет са изгњеченим, још неспремљеним постељним стварима. А одмах до њега на двома наслоњачама лежале су гоми-

ле згужваног женског одела. Скути и рукави, са изгњеченим чипкама и карнерима, висили су до ћилима на коме се овде-онде белеле разне трачице, две-три бачене попушене цигарете, хартијце од карамела... Испод кревета су вирили обли и шиљасте врхови дугог низа свих могућих собних ципела.

— А на коју суму гласе ваше менице? — запита Сузана Мојсијевна.

— На две хиљаде триста.

— Охо! — ускликну Јеврејка, помаљајући и друго црно око. — А ви још велите: мало! Уосталом, свеједно, платила а данас, а од недеље, — но ја сам ова два месеца после очеве смрти имала тако много плаћања... тако много глупог трчкарања, да ми се глава врти! Молим вас најпокорније, ја би сад требала па и морам у иностранство да путујем, а нагоне ме, ето, да се због којекаквих глупости задржавам. Ракија, овас... — промрмља она, упола жмирећи очима: — овас, менице, интерес или, како каже мој главни деловођа: „прученти“... То је грозно. Јуче сам просто отерала трошаринца. Напао ме са својим Тралесом. А ја му кажем: чистите се дођавола с вашим Тралесом, ја никог не примам! Пољуби ми руку па оде. Него знате шта: би ли могао ваш брат да причека два-три месеца?

— Тешко питање! — осмехну се поручник. — Мој брат би могао и читаву годину да чека, али не могу ја да чекам! Јер ја ово сад — морам да вам се исповедим — за себе радим. Мени је сад пошто пото новац потребан, а брат, као за па-

кост, баш сад ни пребијене паре нема. Те тако, хтели не хтели, морамо да купимо вересију. Малочас сам био код арендатора-сељака, сад ето седим код вас, а од вас ћу још некуд да се окрећем, догод не скупим пет хиљада. Страшно ми је сад новац потребан.

— Јелте, а нашто младом човеку толики новац? Јамачно неки ћеф, измотација. Шта је, да нисте негде пролумповали, прокартали, да се не жените?

— Погодили сте! — прсну поручник у смех па, лако се издигавши, опет звецну мамузама. — Ја се збиља женим...

Сузана Мојсијевна се добро загледа у госта, направи кисело лице па уздахну.

— Не разумем како могу људи да се жене! — рече она, тражећи око себе марамицу. — Живот је тако кратак, тако мало слободе, а они међу — окове на себе!...

— Свако има своје погледе...

— Да, да, наравно, свако има своје гледиште... Али чујте, па зар ви то неку сиротињу узимате? Из страсне љубави? И зашто вам треба баш пет хиљада, а не четири, не три?

„Гле, молим те, како је језична!“ — помисли поручник, па одговри:

— Читава ствар вам је у томе што се по закону официр не може женити пре навршених двадесет осам година. А ако ипак хоће да се жени, онда — или поднесе оставку на службу, или уложи пет хиљада кауције.

— Аха, сад разумем. Него чујте, ви малочас рекосте да свако има своје погледе... Можда је ваша заручница нека нарочита, необична, али... ја никако не могу да разумем како то неки па-метан, на свом месту човек може да живи са же-ном? Убите ме, али не разумем. Ја ето живим, хвала Богу, већ својих двадесет седам година, али ниједанпут у животу нисам видела ниједне колико толико сношљиве жене. Све су оне смут-љивице неморалне, лажљивице... Ја могу да под-несем само собарице и куварице, а такозване че-стите ја себи ни на пушкомет не пуштам...

... Него, Богу хвала, оне ме и саме не трпе и не насрћу овамо. Кад им затребају паре, оне по-шљу мужа, а сама ни зашта на свету неће по-ћи — и то не из гордости, него просто из ку-кавичлука — боје се да им неку сцену не при-редим. Ах, ја одлично разумем њихову мржњу! Па наравно! Ја отворено, искрено износим нека цео свет види оно што се оне свим силама тру-де да и од Бога и од људи сакрију. Па како да ме тада не мрзе? Уверена сам да су вам о мени читаве историје напричали...

— Ја сам тек ономад овамо дошао, па...

— Де, де, де... из очију вам читам! Бајаги није вас ваша снајка снабдела упутствима? Пуш-тати младог човека код тако страшне женске па-га унапред не упозорити — зар је то могућно? Хаха... Но, шта је, како ваш брат? То вам је фи-ни лаф, тако диван мушкарац... Неколико пута сам га у цркви видела. Што ме наједном тако по-гледасте? Ја често идем у цркву! Бог је свима

један и једнак. За образованог човека није то-лико важна спољашност, колико сама идеја... Зар не?

— Па наравно... — осмехну се поручник.

— Да, идеја... А ви нимало не личите на бра-та. И ви сте лепи, али ваш брат је далеко лепши. За дивно чудо како мало сличности!

— Па није ни чудо: ми нисмо рођена браћа.

— Да, истина. Вама је дакле неизоставно још данас новац потребан? А што то баш данас?

— За који дан ми истиче отсуство.

— Па добро, кад је тако! — уздахну Сузана Мој-сијевна. — Шта знам да радим — даћу вам паре, ма да знам да ћете после кукати на мене. Посва-ђаћете се после свадбе са женом па ћете рећи: „Да ми којом срећом она погана Јеврејка тада не даде паре, ја бих данас као птица био сло-бодан!“ Па је л' вам лепа ваша девојка?

— Па, прилично...

— Хм!.. Ипак је боље шта било, макар и лепо-та, него ништа. Него, жена никаквом својом ле-потом не може накнадити мужу своју вулгарност и празнину.

— Оригинално! — засмеја се поручник: — Ви сте и сами жена, а такав женомрзац!

— Жена... — осмехну се Сузана. — Зар сам ја нешто крива што ми је Бог послао такву љуштуру? Ја сам за то толико исто крива колико и ви што имате бркове. Не зависи од виолине избор фут-роле. Ја себе веома волим, ал' кад ми ко спомене да сам жена, ја одмах почињем да мрзим себе.

Но, ви се сад мало удаљите, да се обучем. Причекајте ме у салону.

Поручник изађе, и прво што уради, дубоко уздахну, да се отресе од тешког јасминовог мириса од кога већ поче да му се глава врти, и да га гребе у грлу.

Био је задивљен и изненађен.

„Како је чудна! — помисли он, осврћући се. — Говори складно, лепо, али... исувише много, и искрено. Та жена душевно није сасвим читава“.

Салон, у коме је он сад стајао, био је опремљен богато, са претензијама на раскош и моду. Ту су биле тамне месингане зделе са рељефима, изгледи Нице и Рајне по столовима, старински светњаци на зидовима, јапанске статуетке, али сви ти домаћини напори да свом дому да изглед раскоши и моде само су сведочили о неукусу о коме су неумољиво викали позлаћени карнизи, дречеће шарене тапете, јарке сомотске простирке, рђаве олеографије у гломазним рамовима. То отсуство укуса допуњавала је недорешеност и сувишна тескоба, кал ти се чини да нечега недостаје, и да би опет много шта требало избацити. Опажало се да су сав тај намештај и опрема набављени не наједанпут, него у партијама, путем згодних прилика, распродаја.

Поручник ни сам није располагао богзна каквим укусом, али је и он могао да уочи да целокупно уређење куће носи на себи једну карактерну особину која се не да избрисати ни раскошом, ни модом, а наиме: потпуно отсуство трагова женских, домаћичких руку које дају, као

што је познато, опреми соба колорит топлоте, поезије и угодности. А овде је са свих страна дувала студен као у просторијама железничких станица, клубовима и позоришним феоајима.

Нарочито јеврејског у соби није било скоро ничега, осим можда само једне велике слике која је приказивала Јакова и Исака. Поручник се освртао око себе па, слежући раменима, размишљао о овој новој, чудној познаници, о њеној распорјасаности и начину говора.

Али ево, отворише се врата и на прагу се појави она сама, стасита, у дугој црној хаљини, са јако стегнутим, као извајаним струком. Сад је већ поручник могао да види не само нос и очи, но и бело, не пуно лице, црну као астраган кудраву главу. Она му се не допаде, ма да очигледно није била ружна.

Он је уопште према неруским лицима имао предубеђење, а овде је уз то још нашао да са црнима витицама и густим обрвама домаћиним никако не хармонира бело лице које му је својом белином напомињало однекуд отужан јасминов мирис; да су уши и нос били очајно бледи, као мртви или изливени из прозачног воска. Осмехнувши се, она заједно са зубима покази и бледе дџсни, што му се такође не допаде.

„Бледа немоћ... — помисли он. — Та мора да је као ћурка нервозна“.

— Но, ето и мене! Хајдмоте! — рече она, идући брзо испред њега и кидајући успут с цвећа пожутело лишће. — Одмах ћу вам дати новац и, ако хоћете, почастити вас доручком. Две хиљаде

и триста рубаља! После тако доброг пазара ви ћете слатко доручковати. Па — допадају ли вам се моје собе? Овдашње госпођице говоре да ту код мене мирише на бели лук. Том кухињском досетком исцрпљује се сва њихова духовитост. Журим се да вас уверим да бели лук чак ни у подруму не држим, и кад ми је једном дошао у посету лекар од кога је заударао бели лук, ја сам га замолила да узме капу, па да са својим миомирисом оде куд зна на друго место. Код мене мирише не на бели лук, него на лекове. Мој отац је годину и по дана лежао у парализи па је још и сад сва кућа лековима прожета. Годину и по дана! Жао ми га је, ал' ми је мило што је умро: толико се, јадник, напатио!

Она проведе поручника кроз две собе, сличне салону, затим кроз салу, па се заустави у свом кабинету где је стајао женски писаћи сточић, сав претрпан декоративним ситницама. Поред њега, на тепиху, беше испретурано неколико отворених књига. Из кабинета су водила омања врата кроз која се видео сто, постављен за доручак.

Непрестано причајући, Сузана извади из џепа свежањ ситних кључева, па откључа некакав чудноват орман са савијеним стрмим поклопцем. Кад поклопац отскочи, орман отсвира неку тужну мелодију која поручника потсети на Еолову харфу. Сузана изабра још један кључић па опет шкљоцну.

— Ја ту имам подземне ходнике и потајна вратанца, — рече она, вадећи омањи портфељ од сафијанске коже. — Смешан орман — је ли те?

А у овом портфељу лежи читава четвртина мог иметка. Погледајте га како се напео! Надам се да ме нећете ваљда удавити?

Сузана диже очи и погледа у поручника па се добродушно осмехну. И поручник се смешкао.

„А златна је!“ — помисли он, посматрајући како јој кључеви играју под прстима.

— Ево га! — рече она, избравши кључић од портфеља. — Но, господине кредиторе, овамоте с вашим меницама. У ствари, баш су глупост те — паре! Какво ништавило, колико их само, жене воле! Знате, ја сам вам Јеврејка до сржи у костима, лудо ценим и волим Шмуле и Јанкеле, али што ми је одвратно у нашој семитској крви, то је та страст за шићаром и тековином. Згрћу, вечно згрћу на гомилу, а ни сами не знају зашто згрћу. Човек треба да живи и ужива, а они се вечно боје да потроше пару-две више. У томе погледу ја више личим на коњичког официра, него на Шмула. И не волим да ми паре дуго на једном месту леже. И уопште, ја канда мало личим на Јеврејку. Него ме јако мој изговор одаје, а?

— Како да вам кажем? — ушетриљи поручник. — Ви говорите чисто, не рскате.

Сузана прсну у смех па стави кључић у браву од портфеља. Поручник извади из џепа свежањ меница па их заједно са нотесом стави на сто.

— Ништа вам тако не одаје Јеврејина као изговор, — настављаше Сузана, загледавши се весело у поручника. — Макако се он тамо напрезао да изиграва Руса или Француза, али замолите га да каже реч пух, он ће вам неизоставно рећи:

пеххх... А ја ето изговарам сасвим правилно:
пух! пух! пух!

Обоје прснуше у смех.

„Тако ми Бога, она је златна!“ — помисли Со-
кољски.

Сузана стави портфељ на сто, коракну према
поручнику па, приближивши своје лице његовом,
весело настави:

— После Јевреја ја никога тако не волим као
Русе и Французе. Ја сам била слаба ученица у
гимназији па историју не знам, али бих рекла да
се судбина целог света налази баш у рукама та
два народа. Ја сам дуго живела у иностранству...
Чак сам и у Мадриду пробавила пола године...
Нагледала сам се тамошњег света и стекла убе-
ђење да осим Руса и Француза нема на земљи ни-
једног честитог народа.

...Узмите само језике... Немачки језик је
коњски, енглески — нешто глупље не може чо-
век замислити: фајт-фирт-фујт!... Италијански је
пријатан само кад полако на њему говориш, али
ако слушаш талијанске брбљивце, испада ти опет
јеврејски жаргон. А Пољаци? Боже мој, Господе!
Нема вам одвратнијег језика! „Не пепши, Пет-
ше, пепшем вепша, бо можеш пшепепшите веп-
ша пепшем“. То значи: „не бибериши, Петре, би-
бером прасе, јер можеш да препаприш прасе би-
бером“. Ха-ха-ха!

Сузана Мојсијевна заврати очи па прсну у та-
кав добар, заразни смех да се и поручник, гле-
дајући је, весело и гласовито засмеја. Она до-
хвати госта за дугме па настави:

— Ви наравно не волите Јевреје... Ја не спо-
рим, недостатака код њих има много, као и у
сваке нације. Али зар су, Јевреји криви? Не, нису
криви Јевреји, но жене јеврејске! Оне су ограни-
чене, грамзљиве, без и најмање поезије, отуж-
не... Ви никад нисте живели са Јеврејком па
не знате каква је то посластица!

Последње речи изговори Сузана Мојсијевна
отегнуто, сад већ без надахнућа и смеха. Она
ућута, баш као да се била уплашила од толике
своје искрености, а лице јој се наједном унакази
на неки чудан и непојмљив начин. Очи, не треп-
ћући, упреше се у поручника, уста се отворише
и обнажише стиснуте зубе. На читавом лицу, на
врату па чак и на грудима задрхта пакостан, мачји
израз. Не одвајајући очију са госта, она брзо са-
ви своју снагу у страну па нагло, као мачка, шче-
па нешто са стола. Све је то било дело неколико
секунада.

Пратећи њене покрете, поручник виде како пет
прстију згужваше његове менице, како бела
шуштећа хартија пролете испред његових очију
па ишчезе у њеној песници. Такав га нагао, нео-
бичан обрт од добродушног смеха ка преступу
тако запрепасти да човек пребледе и трже се ко-
рак уназад...

А она је, не одвајајући од њега уплашене, ис-
питивачке очи, превлачила своју стиснуту песни-
цу по бедру тражећи цеп. Песница се грчевито,
као уловљена риба, батргала око цепа али ни-
како да нађе отвор. Требао је још само један
тренутак, па би менице ишчезле у потајницама

женског одела, али ту поручник лако подвикну па, потстакнут више нагоном, него разумом зграби Јеврејку за руку око стиснуте песнице. Она се пак, још већма искезивши зубе, из све снаге трже па ишчупа руку. Тада Сокољски једном руком снажно обухвати њен струк, другом — груди, и сад наста борба. Бојећи се да јој не увреди женственост а и да јој не зада бол, он је гледао да јој само не да да се креће те да јој ухвати песницу са меницама, а она, извијајући се у његовим рукама као јегуља својим гипким, еластичним телом, отимала се, ударала га у груди лактовима, гребла га тако да су његове руке прелазиле по целом њеном телу те јој је и нехотице задавао бол и вређао стид.

„Како је ово необично! Како чудновато!“ — помисли он, као ван себе од чуда, не верујући својим очима и осећајући свим својим бићем како му се глава заноси од јасминовог мириса.

Ћутећи, задихани, ударајући се о намештај, они су се вукли с места на место. Сузану као да распали та борба. Она се била сва зајапурила, зажмурила и једанпут чак, сва ван себе, јако приону својим лицем уз лице поручниково, тако да му на уснама остаде сладуњав укус. Најзад, он докопа и стиште песницу... Раширивши је, и — не нашавши у њој менице, он пусти Јеврејку. Поцрвенели, са разбарушеном косом, једва дишући, гледаху једно у друго. Пакостан мачји израз на лицу Јеврејкином смени се мало помало добродушним смешком. Она прсну у смех па, окренувши се на једној нози, упути се у собу где

је био припремљен доручак. И поручник оде за њом. Она седе за сто па још сва поцрвенела, задихана, попи пола чашице порто-а.

— Чујте, — прекиде поручник ћутање: — ви се то јамачно шалите?

— Нинајмање, — одговори она, мећући у уста залогај хлеба.

— Хм!.. Па лепо — како велите да разумем све ово?

— Како хоћете. Седите да доручкујемо!

— Знам, па то је... непоштено.

— Може бити. Уосталом, не вреди вам сад да ми лекцију читате. Ја имам свој властити поглед на ствари.

— Дакле нећете ми дати?

— Наравно да нећу! Да сте ви какав сиромах, несрећан човек који нема шта да једе, но, тад би био други разговор, а овако — хоће човек да се жени!

— Али то нису моје паре, него братовљеве!

— А шта ће и вашем брату паре? Жени на миду? А мени је, видите ли, сасвим свеједно, има ли ваша belle-soeur хаљина, или нема.

Поручник сад већ није био свестан да је он у туђој кући, и није водио рачуна о пристојности. Он се разода по соби, мрштио се и нервозно је чупкао прсник. Кад је већ Јеврејка својим лупешким поступком морално оборила себе у његовим очима, он се осећао смелијим и комотнијим.

— А ђаво би вас ваш знао! — мрмљао је он. — Него знате шта, ја се нећу маћи из ове куће док не добијем од вас моје менице!

— Па тим боље, драги мој! — засмеја се Сузана, — останите ако ћете ту вечно, мени је то још пријатније.

Узбуђен борбом, поручник се загледа у насмејано, дрско лице Сузанино, у уста која су жвакала, задихане груди, па постаде још смелији и дрскији. Али место да мисли о меницама, он однекуд пожудно поче да се сећа причања свога брата о Јеврејкиним романтичним пустоловинама, о њеном слободном начину живота, и то сећање само подбадаше његову дрскост. Он нагло седе до Јеврејке па, не мислећи о меницама, поче да једе...

— Је л' по вољи ракије или вина? — запита га Сузана, смешећи се. — Дакле ви ћете остати да чекате менице? Јадниче мој, колико ли ћете дана и ноћи имати да проведете код мене, очекујући менице! А ваша вереница се неће љутити?...

Прође пет часова. Брат поручников, Алексије Ивановић Крјуков, у домаћој хаљини и папучама, ходао је на своме имању по собама и нестрпљиво погледао кроз прозоре.

То беше висок, снажан човек са великом црном брадом, са мушким држањем и, као што прavo рече Јеврејка, прави лепотан, ма да је већ сти-гао у оне године кад се људи мало више гоје и ћелаве.

По духу и разуму он је спадао у број природа којима је тако богата наша интелигенција: срдачан и добродушан, васпитан, не туђи се од науке, уметности, вере, највитешкијих појмова о части, али нимало дубок, и полењ.

Волео је да што добро поједе и попије, мајсторски је играо винта, имао је укус у погледу жена и коња, а у свему осталом био је крут и непокретан као морски пас, и да бисте га кренули из стања покоја, тражило се нешто необично, одвећ нечовечно, и тек тада би он заборављао све на свету и показивао највећу окретност: вапио би изазивајући на двобој, писао на седам табака молбу министру, вратоломно јурио по срезу, јавно дотичне називао нитковима, тужио се, итд.

— Што ли то, боже, нашег Саше нема? — питао је он жену, загледајући кроз прозор. — Време је већ ручку!

Причекавши поручника све до шест часова, Крјукови седоше да ручају. Те вечери, кад је већ време било да се вечера, Алексије Ивановић ослушкивао је свако корачање, лупу врата и слегао раменима.

— Чудновато! — говорио је он. — Мора да се наш окачењак-Фендрик код арендатора запио.

Лежући после вечере да спава, Крјуков најзад реши да се поручник јамачно задржао код арендатора, где је после добре пијанке остао и да преноћи.

Александр Григорјевић се вратио кући тек сутра. Изглед му је био до крајности збуњен и изнурен.

— Морам с тобом да разговарам насамо... — рече он брату тајанствено.

Пођоше у кабинет. Поручник закључа врата па је, пре но што поче да говори, дуго ходао по соби.

— Таква ми се, брате, ствар десила, — поче он: — да просто не знам како и да ти испричам. Нећеш ми веровати...

И он, замуцкујући, црвенећи и не гледајући брата у очи, исприча цео догађај са меницама. Крјуков је, размакнувши ноге и оборивши главу, слушао и само се мрштио...

— Шалиш ли се ти то?

— Ког ћу ђавола да се шалим! Какве ту сад шале!

— Не разумем! — промрмља Крјуков, сав поцрвенео, ширећи руке. — Па то је чак... немојално и нечасно с твоје стране. Снаша на твоје очи чини ђаво ће је знати шта, криминал, а ти трчиш па се љубиш!

— Ама ја ни сам не разумем како му све ово испале! — прошапта поручник, као кривац трепћући очима. Први пут сам у животу натрапао на такво чудовиште! Не осваја те лепотом, ни памећу, него оном, разумеш, дрскошћу, цинизмом...

— Дрскошћу, цинизмом... Каква је то наивност! Па ако, ти се, брајко, прохтело дрскости и цинизма, боље да си извукао свињу из каљуге па живу да си је појео! Ако ништа макар би те јевтиније стало, а овако — две хиљаде триста!

— Фала ти на тим отменим изразима! — на-мршти се поручник. — Ја ћу ти вратити те две хиљаде и триста.

— Знам да га ћеш вратити, ал' сад није реч о парама. Ђаво да их носи, те паре! Мене револтира

твоје ништавило, млитавост... та малодушност погана! Младожења! Има вереницу!

— Не помињи ми то, молим те... — поцрвене поручник. — Мени је сад и самом не знаш како криво. У земљу бих од срамоте да пропаднем... Одвратно и гадно што ћу сад за тих пет хиљада морати тетку да мољакам...

Крјуков се још дуго љутио и гунђао, а после, пошто се умирио, седе на софу па поче да се потсмева брату.

— Поручник и по! — говорио је он са презривом иронијом. — Мајчин младожења!

Наједном, он ђипи као опечен, лупи ногом па се разлете по кабинету.

— Ама не, брате, — ја то тако нећу оставити! — проговори он млатарајући песницом. — Менице ће бити код мене! Биће! Ја ћу њу удесити! Жене не можеш тући, али ја ћу је убогаљити... чита-вог парчета на њој остати неће! Ја нисам поручник! Мени ти нећеш твојом дрскошћу и цинизмом подићи! Не, ђаво да је носи! Хеј Мишка, — викну он: — трчи, реци тамо да ми одмах лаке кочије спреме!

Крјуков се брзо обуче па, не слушајући поручника, седе у тркачке лаке кочије, одлучно одмахну руком па одјури Сузани Мајсијевној. Поручник је дуго посматрао кроз прозор облак од прашине који се дизао за његовим кочијама, протегли се, зевну, па пође у своју собу. После четврт сата он је спавао чврстим сном.

Око шест часова га пробудише и позваше да руча.

— Како је то фино од Алексија! — дочека га у трпезарији снаја. — Дозвољава да га толико чекамо на ручак!

— Па зар се још није вратио? — зевну поручник. — Хм... мора да је код арендатора свратио.

Али се Алексије Ивановић ни на вечеру не врати. Његова жена и Сокољски решише да се тамо код тог арендатора закартао и да ће, по свој прилици, тамо и ноћити. Али се десило нешто савим друго.

Крјуков се врати сутрадан ујутру, па, ни с ким се не поздравивши, ћутке шмугну у свој кабинет.

— Но, шта је? — прошапта поручник, загледавши се у њега разрогачених очију.

Крјуков одмахну руком и прсну у смех.

— Ама шта ти је? Што се смејеш?

Крјуков се пружа на диван, забоде главу у јастук па се сав затресе од уздржаног смеха. После једног минута он се диже па, загледавши се у зачућеног поручника, очима, огрезлим у сузама од тешког смеха, проговори:

— Затворите врата. Е, да ти кажем — онаке жене ја свог века нисам видео.

— Јеси л' добио менице?

Крјуков одмахну руком па опет закикота.

— Ама оно је змај, а не жена. — Баш ти хвала, брате, за такво познанство! Па то је сам ђаво у сукњи. Дођем ти ја тамо, улазим, знаш, као Јупитер, тако да и себи дођох страшан... Намргодио се, намрштио, чак песнице стискао да изгледам страшнији...

„Госпођо, рекох, не бих вам саветовао да се и са мном шалите!“ — и већ остало у томе духу. И судом сам претио, и губернатором... Она се у први мах као расплака, рече да се хтела мало нашалити с тобом, па ме чак и поведе орману да ми да новац, ал' ту поче да доказује да је сва будућност Европе у рукама Руса и Француза; изгреди на пасја кола и наружи жене... А ја, исто као и ти, оклембесио уши, клипан један и будала... Отпева похвалну песму мојој лепоти, нежно ме пипну за мишицу да види какав сам де-лија, па... Као што ме видиш, тек сад се од ње искобељах... Ха-ха... А тобом је просто усхићена!

— Па... честитам, братац! — засмеја се поручник. — Човек ожењен, угледан... Па шта, срамота те? Одвратно? Али, шалу на страну, па наш срез сад и своју Тамару има...

— Ама какав срез! Та другог таквог камелеона у свој Русији нећеш наћи! Откад знам тако нешто ни чуо ни видео нисам, а већ ако ја нисам мајстор и зналац од те работе — онда не знам ко је? Та ја сам такорећи са вештицама живео, ал' оваког чуда нисам видео. И, што кажеш, нарочито дрскошћу и цинизмом побеђује. А што је код ње нарочито заносно и неодољиво, то су те нагле промене, преливање боја, та бујност анатемска... Бррр! А менице — одоше! Пиши пропало! Обојица смо једнаки грешници, штету ћемо поделити. Дужан си ми не две хиљаде триста, него половину. Ал' пази, жени ћемо рећи да сам код арендатора био.

— Мајчин вереник! — пецкао га је Крјуков. —
— Поручник!

— Вајни отац породице! Уважена личност! —
одговори му Сокољски.

За време ручка разговарали су двосмислено, намигивали један другом, и стално би, на велико чуђење домаћих, тек наједном, прснули у смех. После ручка, још непрестано ванредно добро расположени, маскираше се као Турци па, вијајући један другог пушкама, приказивали су деци рат.

Те вечери су се дуго препирали. Поручник је доказивао да је ниско и гнусно узимати уз жену мираз, чак иако је са обе стране страсна љубав; Крјуков је пак ударао песницом по столу и говорио да је то бесмислица, да је муж који не жели да му жена има свој иметак — себичњак и деспот. Обојица су галамили, жестили се, један другог нису разумевали, доста су попили и на крају, скупивши скуте својих домаћих хаљина, разишли се по спаваћим собама. Брзо су и чврсто заспали.

III

Живот потече својим ранијим током — једна-чит, лен и безбрижан. Сенке су полегале по земљи, у облацима је тутњао гром, овда-онда би жално закукао ветар као желећи да докаже да и природа може плакати, али ништа под небом није реметило обично спокојство тих људи.

О Сузани Мојсијевној и о меницама више нису говорили. Обојици је било некако незгодно да гласно говоре о томе догађају. Но зато су је се сећали и мислили о њој са уживањем као о за-

нимљивој шали коју им је живот приредио и које ће се у старости пријатно сећати.

Шестог или седмог дана после оног састанка са Јеврејком, ујутру, Крјуков је седео у свом кабинету и писао поздравно писмо тетки. Поред стола је ћутећи ходао Александар Григорјевић. Поручник те ноћи није добро спавао, пробудио се мрзовољан и сад му је било дуго време. Ходао је по кабинету и мислио о року свога отсуства, о вереници која га је чекала, о томе, како се то људима не досади да цео век проводе овако у селу. Заставши код прозора, он се дуго загледа у дрвеће, попуши једну за другом три цигарете, па се наједном окрете брату.

— Ја имам, Аљоша, за тебе једну молбу, — рече он. — Да ми даш за данас твог јахаћег коња.

Крјуков испитивачки загледа у њега па, натму-ривши се, настави и даље да пише.

— 'Оћеш да ми га даш? — запита га поручник.

Крјуков га опет погледа, затим полако извуче из стола фиоку па извадивши отуд подебео свежањ пружи га брату.

— Ево ти пет хиљада... — рече он. — Иако нису моје, али шта можемо сад? Саветујем ти да их сад одмах упутницом пошаљеш и — путуј — што пре! Богами!

И поручник се испитивачки загледа у Крјукова па се наједном засмеја.

— А ти погоди, Аљоша, — рече он, поцрвеневши. — Ја сам збиља опет код ње хтео. Кад ми донесе синоћ праља ову проклету блузу у којој

сам тамо био, па кад ми замириса јасмин, а ја... мене нешто повуче!

— Отпутовати треба.

— Да, право кажеш. Па и отсуство ми се свршава. Збиља, идем данас. Тако ми Бога! Мако-
лико још ту остао, ипак се једном мора ићи...
Идем!

Тог истог дана пред ручак дођоше поштанска
кола; поручник се опрости са Крјуковима и, ис-
праћен најлепшим жељама, оде.

Прође још једна недеља. Био је суморан, али
врео и запаран дан. Од раног јутра Крјуков је
бесциљно базао по собама, загледао кроз про-
зоре, или прелиставао албуме који га већ одавно
нису могли заинтересовати. Кад би где угледао
жену и децу, одмах би почео љутито гунђати.
Тог дана му се однекуд чинило да се деца пона-
шају ружно и одвратно, да жена не пази довољ-
но на млађе, да домаћи трошкови надмашују
приходе. Све је то значило да „нашем госи да-
нас нешто нису све козе на броју“.

После ручка Крјуков, незадовољан и супом и
печењем, нареди да му запрегну лаке кочије. Он
полако изађе из дворишта; пређе кораком четврт
километра па застаде.

„Мањ да се код оне... код оног врага одве-
зем?“ — помисли он, загледавши се у суморно
небо.

И ту се Крјуков засмеја, као да је бајаги сад
први пут данас поставио себи то питање. Одмах
му нешто лакну на срцу, а троме му очи синуше
од задовољства. Он ошину коња...

Целог пута му је уобразиља сликала како ће се
Јеврејка зачудити његовом доласку, како ће се
он насмејати, ћеретати... и вратити се кући...
освежен.

„Једном у месецу треба се освежавати чим би-
ло... несвакидашњим, — размишљао је он: —
ма чим, таквим што би у устајалом, учмалом ор-
ганизму произвело темељан потрес... реакцију...
Па било то пијанка, или макар... Сузана. Не
може човек без тога.

Већ се смркавало кад уђе с колима у дво-
риште фабрике ракије. Из отворених прозора
домаћинске куће чуо се смех и песма:

Сјајнија од муње, жешћа од пламена...
певао је нечији јак, пун бас.

„Охо, па она има госте“, — помисли Крјуков.
И дође му непријатно, што су ту гости.

„Да се вратим?“ — помисли он, пруживши ру-
ку према звонцету, али ипак зазвони па пође горе
уз познате му степенице.

Из претсобља погледа у салу. Тамо је било
пет-шест мушких — све познати му поседници
и чиновници. Један, висок и сувоњав, седео је за
клавиром, ударао дугим прстима по диркама и
певао. Остали су слушали и кезили се од ужива-
ња. Крјуков се огледа у огледалу па већ хтеде
да уђе у салу, кад у претсобље улете сама Сузана
Мојсијевна, — весела, у оној истој црној хаљи-
ни... Угледавши Крјукова она се чисто скамени,
затим потцикну па се сва засја од радости.

— Јесте л' то ви? — рече она, хватајући га за
руку. — Какво пријатно изненађење!

— А, ево је! — осмехну се Крјуков, хватајући је око струка. — Па како? „Судбина Европе се налази у рукама Руса и Француза?“

— Тако ми је пријатно! — засмеја се Јеврејка, пажљиво уклањајући његову руку. — Но, идите у салу. Тамо су вам сви познати... Ја одох да кажем да вам донесу чај. Ви се зовете Алексије? Но, идите — и ја ћу одмах...

Она му посла ваздушни пољубац па истрча из претсобља, оставивши за собом мирис оног отужног, сладуњавог јасмина.

Крјуков диже главу па уђе у салу. Он је био у пријатељству са свима што су били у сали, али им сад једва климну главом; и они му једва одговорише, баш као да је место где су се сад нашли, било непристојно, или као да су се мислима споразумели да је за њих згодније да засад не познају један другог.

Из сале Крјуков пође у салон, одатле у други салон. Успут се сrete са три, четири госта, опет познатих, али који га сад једва препознаше. Лица су им била напита и весела. Алексије Ивановић их постранице погледа и као да није могао да разуме како то они, људи фамилиарни, уважени, окушани животним јадом и невољом, могу да се понижавају до оваке ништавне, бедне веселости. Он је слегао раменима, смешио се и ишао даље.

„Има места, — помисли он: — где трезном хоће да се смучи, а пијан ужива. Сећам се да ја некад у оперету и код Цигана свирача никад тре-

зан нисам могао да одем. Вино човека чини добрим, па га и са пороком мири...“

Наједном застаде као укопан, па се обема рукама прихвати за довратак. У Сузанином кабинету, за писаћим столом, седео је — његов брат, поручник Александар Григорјевић! Он се о нечему тихо разговарао са неким гојазним, подбулим Јеврејином, и кад угледа брата, он сав поцрвене па обори очи у албум.

Осећање исправности прену се и пробуди у Крјукову, и крв му удари у главу. Као ван себе од чуда, стида и љутине, он ћутке прође поред стола. Сокољски још ниже спусти главу. Лице му се искриви изразом болног стида.

— А, па то си ти, Аљоша! — проговори он, напрежући се да дигне очи и да се осмехне. — Ја свратих овамо да се опростим па... ето... као што видиш... Али сутра неизоставно идем!

„Па, шта могу сад да му кажем? Шта? — помисли Алексије Ивановић. — Какав сам му ја судија, кад сам ето и ја ту?“

И, ни речи не рекавши, он се само накашља, па полако изађе напоље.

Ни надземаљском је не зови,

Нит је земљи отимај...

певао је у сали онај бас.

Не потраја дуго, а лаке кочије Крјуковљеве већ су тутњале прашњавим друмом.

ЧИНОВНИК ТРЕЋЕ КЛАСЕ

Почетком априла 1870 године моја мајка Клавдија Архиповна, удова поручника, доби из Петрограда од свога брата Ивана, чиновника треће класе, писмо у коме је између осталог стајало: „Болест јетре принуђује ме да свако лето проведем у иностранству, а пошто у овом тренутку немам готовог новца за пут у Маријенбад, то је врло могућно да ћу ово лето провести код тебе у твојој Кочујевки, драга сестро“...

Прочитавши писмо, моја мајка побледе и задрхта целим телом, затим јој се на лицу појави израз смеха и плача. Та борба плача са смехом увек ме потсећа на треперење и пуцкарање свеће која јако букти, кад је покропе водом. Прочитавши писмо још једанпут, мајка позва сву чељад, и од узбуђења испрекиданим гласом поче нам објашњавати, да је свега било четворо браће Гундасових: један Гундасов је умро још као дете, други се определио и отишао у војну струку и такође умро, трећи је, не било му замерено, глумац, а четврти је...

— Четвртог не можеш ни руком дохватити, — грцала је мајка. — Рођени ми је брат, заједно смо расли, а ја сва дрхтим и дрхтим... Та он је

чиновник треће класе, генерал! Како ли ћу га ја, анђела мога, дочекати? О чему ли ћу ја, луда не-васпитана, разговарати са њим? Андрјушењка, — обрати се мени мајка: — радуј се, лудице! То га Бог за твоју срећу шаље!

Пошто дознасмо најдетаљније историју Гундасових, на имању се диже такав лом, какав сам навикао да видим само уочи великих празника. Били су поштеђени само небески свод и вода у реци, док је све остало подвргнуто чишћењу, рибању и фарбању. Да је небо било ниже и мање, а да река није текла тако брзо, и њих би изрибали песком и избрисали крпом. Зидови су били бели, као снег, али су их окречили; патоси су сијали и преливали се, али су их прали сваки дан. Мачора Кусог (још као дете ја сам му сатаром којом се сече шећер, отсекао добру четвртину репа, због чега је и добио име Куси) однели су из гостинских одаја у кујну и предали га под команду Анисији; Феђки је било речено, да ако пси буду прилазили близу капије, онда ће га „Бог зато казнити“. Али нико није извукао толико, као јадни дивани, наслоњаче и теписи! Никад их раније нису лупали тако јако штаповима, као сад, очекујући госта. Моји голубови, слушајући ударце штапова ускомешаше се и стално су узлетали до самог неба.

Долазио је из Новостројевке кројач Спиридонов, једини кројач у целој срези, који је имао смелости да шије господи. То је био човек који није пио, вредан и способан, који је имао мало смисла и осећања за пластику, па ипак шио је

до злобога рђаво. Сав посао су му квариле сумње... Мисао, да он не шије довољно модерно, терала га је да сваку ствар преправља по пет пута, да иде пешице у варош специјално да види кицоше, и најзад да нас облачи у одела, за која би чак и карикатуриста рекао да су претерана у карикирању. Ми смо парадирали у крајње уским панталонама и исто тако кратким капутима, да нас је у друштву госпођица увек било срамота.

Овај Спиридонов, дуго ми је узимао меру. Он ме је мерио целог и уздуж и попреко, као да се спремао да ме обавије обручима, нешто је дуго бележио на хартији дебелом оловком и сву меру изрецкао троугластим знацима. Пошто је свршио са мном, прешао је на мога учитеља Јегора Алексијевића Побјединског. Мој незаборављени учитељ био је тада у оним годинама, кад људи обраћају пажњу на своје бркове и понашају се критички према мантилу, и зато можете замислити страхопоштовање, с којим је Спиридон прилазио моме учитељу! Јегор Алексијевић морао је уназад да забаци главу и да рашири ноге у виду отворених маказа, час да диже руке, час да их спушта. Спиридонов га је мерио по неколико пута, због чега је обилазио око њега, као заљубљени голуб око голубице, клечао на једном колону, грбио се... Моја мајка, суштала, измучена од тумарања и главобољна од пегле, посматрала је сву ту дугу процедуру и говорила:

— Пази, Спиридоне, Богу ћеш полагати рачуне, ако штоф поквариш! И среће нећеш имати, ако не потрефиш!

Због мајкиних речи Спиридон је час горео, час знојио се, јер је био убеђен да неће потрефити. За шиће мога одела он је узео 1 руб. 20 коп., а за одело Побјединског 2 руб., уз то штоф, постојава и дугмад били су наши. То не изгледа тако скупо, тим пре што је од Новостројевке било девет километара, а кројач је због пробе долазио четири пута. Кад смо ми, пробајућу, затезали на себи уске панталоне и капуте, прошивене фирцем, мајка се увек грожљиво мрштила и чудила:

— Да бог сачува, каква је сад мода дошла! Чак ме је срамота и да гледам! Да нисте, брате, из престонице, не бих вам ни шила модерно одело!

Спиридон, радујући се, што не грде њега већ моду, слегао је раменима и уздисао је, као жељећи да каже: „Шта ћете: тако је време!“

Узнемиреност, с којом смо очекивали долазак госта, може се упоредити само с оном напрегнутошћу, са којом спиритисти сваког тренутка очекују појаву духа. Мајка се борила с мигреном и свакичас је плакала. Ја сам изгубио апетит, рђаво спавао и нисам учио. Чак ни у сну ме није остављала жеља да што пре видим генерала, тојест човека с еполетама, с извезеном јаком, која допире чак до самих ушију, и са исуканом сабљом у руци — баш истоветног, као што виси код нас у сали изнад дивана и бечи страшне, црне очи на сваког, ко се усуди да погледа у њега. Само се Побједински осећао у свом елементу. Он се није узбуђивао, нити радовао, већ је каткад, пошто је, саслушао од мајке историју породице Гундасових, говорио:

— Да, биће пријатно поразговарати са новим човеком.

У мога учитеља на нашем имању гледали су, као у нарочитог човека. То је био младић од двадесет година, вижљаст, космат, с малим челом и необично дугачким носем. Нос му је био тако велики, да је мој учитељ кад разгледа нешто, морао да okreће главу у страну као птица. По нашим појмовима, у целој губернији није било човека паметнијег, образованијег и галантнијег. Свршио је шест разреда гимназије, затим се уписао у ветеринарски институт, одакле је био истеран, не саставивши ни пола године. Разлог због чега је био искључен брижљиво је крио, што је давало могућност свакоме уопште да види у томе васпитачу мученика и донекле тајанственог човека. Говорио је мало и само о интелектуалним стварима, мрсио је за време поста и на живот који га окружује није гледао друкчије него са висине и презриво, што му уосталом није сметало да прима од моје мајке поклоне у виду одела, и да црта на мојим змајевима глупе њушке с црвеним зубима. Мајка га није волела због његове „гордости“ али се клањала његовој памети.

Госта нисмо дуго чекали. Почетком маја стигла су двоја кола великих кофера са станице. Ти кофери изгледали су тако величанствено, да су кочијаша, скидајући их с кола, махинално поскидали капе.

„Мора бити, — помислих ја: — да су у тим сандуцима униформе и барут...“

Зашто барут? Вероватно зато што је појам о генералству у мојој глави био чврсто везан са појмом о топовима и барутом.

Ујутру, десетог маја, кад сам се пробудио, дадиља ми шапатом саопшти, да су „допутовали ујкица“. Брзо се обучем и, умивши се на двоје на троје, не помодивши се Богу, појурим из спаваће собе. У трему налетим на високог, корпулентног господина с раскошним залисцима и у кицошком мантилу. Претрнуо од страхопоштовања, ја му приђем и, сећајући се церемоније коју је мајка саставила, направим пред њим полукруг ногом, до земље се поклоним, и приђем руци, али ми господин не даде да је пољубим и рече, да он није ујак већ само ујаков собар Петар. Спољашност тог Петра, обученог много богатије од мене и Побјединског, довела ме је до крајње запањености, која ме није оставила, истину да кажем, ни до данас: зар тако солидни, уважени људи, с паметним и озбиљним лицима, да буду лакеји? И зашто?

Петар ми рече, да је ујак с мајком у башти. Потрчим у башту.

Природа, која није знала историју Гундасових и чин мога ујака, осећала се много слободније и лакше од мене. У башти се одигравао лом, који се дешава само на вашарима. Многобројни чворци, секући ваздух и скачући по стазама, уз грактање и хуку, јурили су на мајске бубе. У жбуњу јоргована, чије су гране са својим нежним миришљавим цветовима стрчале право у лице, комешали се врапци. Ма куд се окренуо, са свих

страна ширила се песма косова, вриска пупаваца и кобаца. Другом приликом ја бих трчао за вилинским коњицима или бих гађао камењем гаврана, који је стајао на осредњем стогу испод јасике и окретао у страну свој тупи кљун, али сад није било места за шалу. Мени је срце кудало и хладио ми се стомак: спремао сам се да видим човека с еполетама, и исуканом сабљом и са страшним очима!

Али замислите моје разочарање! Заједно са мајком шетао је по башти витак, мали кицош у белом свиленом оделу и белом качкету. Ставивши руке у џепове, забацивши уназад главу, истрчавајући стално испред мајке, он је изгледао савим млад човек. У целој његовој појави било је толико покрета и живота, да сам издајничку стајност могао запазити само кад сам му се приближио с леђа и погледао у ивицу качкета, где се белила кратко ошишана коса. Уместо солидности и генералске укочености, опазио сам готово децију живост; уместо јаке која коље уши — обичну плаву машну. Мајка и ујак су шетали стазом и разговарали. Ја им тихо приђем с леђа и почнем чекати да се неко од њих осврне.

— Али је код тебе овде весело, Клађа! — говорио је ујак. — Како је љупко и лепо! Да сам знао пре, да је код тебе овде овако дивно, ни пошто не бих ранијих година путовао у иностранство.

Ујак се брзо наже и помириса лалу. Ма шта видео испред себе, све је изазивало у њему усхићење и радозналост, као да од рођења није видео

башту и сунчан дан. Чудни човек кретао се као на федерима и брбљао је непрестано, не дајући мајци да каже ни речи. Наједном на савијутку стазе иза зове испаде Побједински. Појава његова била је тако неочекивана, да ујак уздрхта и устукну корак у назад. Овог пута мој учитељ био је у своме парадном огртачу са рукавима, у коме је он, нарочито с леђа, врло много личио на ветрењачу. Његов изглед био је величанствен и свечан. Ставивши по шпанском обичају шешир на груди он, једном ногом коракну према ујаку и поклони се као што се клањају маркизи у мелодрамама: напред и мало у страну.

— Част ми је претставити се вашем високопревасхотству, — рече он снажно: — ја сам педагог и наставник вашег сестрића, бивши слушаца ветеринарског института, племић Побједински!

Оваква учтивост учитељева необично се допадала мојој мајци. Она се осмехну и притаји од слатког очекивања, да он каже још нешто паметно, али мој учитељ, очекујући, да ће му на његов величанствен гест и одговорити величанствено, тј. да ће рећи генералски „хм“ и пружити му два прста, необично се збуну и занеме, кад се ујак љубазно насмеја и чврсто му стеже руку. Он је промрљао још нешто без везе, закашљао се и отишао у страну.

— Па, зар није дивно? — засмеја се ујак. — Погледај само: натукао лепршајку па мисли да је врло паметан човек! Баш ми се то свиђа, тако ми Бога!... Та колико је у њој, у тој лепршајки, младалачког самопоуздања и, животне снаге! А

какав је оно дечко? — упита он, наједном осврнувши се и опазивши мене.

— То је мој Андрјушењка, — претстави ме мајка, порумевши. — Утеха моја...

Ја треснух ногом о ногу на песку и до земље се поклоних.

— Диван дечко... диван дечко... — промрмља ујак, не дозвољавајући да моје усне пољубе његову руку и милујући ме по глави. — Јел' теби име Андрјуша? Тако, тако... Мда... тако ми Бога... Учиш ли?

Мајка, измишљајући и преувеличујући као и све мајке, поче причати о мојим успесима у науци и владању, док сам ја облетао око ујака и, према церемонијалу, нисам престајао да се до земље клањам. Кад је моја мајка почела да наговештава издалека да мени са мојим изванредним способностима не би згорег било да ступим у нижу војну школу као државни питомац, и кад сам ја, према церемонијалу, требао да се расплачем и да замолим ујкицу за протекцију, ујак наједном застаде и запрепашћено рашири руке.

— Б-боже мој! Шта ли је то? — упита он.

Право к нама ишла је стазом Татјана Ивановна, жена Фјодора Петровића, нашег настојника имања. Она је носила белу уштиркану сукњу и дугачку даску за пеглање. Пролазећи поред нас, она бојажљиво, кроз трепавице, погледа у госта и порумене.

— Све лепше и лепше... — процеди ујак кроз зубе, љубазно гледајући за њом. — Код тебе се стро на сваком кораку изненађење тако ми Бога.

— Она је наша лепотица... — рече мајка. — Фјодор ју је у паланци запресио... сто километара одавде...

Татјану Ивановну сваки не би могао да назове лепотицом. То је била мала, пуначка жена, од својих двадесет година, грациозна, црних обрва, увек румена и насмејана, али на њеном лицу и у целој њеној појави не беше ниједне крупне црте, ниједног смелог потеза, на коме би се могло зауставити око, као да природа, кад ју је стварала није имала довољно надахнућа и убедљивости. Татјана Ивановна била је бојажљива, збунљива и питома, корачала је тихо и лако, мало је говорила, ретко се смејала, цео живот јој је био исто тако једноставан и раван, као и лице и глатко зализана коса. Ујак је жмирио за њом очима и смешкао се. Мајка је право гледала у његово насмејано лице и уозбиљила се.

— А ви, брате, дакле ипак не оженисте се! — Она је уздахнула.

— Нисам...

— Зашто? — тихо упита мајка.

— Како да ти кажем, тако се десило. Док сам био млад рад ме занео, није ми било до живота, а кад сам захтелео да живим — осврнух се, а оно већ иза мене педесет година. Не стигох! Уосталом, досадно је... говорити о томе.

Мајка и ујак, обоје у исти мах, уздахнуше и пођоше даље, док ја застадох и потрчах да нађем учитеља, да нас двоје измењамо своје утиске. Побједимски је стајао наред дворишта и гордо гледао у небо.

— Види се, да је интеллигентан човек! — рече он, климнувши главом. — Мислим, да ћемо се нас двојица сложити.

После једног сата приђе нам мајка.

— Ја сам, соколи моји, у великој неприлици! — поче она задихано. — Брат је допутовао са лакејом, а лакеј је такав, Бог га видео, да га не можеш сместити ни у кујну, ни у претсобље већ му мораш засебну собу дати. Нисам паметна, шта да радим? Мањ то, децо, да ви засад пређете у кућу у дворишту код Фјодора? А вашу бих собу дала лакеју, а?

Ми одговорисмо да радо пристајемо на то, јер живети у кући у дворишту кудикамо је комотније, него у главној згради, пред мајкиним очима.

— Тешко мени, па то ти је! — настави мајка.

— Брат је казао, да он неће ручавати у подне већ у седам сати, као у престоници. Просто сам од брига побрљавила! Јер до седам сати сав ће ручак да уври у шпорету. Заиста, мушкарци се нимало не разумеју у домаћинству, маколико да су паметни. Мораћу, тешко мени, два ручка да спремам! Ви, децо моја, ручавајте као и пре у подне, а ја, старица, жртвоваћу се за рођеног брата да чекам до седам.

Затим мајка дубоко уздахну, нареди ми да се допаднем ујаку, кога је сам Бог послао ради моје среће, и отрча у кујну. Истога дана ја и Побједимски преселисмо се у кућу у дворишту. Сместили су нас у средњој соби, између претсобља и настојникове спаваће собе.

Без обзира на долазак ујаков и нов стан, живот је ван очекивања текао исто онако као и пре, трома и једнолико. Били смо ослобођени учења „због доласка госта“. Побједимски који никад ништа није читао и ничим се није бавио, седео је обично у својој соби на кревету, зијао својим дугачким носем у ваздух и о нечему размишљао. Каткад је устајао, меркао своје ново одело и опет седео, да и даље ћути и размишља. Једно му само није давало мира — то су муве, које је он немилосрдно ударао шакама. После ручка обично се „одмарао“, и том приликом својим хркањем изазивао нерасположење код свих на имању. Ја сам од ујутру до увече трчао по башти или седео код куће у дворишту и правио змајеве. Ујака смо за прве две-три недеље врло ретко виђали. По читаве дане он је седео у својој соби и радио, без обзира и на муве и на жегу. Његова необична способност да седи и да се прилепи уза сто правила је на нас утисак неке чаробне вештине. За нас, ленчуге, који не знамо за систематски рад, његова вредноћа је била просто чудо. Кад се пробуди ујутру у девет, он је седао за сто и није се дизао до самог ручка; пошто руча, опет се прихватао посла и тако до позно у ноћ. Кад сам завиривао у његову собу кроз кључаоницу, увек сам видео исто: ујак седи за столом и ради. Рад се састојао у томе што је једном руком писао, другом прелиставао књигу и, маколико то било чудно, сав био у покрету: кладио ногом, као казаљка, звиждукао и у такту климао главом. Изгледао је тада крајње расејан и лакомислен,

као да није радио већ се играо нула и крстића. Увек сам видео на њему елегантан капут и кицошки завезану машну, и сваки пут, чак кроз рупу од кључаонице, ширили се од њега фини женски мириси. Излазио је из своје собе само да руча, али је јео рђаво.

— Не разумем брата! — жалила се на њега мајка. — Свакидан нарочито за њега кољем ћурку и голубове, сама својим рукама кувам компот, а он поједе тањирџић буљона и парченце меса с прста па устане од стола. Кад почнем да га молим да једе, он се врати столу и попије млеко. А шта је то, млеко? Исто што и сплачине! Да умреш од такве хране... Почнем да га убеђујем, а он се само смеје и шали... Не, не допадају се њему, голубићу, наша јела!

Вечери су бивале код нас много веселије него дани. Обично, кад сунце залази и на двориште падне дугачка сенка, ми, тојест Татјана Ивановна, Побједимски и ја, већ би седели на степеницама куће у дворишту. До мрклог мрака би ћутали. Па и о чему бисмо јелте разговарали, кад је већ све одавно испричано? Била је једина новост — ујаков долазак, па и та је тема брзо исцрпљена. Учитељ никако није скидао очију с лица Татјане Ивановне и дубоко је уздисао... Тада нисам знао шта значе ти уздаси и нисам ни тражио смисао, а сад ми они врло много објашњују.

Кад се на земљи сенке слију у једну густу сену из лова или с поља враћао би се настојник Фјодор. Тај Фјодор правио је на мене утисак дивљака и грозног човека. Син асимилираног изјумског Ци-

ганина, црномањаст, с крупним црним очима, гргурав, замршене браде, њега друкчије наши кучејевски сељаци нису ни звали до „ђаво“. Па и ван спољашности, имао је у себи много циганског. На пример, он није могао да седи код куће и по читаве дане губио се у пољу или лову. Он је био мрачан, једак, ћутљив и ни од кога се није плашио и није признавао над собом ничију власт. Мајку је вређао, мени је говорио „ти“, а према учености Побједимског држао се презриво. Све смо му то праштали, сматрајући да је нервозан и болестан човек. Мајка га је волела зато што је, без обзира на његову циганску природу, био идеално поштен и вредан. Своју Татјану Ивановну волео је страшно, као Циганин, али та љубав је код њега испадала некако мрачна, као мученичка. У нашем присуству никад није мазио своју жену, већ је само злобно колачио очи на њу и кривио уста.

Вративши се с поља, он је лупајући и јетко остављајући своју пушку крај куће у дворишту, долазио к нама на степенице и седао до жене. Преданувши, поставио би јој неколико питања у вези са домаћим пословима, па би утонуо у ћутање.

— Хајте да певамо, — предлагао сам ја.

Учитељ би наштимовао гитар и дубоким, црквењачким басом распалио би: „Сред долине равне“. Отпочело би певање. Учитељ је певао бас, Фјодор једва чујни тенор, а ја сопран у друштву са Татјаном Ивановном.

Кад би звезде прекриле небо и жабе умукле, из кујне су нам доносили вечеру. Ми смо ишли у кућу и седали да једемо. Учитељ и Циганин јели су халапљиво, бучно, тако да је тешко било разликовати да ли то крцкају кости или њихове вилице, и Татјана Ивановна и ја једва смо успевали да поједемо свој оброк. После вечере кућа у дворишту утонула би у дубок сан.

Једном приликом, било је то крајем маја, седили смо на степеницама и чекали вечеру. Наједном промаче сенка и пред нама, као из земље израстао, појави се Гундасов. Он је дуго гледао у нас, затим плеснуо рукама и весело се закикотао.

— Идила! — рече он. — Певају и сањаре на месечини! Сјајно, тако ми Бога! Дозволите да и ја седнем с вама и да идеалишем?

Ми смо ћутали и згледали се. Ујак је сео на доњи басамак, зевнуо и погледао у небо. Настаде ћутање. Побједимски, који се давно спремао да поразговара са новим човеком, обрадовао се згодној прилици и први прекиде ћутање. За дугоке разговоре он је имао само једну тему — епизоотију. Дешава се, да кад се нађете у гомили од хиљаде људи, ви однекуд од хиљаду лица запамтите заувек само једно од њих, па је тако и Побједимски од свега што је успео да чује у ветеринарском институту за пола године, запамтио само једно место:

„Епизоотија наноси огромне штете народној привреди. Против ње друштво треба да се бори заједно са владом“.

Пре но што ће рећи то Гундасову, мој учитељ се трипут закашљао и неколико пута се узнеми- рено умотао у свој огртач. Чувши о епизоотији, ујак је погледао право у очи учитеља и кроз нос се насмејао.

— Тако ми Бога, то је пријатно... — промрмља он, загледајући нас као манекене. — То управо и јесте живот... Таква у суштини и треба да буде стварност. А што ви ћутите, Пелагија Ивановна? — обрати се он Татјани Ивановној.

Она се збуну и накашља.

— Причајте, gospodo, певајте... свирајте! Не губите време! Та нитковско време јури, не чека! Тако ми Бога, нећете се ни осврнути, а доћи ће старост... Тад ће већ бити доцкан да се живи! Тако је то, Пелагија Ивановна... Не треба седети скрштених руку и ћутати...

У тај мах из кујне донеше вечеру. Ујак уђе за нама у кућу и у друштву поједе пет птица са сиром и пловчје крило. Он је јео и гледао у нас. Сви смо му изазивали усхићење и нежност. Ма- какву глупост да одвали мој незаборавни учи- тељ и ма шта да учини Татјана Ивановна, све је сматрао за пријатно и заносно. Кад је после ве- чере Татјана Ивановна смирено села у угао и прихватила се веза, он није одвајао очи од ње- них прстију и брбљао је до несвести.

— Ви, пријатељи, журите се што пре да живите... — говораше он. — Сачувај вас Боже, да жртвујете садашњост ради будућности! У садашњици је младост, здравље, темпераменат, а будућ-

ност — то је лаж, дим! Чим одзвони двадесет година, одмах треба отпочети живот.

Татјана Ивановна испусти иглу. Ујак је скочио, дигао иглу и клањајући се пружио је Татјани Ивановној, и тада сам први пут дознао да на свету постоје финији људи од Побједимскога.

— Да... — настави ујак. — Волите, жените се... правите глупости. Глупост је кудикамо виталнија и здравија него наше муке и потеря за паметним животом.

Ујак је причао много и дуго, тако дуго, да нам је досадио, док сам ја седео са стране на сандуку, слушао га и дремао. Мучило нас је што за све време ниједном није обратио пажњу на мене. Отишао је из наше куће у два сата ноћи, кад сам ја, не одолевши сну, већ чврсто спавао.

Отада је ујак почео долазити нашој кући сваке вечери. Певао је с нама, вечеравао и увек остајао до два сата, неуморно брбљајући све о истом. Вечерњи и ноћни рад баталио је, а крајем јуна, кад се чиновник треће класе научио да једе мајкине ћурке и компоте, одбачен је и дневни рад. Ујак се одвојио од стола за рад и пустио у „живот“. Дању се шетао по башти, звиждукао и смећао радницима, терајући их да му причају разне догађаје. Кад би опазио Татјану Ивановну, притрчавао би јој и, ако је носила нешто, предлагао да јој помогне, од чега се она грозно збуњивала.

Уколико се дубље улазило у лето, утолико је лакомисленији, немирнији и расејанији бивао мој ујак. Побједимски се у њ сасвим разочарао.

—Одвећ је једностран човек... — говорио је он. — Не види се ни трунке, да он припада највишим круговима хијерархије. Чак ни да говори не уме. После сваке речи: „Тако ми Бога“. Не, не допада ми се он!

Откад је ујак почео посећивати нашу кућу у дворишту, у Фјодору и моме учитељу десила се очигледна промена. Фјодор је престао да иде у лов, рано се враћао кући, постао је још ћутљивији и некако нарочито мрско буљио је очима у жену. Учитељ је престао у присуству ујака да говори о епизоотијама, мрштио се и чак иронично смешкао.

— Иде нам женскареш! — промрмља он једном, кад је ујак прилазио кући.

Овакву промену код обојице протумачио сам, као да су се они увредили на ујака. Расејани ујак мешао им је имена, до самог одласка није научио да разликује ко је од њих учитељ, а ко муж Татјане Ивановне, док је њу, Татјану Ивановну звао час Настасија, час Пелагија, час Јевдокија. Раздраган од нас и усхићен, он се смејао, и понашао се према нама као према малој деци... Све је то, наравно, могло да увреди младе људе. Али ствар није била у томе, већ, као што данас видим, посредни су финија осећања.

Сећам се, једне вечери седео сам на сандуку и одолевао сањивости. Очи су ми се просто саме лепиле, и тело, уморно од трчања тога дана, нагињало се у страну. Али ја сам одолевао сан и стајао се да гледам. Беше око поноћи. Татјана Ивановна, румена и блажена као увек, седела је за

малим сточићем и шила мужу кошуљу. Из једног угла буљио је у њу очима Фјодор, туробан и сетан, док је у другом седео Побједимски, топући у високи оковратник своје кошуље и љути-то је дувао. Ујак је ходао тамо-амо и о нечему размишљао. Владала је тишина, само се чуло како у рукама Татјане Ивановне шушти платно. Наједном ујак се заустави пред Татјаном Ивановном и рече:

— Такви сте ви сви млади, бујни, добри, тако мирно живите у овој тишини, да вам просто завидим. Придружио бих се и ја том вашем животу, срце ми се стеже кад се сетим да треба путовати одавде... Верујте у моју искреност!

Сањивост ми је заклопила очи, и ја сам заспао. Кад ме је некаква лупа пробудила, ујак је стајао пред Татјаном Ивановном и нежно гледао у њу. Образи су му пламтели.

— Мој живот је изгубљен, — говораше он. — Ја нисам живео! Ваше младо лице патсећа ме на моју изгубљену младост, и ја бих пристао до саме смрти да седим овде и да гледам у вас. Са задовољством повео бих вас са собом у Петроград.

— Зашто то? — упита промукло Фјодор.

— Ставио бих вас на мој писаћи сто под стаклено звоно, дивио бих се и другима показивао. Знате, Пелагија Ивановна, оваквих као ви што сте, тамо код нас нема. Ми смо богати, угледни, понекад лепи, али немамо оног истинског живота... оног здравог спокојства...

Ујак седе крај Татјане Ивановне и ухвати је за руку.

— Па зар нећете са мном у Петроград? — засмеја се он. — У том случају дајте ми за тамо макар вашу ручицу... Изванредна ручица! Не дате? Де, тврдице, дозволите макар да је пољубим...

У тај мах зачу се лупа столице. Фјодор скочи и одмереним, тешким кораком приђе жени. Лице јој беше бледо-сиво и дрхташе. Он из све снаге тресну песницом о сто и рече пригушеним гласом:

— Ја не дозвољавам!

Истовремено кад и он, скочи и Побједимски. Он, такође блед и љут, приђе Татјани Ивановној па и он тресну песницом о сто...

— Ја... ја не дозвољавам! — рече он.

— Шта? Како то? — зачуди се ујак.

— Ја не дозвољавам! — понови Фјодор, лупајући по столу.

Ујак скочи и кукавички затрепта очима. Он хтеде да говори, али од пренеражености и страха не рече ни речи, збуњено се осмехну и старачки отетура из наше куће, оставивши код нас своју капу. Кад је мало доцније дотрчала узнемирена мајка, Фјодор и Побједимски стално су још, као ковачи чекићима, ударали песницама по столу и говорили: „Ја не дозвољавам!“

— Шта се то овде код вас десило? — упита мајка. — Каква се непријатност десила брату? Шта је то?

Погледавши у бледу, преплашену Татјану и у њеног разјареног мужа, мајка се зацело досетила у чему је ствар. Она уздахну и климну главом.

— Де, маните се, маните се грувања у сто! — рече она. — Доста, Фјодоре! А зашто ли ви лупате, Јегоре Алексијевићу? Какве везе ви имате с тим?

Побједимски се трже и збуни. Фјодор оштро погледа у њега, затим у жену и поче ходати по соби. Кад мајка изиђе из куће, ја видех оно што сам дуго после тога сматрао за сан. Ја видех, како Фјодор дохвати мога учитеља, диже га у вис и избаци кроз врата.

Кад сам се пробудио ујутру, учитељев кревет беше празан. На моје питање, где је он, дадиља ми шапатом рече, да су га рано јутрос одвезли у болницу да лечи изломљену руку. Ожалошћен том вешћу и сећајући се јучерашњег лома, ја изиђох у двориште. Време беше туробно. Небо су прекрили облаци и по земљи шетао је ветар, дижући с ње прашину, хартијице и перје... Осећало се да ће бити кише. На људима и животињама огледала се досада. Кад сам пошао кући, замолише ме да не лупам ногама, рекавши да је мајка болесна од мигрене и да лежи у кревету. Шта да радим? Одох пред капију, седох на клупицу и почех тражити смисао онога што сам јуче видео и чуо. Од наше капије водио је пут, који, обилазећи ковачницу и бару која никад није просушивала, право иде на велики, поштански друм. ... Посматрао сам телеграфске стубове, око којих су кружили облаци прашине, сањиве птице, које су

седеле на жицама, и наједном ми постаде тако досадно, да заплаках.

Поштанским друмом прођоше прашњива поштанска кола, пуна пунцата варошана, који путују свакако на сабор. Нису кола успела ни да се изгубе из вида, кад се појавише лаке кочије са два коња. У њима, стојећи и држећи се за кочијашев појас, путовао је пристав Аким Никитић. На велико моје изненађење, лаке кочије скренуше на наш пут и пролетеше поред мене кроз капију. Док сам био у недоумици зашто се довезао к нама пристав, зачу се хука и на друму се појави тројка. У колима је стајао шеф полиције и показивао кочијашу нашу капију.

„А шта ли ће овај? — помислих ја, посматрајући шефа покривеног прашином. — То им се зацело Побједимски жалио на Фјодора, и они су дошли да га воде у затвор“.

Али загонетку није било лако решити. Пристав и шеф полиције били су само увод, јер не потраја ни пет минута а кроз нашу капију уђе фијаткер. Он је тако брзо пројурio поред мене, да сам ја провириши кроз окно на колима, опазио само риђу брадицу.

Губећи се у нагађањима и слутећи нешто рђаво, потрчах кући. У претсобљу сам пре свега видео мајку. Она је била бледа и запањено гледала у двориште, у коме се чули мушки гласови. Гости су је изненадили, кад ју је највише болела глава.

— Ко је допутовао, мама? — упитих ја.

— Сестро! — зачу се ујаков глас. — Па дај нам да с губернатором нешто мезетимо!

— Лако је рећи: да мезетимо! — прошапута мајка, згранута од чуда. — Зар могу сад нешто да спремим? Обрукала сам се под старост!

Мајка се ухвати за главу и потрча у кујну. Изненадни долазак губернаторов узбунио је и пренеразио све на имању. Отпоче свирепо клање. Заклаше десетак пилића, пет ћурки, осам патака и у журби отсекоше главу и старом гусану, главном претку целог нашег гушчјег порода и мајкином љубимцу. Кочијаши и кувар као да су полудели и клали су живину залуд, не водећи рачуна ни о старости ни о врсти. Због некаквог соса пропао ми је пар најскупљих превртача, који су ми били исто тако драги, као мајци гусан. Смрт њихову дуго нисам праштао губернатору.

Увече, кад су губернатор и његова пратња, пошто се добро наједоше, сели у своје фијакере и отпутовали, кренух кући да видим остатке гозбе. Закиривши из претсобља у салу, опазих ујака и мајку. Ујак је, с рукама на леђима, нервозно шетао поред зидова и слегао раменима. Мајка, изнемогла и необично изнурена, седела је на дивану и болесним очима пратила братовљево кретање.

— Опрости, сестро, али овако не може... — гунђао је ујак, мрштећи се. — Ја те упознајем са губернатором, а ти нећеш ни руку да му пружиш! Ти си га, јадника, збунила! Не, то није у реду... Простота је лепа ствар, али и она мора имати својих граница... тако ми Бога... Па после и

тај ручак! Зар се може служити онакав ручак? На пример, каква је оно бљувотина коју су изнели као четврто јело?

— То је патка у слатком сосу... — тихо одговори мајка.

— Патка... Извини, сестро, али... али ја сам добио грозницу! Ја сам болестан!

Ујак направи кисело, плачно лице и настави:

— И куд ћаво нанесе тог губернатора! Баш ми треба његова посета! Уф... горушица! Не могу ни да спавам ни да радим... Сасвим сам се раштимовао... И не разумем, како можете да живите овде без посла... у овој чамотињи! Мене већ почиње и подгруди да боли!...

Ујак се натушти и поче брже ходати.

— Брате, — тихо упита мајка: — а колико стаје пут у иностранство?

— Најмање три хиљаде... — одговори плачним гласом ујак. — Кренуо бих, а где да их нађем? Ни паре немам! Уф... горушица!

Ујак застаде, погледа болно у сив, туробан прозор и опет поче ходати.

Настаде ћутање... Мајка је дуго гледала у икону, размишљајући нешто, затим се заплака и рече:

— Брате, ја ћу вам дати три хиљаде...

После три дана елегантни кофери су били отправљени на станицу, а за њима је одлетео и чиновник треће класе. Опраштајући се са мајком, он се заплакао и дуго није могао одвојити усне од њене руке, и кад је сео у фијакер, лице му се озари дечјом радошћу... Радостан, срећан,

он се намести згодније, при растанку ману руком уплаканој мајци и наједном неочекивано заустави свој поглед на мени. На лицу му се појави израз крајњег чуђења.

— А какав је ово дечко? — упита он.

Мајку, која ме је уверавала да је ујкицу сам Бог послао за моје добро, ово питање врло непријатно дирну. Мени се није одговарало. Ја сам гледао у срећно лице ујаково и однекуд било ми га је страховито жао. Не издржах, скочих у фијакер и топло загрлих овог лакомисленог и слабог, као сви људи, човека. Гледао сам га у очи и желећи да кажем нешто пријатно, упитах:

— Ујаче, јесте ли били макар кад у рату?

— Ах, мио дечко... — засмеја се ујак, љубећи ме: — мио дечко, тако ми Бога. То је све тако природно, тако одговара реалном животу... Тако ми Бога...

Кола кренуше... Гледао сам за њима и дуго чуо то опроштајно „тако ми Бога“.

П И С М О

Намесник отац Фјодор Орлов, пристојан, добро урађен човек, од својих педесет година, као и увек званичан и строг, са уобичајеним изразом достојанства које никад не силази с лица, али до крајности уморан, шетао је тамо-амо по својој малој сали и напрегнуто мислио само на једно: кад ли ће најзад отићи овај гост? Та мисао га је мучила и није га остављала на миру. А гост, отац Анастасије, свештеник једног оближњег села, пре три сата дошао је код њега по једној својој ствари, врло непријатној и досадној, заседео се и сад, наслоњен лактом на дебелу новчану књигу, седео је у углу за округлим столом и, изгледа, није ни мислио да оде, ма да је прошло осам часова увече.

Не уме свако на време да ућути и на време да оде. Често се дешава, да чак и друштвено васпитани, увиђавни људи, не примећују, како њихово присуство изазива код уморног или заузетог домаћина осећање, налик на мржњу и како се то осећање тешко крије и прикрива лажју. Отац пак Анастасије врло лепо види и разуме, да је његово присуство тегобно и неумесно, да је про-та, који служи ноћу јутрење, а у подне дугачку

службу, уморан и да жели мира: сваког тренутка он се спремао да устане и оде, али није се дизао, седео је и као да је очекивао нешто. То је био старац од шездесет пет година, оронуо пре времена, коштуњав и погурен, са старачки тамним, измршавелим лицем, с црвеним очним капцима и дугим, уским, као код рибе леђима; обучен је он у кицошку, светло љубичасту, али за њега одвећ широку мантију (коју му је поклонила удовица једног недавно умрлог младог свештеника), у штофани кафтан са широким кожним појасом и у рогобатне чизме, чија величина и боја јасно показују, да отац Анастасије не употребљује каљаче. Без обзира на чин и приличне године, нешто жалостивно, утучено и понижено изражавале су његове црвене, мало мутне очи, седа коса на потиљку са зеленом ниансом, крупне лопатице на мршавим леђима... Он је ћутао, није се кретао и кашљао је тако обазриво, као да се бојао, да од звука кашља његово присуство не буде још приметније.

Код намесника старац је долазио послом. Пре два месеца њему су забранили да служи све док му опет не дозволе, и отпочели су истрагу противу њега. Грехова није имао много. Није пристojно живео, свађао се са својим свештеником и светом, немарљиво је водио црквене књиге и рачуне — и зато су га званично кривили, али сем тога још одавно су кружили гласови, да је он венчавао за паре недозвољене бракове и продавао уверења о посту чиновницима и официрима који су долазили к њему из вароши. Ти

гласови кружили су утолико више, што је он био сиромас и имао деветоро деце на врату, која су исто толико несрећна као и он. Синови су били нешколовани, размажени и седели су без посла, а ружне кћери нису се удавале.

Немајући снаге да буде отворен, намесник је шетао тамо-амо, ћутао или говорио у алузијама.

— Дакле, ви не мислите данас својој кући? — упита он, заустављајући се крај мрачног прозора и провлачећи мали прст кроз кавез заспале нарогушене канаринке.

Отац Анастасије прену се, обазриво наকাশља и рече брзоплето:

— Кући? Нек иде с милим Богом, нећу ићи Фјодоре Илићу. Сами знате, да ми је забрањено да служим, па шта онда тамо да радим? Нарочито сам отпутовао, да људима у очи не гледам. Сами знате да је срамота не служити. Па и посла овде имам, Фјодоре Илићу. Хоћу сутра пошто се омрсимо да прописно поразговарам с оцем иследником.

— Тако... — зевну намесник. — А где сте отсели?

— Код Зјавкина.

Отац Анастасије наједном се сети да кроз два сата намесник треба да служи ускршње јутрење и би га срамота од његове непријатне, нелагодне посете, и одлучи да одмах иде и остави уморног човека на миру. И старац устаде да пође, али пре него што се поче поздрављати, кашљао је читав минут и испитивачки, стално с истим изразом неодређеног очекивања у целој појави,

гледао је намесника у леђа; на лицу му заигра стидљивост, бојажљивост и жалостан, принудан осмех, којим се смеју људи који не поштују себе. Некако одлучно махнувши руком, он рече кроз промукли звечећи смех:

— Оче Фјодоре, будите милостиви до краја и наредите да ми на растанку даду... чашицу ракије!

— Сад није време за ракију, — строго рече намесник. — Треба бити образит.

Отац Анастасије се још више збуни, засмеја се и, заборавивши на своју одлуку да иде кући, спусти се на столицу. Намесник погледа у његово изгубљено, збуњено лице, у погурено тело, и би му жао старца.

— Даће Бог па ћемо сутра испити, — рече он, желећи да ублажи своје строго одбијање. — Све у своје време.

Намесник је веровао да се људи могу поправити, али сад кад га је обузимало све више осећање сажаљења, почело му се чинити, да је овај старац под истрагом, испијен, утонуо у грехове и слабости, заувек пропао за живот, да на земљи нема више те силе која би исправила његова леђа, дала његовом погледу ведрине, задржала непријатни, троме смех, којим се он нарочито смејао, да би бар донекле загладио одвратни утисак који је правио на људе.

Старац већ није више изгледао оцу Фјодору крив и покварен већ понижен, увређен, несрећан; сети се намесник његове попадије, деветоро деце, прљавих просјачких постељних ствари код

Зјавкина, падоше му напамет однекуд они људи, који воле да виде пијане попове и старешине под оптужбом, и помисли да би отац Анастасије сад најбоље учинио кад би што пре умро и заувек отишао с овог света.

Зачуше се кораци.

— Оче Фјодоре, да се не одмарате? — упита из претсобља бас.

— Не, ђаконе, ући.

У салу уђе Орловљев колега ђакон Љубимов, стар човек, са ћелом преко целог темена, али још крепак, црне косе и густих, црних, као код Бурђијанца, обрва. Он се поклони Анастасију и седе.

— Шта има ново? — упита намесник.

— Шта може бити ново? — одговори ђакон и, поћутавши мало настави с осмехом: — Мала деца — мала мука, велика деца — велика мука. Така је ствар, оче Фјодоре, да не могу да се осветим. Комедија, и ништа више.

Он још мало поћута, осмехну се више и рече:

— Данас се вратио из Харкова Николај Матвеић. Причао ми о моме Петру. Био је, вели, код њега двапут.

— Шта ти је причао?

— Узнемирио ме, Бог га видео. Хтео да ме обрадује, а кад сам размислио, испада да се нема ту човек чему радовати. Туговати треба, а не радовати се... „Твој, вели, Петрушка фино живи, руком, вели, не можеш сад да га дохватиш“. Е, па хвала Богу, велим. „Ја сам, вели, код њега ручао и видео уопште како живи. Живи, вели, господски, да не може бити боље“. Ја сам, дабоме,

радознао, и питам: а шта су вас служили за време ручка? „Прво, вели, риблије, налик на неку врсту чорбе, затим језик на посуљу, а после, вели, пржену ћурку“. Па зар за време поста ћурку? Лепа ми је, велим, то радост. Зар о Великом посту ћурка? А?

— Не треба се чудити, — рече намесник, иронично шкиљећи очима.

И ставивши велике прсте обе руке за појас, он се исправи и рече тоном, којим се обично говоре беседе или тумачи ђацима среске школе Наука хришћанска:

— Људи, који не посте, деле се на две различите категорије: једни не посте из лакомислености, а други због неверовања у Бога. Твој Петар не пости зато што не верује. Дабоме.

Ђакон бојажљиво погледа у строго лице оца Фјодора и рече:

— Што даље — све горе... — Поседесмо, поразговарасмо, те о овоме, те о ономе, па још испаде да мој неверник-синчић с неком тамо госпојом живи, с туђом женом. Она је код њега у стану уместо жене и домаћице, чај сипа, госте дочекује и све остало, као да је венчана. Већ три године, како се с том гујом вуче. Комедија, и ништа више. Три године живе, а деце немају.

— Дакле, чедно живе! — зацени се отац Анастасије, промукло кашљући. — Постоје деца, оче ђаконе, постоје, али их не чувају код куће! У вашпитне заводе их шаљу! Хе-хе-хе... (Анастасије се закашља).

— Не мешајте се, оче Анастасије, — строго рече намесник.

— А Николај Матвеић га и пита: „Каква је то код вас госпоја што за столом супу сипа?“ — настави ђакон, мргодно мерећи погурено тело оца Анастасија. — А он ће му: то је, вели, моја жена. А овај га упита: „Јесте ли се давно изволили венчати?“ А Петар ће одговорити: „Ми смо се венчали у посластичарници Куљикова“.

Намесникове очи гневно успламтеше и на слепоочницама појави се црвенило. Поред своје грешности, Петар му је био несимпатичан и као човек уопште. Отац Фјодор био је против њега и узео га је што но кажу на зуб. Он га је знао док је Петар био дечко, гимназист, лепо га се сећао, јер му је још тада изгледао ненормалан. Петруша-гимназист стидео се да помаже у олтару, вређао се кад су му говорили „ти“, улазећи у собу, пред иконом се није крстио и, оно чега се он најбоље сећао, волео је много и темпераментно да прича, а по мишљењу оца Фјодора брбљање деци не приличи и штетно је; сем тога, Петруша је презирао и критиковао риболов, према коме су намесник и ђакон осећали велику наклоност. Студент пак Петар уопште није ишао у цркву, спавао је до подне, гледао је с висине на људе и с неким нарочитим инатом волео је да започне деликатна и замршена питања.

— Па шта хоћеш? — упита намесник, прилазећи ђакону и љутито гледајући у њега. — Па шта хоћеш? То је и требало очекивати! Ја сам увек знао и био убеђен, да од твога Петра ни-

шта паметно неће испасти! Говорио сам ти и говорим. Што си посејао, то сад и жањи! Жањи!

— Ама шта сам ја то посејао, оче Фјодоре? — тихо упита ђакон, мерећи од пете до главе намесника.

— А ко је крив, ако ниси ти? Ти си родитељ, твоје је чадо! Ти си био дужан да га поучаваш, да му уливаш страх Божји. Учити треба. Ако је да се роди ви га рађате, а ако је да га учите, ви га не учите. То је грех! Не ваља! Срамота!

Намесник је заборавио на свој умор, ходао је и настављао да говори. На голом темену и челу ђаконовом појавише се капи зноја. Он као кривац погледа у намесника и рече:

— Па зар га нисам учио, оче Фјодоре? Господи помилуј, зар ја нисам отац свога детета? Сами знате, да нисам ништа жалио и да сам се целог века трудио и Бога молио да му право васпитање да. И у гимназију сам га дао и инструкторе сам му узимао, и универзитет је свршио. А то што нисам могао и памет да му окренем, оче Фјодоре, па и сами можете схватити да за то немам способности! Некад, док је још као студент овамо долазио, почнем на свој начин да му уливам, а он не слуша. Кажеш му: иди у цркву, а он: „зашто да идем?“ Почнеш да му објашњаваш, а он: „како? зашто?“ Или потапше ме по рамену па каже: „Све је на овом свету релативно, приближно и условно. Ни ја ништа не знам, ни ви ничесоже не знате, татице“.

Отац Анастасије насмеја се промукло, закашља се и замрда прстима увис, као спремајући се

да каже нешто. Намесник погледа у њега и рече строго:

— Не мешајте се, оче Анастасије.

Старац се смејао, сијао и очигледно са задовољством слушао ђакона, као да му је било пријатно што на овоме свету и сем њега постоје грешници. Ђакон је говорио искрено, скрушена срца и чак му се сузе појавише у очима. Оцу Фјодору би жао.

— Крив си ти, ђаконе, крив, — рече он али већ не тако строго и жустро. — И роди га али га и поучи. Требало га је још од детињства поучавати, па иди му ти сад па исправљај студента!

Настаде ћутање. Ђакон плесну рукама и рече с уздахом:

— Па ја ћу морати да одговарам за њега.

— То је оно!

Поћутавши мало, намесник и зевну и уздахну истовремено и упита:

— Ко „Дјејанија“ чита?

— Јевстрат. Увек Јевстрат чита.

Ђакон се диже и, молећиво гледајући у намесника, упита:

— Оче Фјодоре, па шта сад да радим?

— Шта знаш то и ради. Нисам ја отац већ ти. Ти треба боље да знаш.

— Ништа ја не знам, оче Фјодоре! Научите ме, најпокорније вас молим! Верујте ми, душа ме боли! Сад не могу ни да спавам ни да седим с миром, и празник ми није празник. Научите ме, оче Фјодоре!

— Напиши му писмо.

— Шта знам да му пишем?

— Па напиши, да тако не иде. Кратко напиши, али строго и озбиљно, не ублажујући и не умањујући његову кривицу. То је твоја родитељска дужност. Написаћеш, испунићеш своју дужност и умирићеш се.

— То је тачно, али шта да му напишем? У каквом смислу? Да му напишем, а он да ми одговори: „како? зашто? како то грех?“

Отац Анастасије опет се промукло засмеја и мрдну прстима.

— Како? Зашто? Како то грех? — пискаво проговори он. — Исповедам ја једном једног господина и кажем му, да је сувишно уздање у милосрђе Божје грех, а он пита: Зашто? Хоћу да му одговорим а овде, — Анастасије се лупну по челу: — а овде код мене нема ништа! Хи-и-хе-хе-хе...

Речи Анастасијеве, његов промукли, пискав смех због онога што није смешно, направише на ђакона и намесника непријатан утисак. Намесник је хтео да каже старцу „не мешај се“, али не рече, већ се само намршти.

— Не могу да му пишем! — уздахну ђакон.

— Па кад ти не можеш, ко може?

— Оче Фјодоре! — рече ђакон спуштајући главу на раме и стављајући руку на срце. — Ја сам човек необразован, приглуп, а вама је Бог подао разум и мудрост. Ви све знате и разумете, до свега умом долазите, а ја кад треба ни речи не уместим. Будите милостиви, поучите ме шта да смислим за писмо! Научите, како да га и шта...

— Шта ту има да се учи? Нема шта да се учи. Седнеш па напишеш.

— Не, учините ми за љубав, оче прото, молим вас! Ја знам, ваше писмо ће га уразумити и послушаће, јер сте и ви образовани. Будите тако добри! Ја ћу сести, а ви ми диктирајте. Сутра је грех писати, а данас је баш време, ја бих се умирио.

Намесник погледа у ђаконово молећиво лице, сети се несимпатичног Петра и пристаде да диктира. Он посади ђакона за свој сто и отпоче:

— Е, пиши... Христос воскрес, љубазни си не... знак усклика. Допрли су до мене, твога оца, гласови... даље у загради... а из каквог извора, то ти се ништа не тиче... заграда... Јеси ли написао?... да ти живиш не водећи рачуна ни о божанским ни о људским законима. Ни угодан живот, ни светски сјај, ни образованост под којима се ти споља прикриваш, не могу да сакрију твој безбожнички изглед. По имену ти си хришћанин, али по својој суштини ти си безбожник, тако бедан и несрећан, као и сви остали безбожници, чак и још беднији, јер: они безбожници, не знајући за Христа, пропадају због незнања, а ти пропадаш зато, што имаш сва блага, али не мариш за њих. Нећу да набрајам овде твоје пороке, који су ти доста познати, рећи ћу само, да узрок твоје пропасти видим у твојој неверовању. Ти сматраш себе за мудрог, дичиш се знањем науке, а нећеш да разумеш да наука без вере не само што не узвишује човека, него га чак спушта на ниво најгоре животиње, јер...

Цело писмо је било у томе духу. Свршивши писање, Ђакон га прочита наглас, сину од задовољства и скочи.

— Таленат, прави таленат! — рече он, одушевлено гледајући у намесника и тапшући рукама. — Бог је дао такав таленат! А? Пресвета Богородице! Сто година, чини ми се, не бих могао такво писмо да напишем! Нек вас Бог чува!

Отац Анастасије се такође одушевио.

— Без талента не можеш тако написати! — рече он, устајући и мрдајући прстима. — Нећеш написати! Ту ти је таква реторика, да би сваког филозофа могао збунити и за појас заденути. Памет! Сјајна памет! Да се нисте оженили, оче Фјодоре, давно би владика били, заиста, били би!

Изливши свој гнев у писму, намесник осети олакшање. Њему се врати и умор и изломљеност. Ђакон је био његов човек и намеснику ништа не посмета да му каже:

— Е, ђаконе, здрављу. Ја ћу једно пола сата на дивану да продремам, треба се одморити.

Ђакон оде и поведе собом Анастасија. Као увек што бива уочи Светлог празника, на улици је било мрачно, али је цело небо блистало од светлих и сјајних звезда. У тихом непомичном ваздуху осећало се пролеће и празник.

— Колико ли је времена диктирао? — ишчуђавао се Ђакон. — Десетак минута, не више! Други ни за месец дана не би такво писмо саставио. А? Што ти је памет! Таква памет, да се ни описати не може! Чудо! Заиста, чудо!

— Образованост! — уздахну Анастасије, прелазећи прљаву улицу и дижући до појаса пешеве своје мантије. — Не могу се поредити с њим. Ја сам црквењаково дете, а он је науке свршио. Дабоме. Прави човек, шта ту.

— А ви треба да чујете, како ће он данас за време службе да чита Јеванђеље на латинском језику! И латински он зна, и грчки зна... Ох Петруха, Петруха! — наједном се сети Ђакон. — Е, сад ће да се поче-еше! Језик ће да прегризе! Мечку ће да роди! Сад више неће питати: „зашто?“ Ето сад је баш ударио тук на лук! Ха-ха-ха!

Ђакон се весело и гласно засмеја. После тога, пошто писмо Петру беше написано, он се расположи и умири. Свест о испуњеној родитељској дужности и вера у снагу писма вратили су му и његову веселост и доброћудност.

— Петар у преводу значи камен, — рече он приближујући се својој кући. — Мој пак Петар није камен већ пачавра. Гуја га узјашила, а он се с њом мучи, не може да је збаци. Пфуј! Има, Боже ме прости, таквих жена! А? Где им је стид? Узјашила момка, притисла и за сукњу га привезала... Ђаволи је дабогда растргли!

— А можда не држи она њега већ он њу?

— Ипак, значи, она стида нема! А Петра ја не браним... Пресешће и њему... Прочитаће писмо и почешаће се по глави! Пропашиће у земљу од стида!

— Писмо је дивно, само овај... не шаљи га, оче Ђаконе. Нек иде с милим Богом!

— А што? — уплаши се Ђакон.

— Тако! Не шаљи га, ђаконе! Каква вајда од тога? Па, рецимо, ти га пошљеш, он прочита, па... па после? Само га узнемириш. Опрости, нек иде с милим Богом!

Ђакон зачуђено погледа у тавно лице Анастасијево, у његову раскопчану мантију, у помрчини налик на крила, и слеже раменима.

— Како то да опростим? — упита он. — Па ја ћу уместо њега одговарати Богу.

— Оно тако је, па ипак опрости. Заиста! А Бог ће за твоју доброту и теби опростити.

— Није ли он мој син? Нисам ли дужан да га учим, или не?

— Да га учиш? Зашто да га не учиш? Учити га можеш, само зашто да га безбожником називаш? Биће му, ђаконе, криво...

Ђакон је био удовац и живео је у кућици са три прозорчета. Домаћинством је управљала његова старија сестра, девојка, која је пре три године остала без ногу и зато није силазила с кревета; он се плашио ње, слушао је и ништа није радио без њених савета. Отац Анастасије сврати к њему. Опазивши на столу код њега ускршњи колач и црвена јаја, он однекуд, ваљда сетивши се своје куће, заплака и, да те сузе претвори у шалу, одмах се промукло засмеја.

— Да, убрзо ће доћи мрс, — рече он. — Да... Оно, ђаконе, не би сметало ни сад... попиту чашицу ракије. Дозвољаваш ли? Попићу — прошапута он, гледајући косо у врата: — да старица... не чује... ни гу-гу...

Ђакон ћутке привуче к њему боцу и чашицу, отвори писмо и поче читати гласно. И сад му се писмо исто тако допаде као и онда кад му је намесник диктирао. Он засија од задовољства и, као да је пробао нешто врло слатко, заврте главом.

— Е, што је писмо! — рече он. — Петруха ни у сну није сањао овакво писмо. Тако му и треба, да се сав озноји... дабоме!

— Знаш шта, ђаконе? Не шаљи га — рече Анастасије наливајући још једну чашицу као случајно. — Опрости, нек иде с милим Богом! Ја ћу ти... од срца. Ако му отац, рођени отац његов не опрости, онда ко ће? Сам, ђаконе, помисли: и без тебе има ко ће да га осуди, него ти нађи своме сину оне који ће му опростити! Ја ћу... ја ћу, брате мој да попијем још једну... последњу... Седи просто па му напиши: праштам ти, Петре! Он ће разу-умети! Осети-иће! Ја, брате мој... ја, ђаконе, по себи то ценим. Кад сам живео као људи и туге је мало било, а сад кад сам изгубио слику и прилику Божју, једино што желим то је, да ми добри људи опросте. Па и сам помисли, не треба праштати праведнима већ грешнима. Нашто да прашташ твојој старици ако она није грешна? Не, опрости ти ономе кога је жалосно погледати... дабоме!

Анастасије подбочи главу песницом и замисли се.

— Страшно је то ђаконе — уздахну он, очигледно колебајући се да још попије. — Страшно! У греху ме роди мати моја, у греху сам живео,

у греху ћу и умрети... Боже, опрости ми грешном! Заплео сам се ја, ђаконе! Нема ми спаса! И не само да сам се заплео у животу, већ и у самој старости пред смрт... Ја...

Старац одмахну руком и опет испи, затим устаде и премести се на друго место. Ђакон не испуштајући из руку писмо, поче шетати тамо-амо по соби. Он је размишљао о своме сину. Незадовољство, жалост и страх нису га више узнемиравали: све је то ушло у писмо. Он је сад само замишљао Петра, претстављао његово лице, сећао се прошлих година, кад је син долазио у госте о празницима. Размишљао је само о оном лепом, топлом и жалосном, о чему се може мислити без умора, макар целог живота. Чезнући за сином, он још једном прочита писмо и упитно погледа у Анастасија.

— Не шаљи! — рече овај, одмахнувши шаком.

— Не, ипак... треба. Ипак оно ће га овај... мало опаметити. Није на одмет...

Ђакон извуче из стола коверат, али пре него што ће ставити у њ писмо, седе за сто, осмехну се и додаде са своје стране при дну: „А код нас су поставили сталног надзорника. Он је окретнији од ранијег. И играч, и брбљивко, и мајстор за све, тако да су говоревске ћерке луде за њим. Командант војног округа Костирјов такође, веле, да ће скоро у пензију. И време му је!“ И необично задовољан, не схватајући, да је овим додатком на крају покварио строги тон писма, ђакон написа адресу и стави писмо на сред стола.

ПОЉУБАЦ

Двадесетог маја у осам часова увече, свих шест батерија једне резервне артиљеријске бригаде, која је упућена у своје пољско станиште, застаде да ноћи у селу Мјестечкама. За време највеће забуне, док су се једни официри врзали око топова, а други, пошто су пред црквеном портом сјахали с коња, саслушавали коначаре, иза цркве испале један коњаник у грађанском оделу и на неком необичном коњу. Коњ, алатаст и мали, лепог врата и кратког репа, није ишао право него некако поребарке, а ногама правио неке ситне, играчке покрете, као да га бичем бију по ногама. Кад коњаник стиже до официра, подиже шешир и рече:

— Његова преузвишеност, дивизиски генерал фон Рабек, овдашњи поседник, позива господу официре да изволе код њега на чај...

Коњ се поклати, заигра и косимице откоракну назад; јахач подиже шешир још једанпут, и зачас, заједно са његовим ретким коњем, ишчезе иза цркве.

— Ђаво ће знати шта је ово! — гунђају неки официри, разилазећи се по одређеним становима. — Нама се спава, а оно ево фон Рабека са његовим чајем. Знамо ми тај чај!

Сви официри шесте батерије живо се опоменуше лањског случаја, када их је, а са њима заједно и официре неког козачког пука, за време маневара, исто овако позвао на чај један гроф, официр у оставци, такође поседник. Гроф, гостољубив и срдан, примио их љубазно, напојио их и нахранио, и није их пустио да иду у село на ноћиште, него их задржао у свом дому. Све је то лепо и красно, боље им није требало, али зло је, што се официр у оставци претерано обрадовао омладини. Све до саме зоре причао им епизоде из своје лепе прошлости, водио их кроз све собе и показивао им драгоцене слике, старе гравире, ретко оружје, читао им аутентична писма од људи високога положаја; а официри, намучени и уморни, слушали су, гледали, и чезнући за постељама, обазриво зевали у шаку; и кад их је домаћин најзад пустио да иду на спавање, било је већ доцкан за то.

Да и овај фон Рабек није такав? Био не био, али се нема куд. Официри се лепо удесише и очистише, и сви заједно, у гомили, пођоше да траже поседников дом. На тргу, испред цркве, рекоше им да се код господе може доћи идући с оне стране цркве пешке низ реку, све обалом до самога врта, па ће после алејама стићи где треба; или да пођу на коњима, и то право од цркве, путем, који на по километра од села удара право на господарске амбаре. Официри се одлуче да иду на коњима.

— Ко је тај фон Рабек? — питају се они путем.
— Да није то онај што је под Плевном командовао — том и том, — коњичком дивизијом?

— Није, тај није фон Рабек, него просто Рабе, и без „фон“.

— Како је лепо време!

Код првог власниковог амбара пут се раздваја: један крак иде право и нестаје га у вечерњој магли, а други води десно, његовом дому. Официри окрену десно, и почну тише да говоре... С обе стране пута нижу се стаје, зидане, са црвеним крововима, тешке и незграпне, веома налик на касарне у окружном граду. Испред њих светле се прозори господарског дома.

— Господо! Добар знак! — рече један од официра. — Наш сетер иде испред свих нас; то ће рећи, он слуги да ће бити — лова!...

Поручник Лобитко, који је одиста јахао први, висок и снажан, али сасвим голобрад, (има му више од двадесет пет година, али на његовом округлом, добро однегованом лицу, однекуд још се не види никакво прорашће), и који се у својој бригади прочуо са свог финог осећања и вештине да на растојању погоди где има жена, окрете се и одговори:

— Јест, овде мора да има жена. То ја осећам по нагону.

На прагу дома официре дочека фон Рабек лично, пристојан старац од шездесетак година, у грађанском оделу. Рукујући се са гостима он рече како му је врло мило и како је срећан што су дошли, али с пуно разлога, искрено, моли господу официре да му опросте што их није позвао и на преноћиште; дошле су му две сестре с децом, браћа и суседи, те му ниједна соба није слободна.

Генерал, истина, свима стеже руке, моли за опроштај и осмејкује се, али му се по лицу види да се он гостима ни издалека не радује онако као онај лањски гроф, и да их је позвао само зато што то, по његовом мишљењу, налаже проста уљудност. И сами официри, идући навише, по меко застртим степеницама и слушајући га, осећају да су у ову кућу позвани само зато што није лепо да их не позову, а кад угледаше како послуга хита да запали светиљке доле на уласку и горе у претсобљу, њима се учини да су у ову кућу унели узнемирење, бригу и страх. Овде, где се, вероватно ради неке породичне светковине, окупила родбина, сестре са децом, браћа и суседи, може ли да се допадне долазак деветнаесторице непознатих официра?

Горе, при уласку у дворану, госте дочека висока и стасита стара госпођа, дуга лица и црних обрва, веома слична царици Јевгенији. Осмејкујући се љубазно и величанствено она рече како јој је врло мило и како је врло срећна што види своје госте, и моли да опросте што овога пута не може да господу официре позове и на преноћиште. По њеном лепом и величанственом осмехивању, којег нестаје с њена лица сваки пут кадгод се чега ради окретала од гостију, видело се да је она у своме животу видела врло много официра, да јој сада није до њих, а ово што их је позвала у своју кућу и што се правда, — чини само зато што то налаже њено васпитање и положај у друштву.

У великој трпезарији, у коју уђоше официри, за дугачким столом на једном његовом крају већ седи при чају неких десетак госпођа и господе, и младих

и старих. Иза њихових столица, стоји, замагљена лаким димом из цигара, тамна гомилица људи, а између њих неки сувоњав младић са риђим малим залисцима, врскајући и певајући, говори нешто гласно, на енглеском. Иза њих, кроз врата, види се осветљена соба са плавим намештајем.

— Господо, има вас тако много да не могу све да вас упознам једне са другима, — рече генерал гласно, паштећи се да изгледа како је врло весео. — Упознајте се сами, господо, онако просто!

Официри, — једни врло озбиљна, чак и строга лица, други, са натегнутим осмехом, — а сви скупа осећајући се врло неугодно, поклонили се како-тако, и седоше да пију чај.

Најнеугодније се осећао капетан Рјабовић, мали, погурен официр у наочарима и са брадицом на образима код ушију, као у риса. У онај мах, док су његови другови правили озбиљна лица, или се усиљено осмехивали, његово лице, образи као у риса, и наочари, као да су говорили: „Од свих официра у бригади ја сам најбојажљивији, најскромнији и најбезбожнији!” А у онај мах, кад је ушао у трпезарију и сео за сто, он никако није могао да своју пажњу заустави на ком било једноме лицу или предмету. Лица, одела, кристалне бочице са коњаком, пара из чаша са чајем, моделовани карниз, све се стапало у један општи, огроман утисак, који је у Рјабовића уносио страх и жељу да сакрије своју главу. Онако, као читач који први пут излази пред публику, он је видео све што му је било пред очима, али то што види схвата некако слабо, (то стање, када субјекат гледа а не схвата шта гледа и шта види, физиолози

називају „психичким слепилом“). Али мало затим, Рјабовић кад се прибрао, видео је и почео је да посматра. Њему, плашљивом и недружевном, пре свега паде у очи оно што он сам није никада имао: необична храброст у узајамном држању нових познаника. Фон Рабек, његова жена, две постарије госпође, нека госпођица у оделу боје јоргована и младић са риђим залисцима, — а то је млађи син домаћин-нов, — разместише се међу официрима врло спретно, као да су пре тога држали пробу за то, и одмах заподенуше ватрену препирку у коју гости нису могли да се не умешају. Госпођица у јорговану ватрено доказује да артиљерија много и много лакше живи него коњица и пешадија, а Рабек и постарије госпође тврде супротно. Започе унакрсан разговор. Рјабовић гледа госпођицу у љубичастом како се са великом ватром препире о ствари која јој је туђа, непозната и нимало занимљива, и прати како јој се на лицу неискрени осмеси показују и нестају.

Фон Рабек и његова породица вешто увлаче официре у заједничку препирку, а уједно оштрим оком пазе на њихове чаше и уста, да ли сви пију, да ли сви имају слаткиша, и зашто неко не једе бисквита, или не пије коњака. И што Рјабовић више гледа и слуша све му се више свиђа та неискрена али дивно дисциплинована породица.

После чаја официри пређу у дворницу. Лобитка није преварило његово осетљиво чуло: у дворници беше много госпођица и младих госпођа. Сетер поручник већ је крај неке врло младе плавуше у црно и, витешки извијен као да се опире о невидљиву сабљу, осмејкује се и кокетно увија раменима. Веро-

ватно, прича неку врло занимљиву бесмислицу, јер плавуша снисходљиво гледа у његово ситно однеговано лице и равнодушно пита: „Је л' те?“ А сетер, да је разборит, могао би по том њеном апатичном „је л' те“ закључити да она само што му није добацила: „држи!“

Загрме клавир; из дворнице, кроз широм отворене прозоре, изли се тужан валцер, и сви, не знајући зашто, сетише се да је напољу, иза прозора, пролеће, мајско вече. Сви осетише да ваздух мирише на младо лишће топола, на руже и на јоргован. Рјабовић, у коме под утицајем музике проговори коњак, косимице погледа на прозор, осмехну се и поче да прати покрете женскиња, и већ му се учини да мирис ружа, топола и јоргована не долази из врта, него од женских лица и одела.

Рабеков син позва неку мршаву девојку и одигра с њоме два круга. Лобитко клизећи по паркету притрча госпођици у љубичастом и полете с њоме по дворници. Наста играње... Рјабовић стоји код врата, међу неиграчима, и посматра. Никада у свом животу није играо, и никада у животу није имао прилике да обухвати стас честите жене. Јако му се допада кад човек на очиглед свима узме непознату жену око паса, и подметне јој своје раме да насло-ни своју руку; али да себе замисли у положају тога човека не може никако. Било је доба кад је он за-видео храбрости и хитрини својих другова, и душа га болела; свест да је он плашљив, стидљив, погурен и безбојан, да има дугачак стас и образе као у-риса, дубоко га цвелила, али са годинама то сазна-ње поста му обично као навика, па сада, док је гле-

дао играче или оне што су гласно разговарали, више није завидео, него се само невесело осећао ганут.

Кад се објави кадрил млади фон Рабек приђе неиграчима и позва двојицу официра да играју билијара. Официри пристану и оду с њиме из дворнице. Рјабовић, не знајући шта ће, а у жељи да и сам узме макаквог учешћа у општем кретању, пође за њима. Из дворнице они пређу у собу за госте, па у узан стаклени ходник, одатле у собу, где три фигуре сањивих слугу, кад се они појавише брзо скочише на ноге. Напослетку, пошто прођу читав ред соба, млади Рабек и официри уђу у омању собу са билијаром. Отпоче игра.

Рјабовић, који осим карата није никад ништа играо, стаде поред билијара и равнодушно посматраше играче, а они, у раскопчаним капутима, са таквим у рукама, иду око билијара, шале се и довикују неке неразумљиве речи. Играчи га и не виде, и само покаткад, понеко од њих, кад га гурне лактом или га нехотице закачи таком, окреће му се и каже „pardon“! Још прва партија није била свршена а њему већ досадило и чинило му се да је овде сувишан и да им смета... Жеља га повуче да се врати у дворницу, и он изиђе.

У повратку деси му се мали доживљај. На по пута он опази да не иде тамо куд је пошао. Знао је врло добро да треба да наиђе на оне три сањиве фигуре собара, али прође пет-шест соба, а тих фигура ни где, као да су у земљу пропале. Кад опази своју погрешку он се врати, удари десно и нађе се у полу-мрачној соби коју раније није видео, док је ишао у собу за билијар, мало постоја ту, па одлучно

отвори прва врата која је угледао, и уђе у неку сасвим мрачну собу. Право испред њега види се отвор од отшкринутих врата, кроз која продире жива светлост; а иза њих допиру потмули звуци тужне мазурке. И овде, као и у дворници, прозори су широм отворени, и кроз њих пирка мирис топола, ружа и јоргована...

Рјабовић застаде, размишљајући... У тај мах изненадише га неки брзи кораци и шуштање одела, — женски задихан глас прошапута: „Једва једном!“ и две меке, мирисне, несумњиво женске руке обгрле га око врата; уз његов образ приону женски образ и у исти мах одјекну пољубац. Али одмах, она која га пољубила, лако узвикну, и како се Рјабовићу учини, отскочи од њега са грозом. А и он умало што није викнуо, и јурну према живо осветљеном отвору од врата...

Кад се вратио у дворницу, срце му је лупало а руке су му дрхтале тако очигледно да он похита да их сакрије иза леђа. У прво време мучио га стид и страх да ли цела дворница зна како га је сад загрлила и пољубила једна жена, јежио се и немирно освртао на све стране, али кад се уверио да у дворници као и дотле, сасвим мирно ћеретају и играју, он се сав предаде новоме осећању које још досад никада у животу није имао. С њиме се дешавало нешто необично... Чини му се да му је врат, који су овог часа обгрлиле меке и мирисне руке, маслом намазан; на образу, близу левога брка, где га је нежанка пољубила, подрхтава лака пријатна хладноћа као од ментол капљица, и што је то место више трљао све јаче је осећао ту хладноћу, а он, сав, од

главе до пета, пун је неког новог, необичног осећања, које је непрестано расло... Обузе га жеља да игра, да говори, да отрчи у врт, да се из гласа смеје... Сасвим је заборавио да је погурен и безбојан, да има образе као у риса и „неодређену спољашност”, (како је то једном случајно и нехотице сам чуо у неком женском разговору). Кад Рабекова жена једанпут прође поред њега он се осмехну на њу тако широко и нежно да она застаде и упитно погледа у њега.

— Много ми се допада ваша кућа!... — рече он, поправљајући наочаре.

Генералица се осмехну и исприча како је ова кућа била својина још њенога оца, и затим запита га јесу ли његови родитељи живи, је ли одавно у служби, зашто је тако сув, и тако даље... Кад доби одговоре на своја питања, она оде даље, а он оста да се осмејкује још нежније, и да мисли како су око њега дивни људи...

О вечери Рјабовић је, не знајући шта чини, јео од свега што му је нуђено, пио, и ништа не слушајући, старао се да себи објасни свој доживљај. А доживљај има тајанствености и романтичности, али није тешко објаснити га. Извесно је нека госпођица или госпођа некеме заказала састанак у мрачној соби, чекала га дуго, па, како су јој живци били узбуђени, помислила да је Рјабовић њен очекивани јунак; то је утолико вероватније што је Рјабовић, кад се у тој соби нашао и застао у размишљању, већ тиме лично на човека који такође нешто очекује... Рјабовић је тако и протумачио пољубац који је добио.

„Али која је?” — мисли он, посматрајући женска лица. — Она мора да је млада, јер старе не иду на састанке. Затим, да је интелигентна, осећало се по шуштању одела, по мирису, по гласу...”

Он заустави поглед на госпођици у љубичастом, и она му се јако свиде; има лепа плећа и руке, паметно лице и диван глас. Гледајући је Рјабовић пожеле да та непозната буде баш ова а не нека друга дама... Али она се насмеја некако притворно и мало згрчи свој дуги нос који му се учини некако старорлик; онда он пренесе поглед на плавушу у црној хаљини. Она је млађа, простија и искренија; има дивне слепоочнице и врло укусно уме да пије из чашице. Рјабовић сад пожеле да је то она. Али убрзо нађе да је њено лице просто, и своје очи окрете на њену сусетку...

„Тешко је погодити”, — мисли он, маштајући. — „Кад би се од љубичасте узеле само руке и рамена, па од плавуше додале слепоочнице, а очи од оне што седи лево од Лобитка, онда...”

Он у својој глави све то сложи и састави, и тако доби лик девојке која га је пољубила, доби слику какву је желео, али је никако не могаде наћи за столом...

После вечере гости, сити и напиту, стану се опраштати и захваљивати. Домаћини опет моле за опроштај што не могу да их задрже на ноћишту.

— Врло ми је драго, врло драго, господо! — вели генерал, овога пута искрено, (вероватно зато, што људи бивају много искренији и бољи кад госте испраћају него кад их дочекују). — Врло ми је драго! Изволите опет, кад се враћате! Без устезања!

Али куда ћете? Хоћете на коњима да идете? Немојте, идите преко врта, доле, — туда је ближе!

Официри уђу у врт. После живе светлости и жагора у кући, овде у врту чинило им се да је врло мрачно и мирно. Све до капије ишли су ћутке. Били су упола напиту, весели, задовољни, али помрчина и тишина нагнају их да се тренутно позамисле. Сваки од њих, као и Рјабовић, вероватно помислио је исто: да ли ће и за њих једном доћи време да и они, као и Рабек, имају велику кућу, породицу, врт, да и они могу исто онако, па ма и неискрено, ласкати људима, нахранити их и напојити, учинити да буду задовољни.

Кад кроз малу капију изиђоше из врта, они сви одједанпут почеше да говоре и да се без разлога гласно смеју. Сада иду путањом наниже ка реци, после их путања водила крај саме воде, савијајући око обалског жбуња, вододерина и врба, нагнутих над водом. Обала и путања једва се виде, а друга обала губи се у помрчини. Овде-онде у тамној води огледају се звезде; трепте и расплињавају се, и само по томе може да се погоди да река брзо тече. Било је тихо. На оној обали јекћу сањиве шљукe, а на овој, у једноме жбуну, без икаквог обзира на офицере, славуј звонко извија своју песму. Официри застану код жбуна, дарну га, али славуј једнако пева.

— Гле ти њега! — зачуше се похвални узвици. — Ми стојимо пред њим, а он баш ништа! Неваљалко!

На крају њихова пута стаза их поведе навише, и близу порте западе у насип. Официри, уморни од пењања уз брдо, поседе ту, и попуше по цигарету. На

другој обали појави се црвен, нејасан пламичак, и они, из беспослице, дуго погађаху шта је то: ватра или згариште, светлост са прозора, или што друго... И Рјабовић гледа у пламичак, и чини му се да се на њега осмејкује и да подмигује као да зна за пољубац.

Кад уђе у стан Рјабовић се брзо свуче и леже. У истој кућици са њиме остану још Лобитко и ручник Мерзљаков, миран и ћутљив дечко, кога су у његовом друштву сматрали за образована официра, и који је свуда, гдегод је могао, читао „Гласник Европе“, и свуда га са собом вукао. Лобитко се свуче, дуго шеташе горе-доле као човек који нешто није задовољан, и посла војника за пиво. Мерзљаков леже, стави свећу покрај узглавља и утону у читање „Гласника Европе“.

„Која ли је?“ — мисли Рјабовић, гледајући у чађав таван.

Још му се чини да му је врат намазан маслом, а близу уста осећа хладноћу као од ментолних капилица. Пред очима његове уобразиље трепере руке и рамена госпођице у љубичастом, слепоочнице и искрене очи плавуше у црном, стасови, хаљине, на-кити. Стара се да своју пажњу задржи на тим сликама, а оне скакућу, расипају се, трепере. Кад на широкој црној основи, коју сваки човек види кад затвори очи, те слике и ликови сасвим избледе, он онда чује убрзане кораке, шуштање хаљине, звук пољупца, и њега обузима јака и неодољива радост без узрока... И док се предавао тој радости чуо је кад се војник вратио и јавио да нема пива. Лобитко се јако наљути и опет поче да хода.

— Ето, зар није глупак? — вели он и застане час пред Рјабовићем, час пред Мерзљаковим. — Не знам каква шепртља и будала треба да је па да не нађе пива! Је л' те? Шта, зар није гад?

— Збиља, овде се не може наћи пива, — рече Мерзљаков не скидајући очи са „Гласника Европе”.

— Је л' те? Ви тако мислите? — настаје Лобитко и даље. — Господе, Боже мој, баците ви мене на месец, па ћу вам одмах наћи и пива, и жена! Ево, идем сад одмах, и наћи ћу... Назовите ме хуљом, ако не нађем!

Он се дуго облачио и навлачио чизме, затим ћућећи попуши цигарету и оде.

— Рабек, Грабек, Лабек, — промрмља он задржавши се у предворју. — Не иде ми се сам, дођавола. Рјабовићу, хоћете ли да прошетате? Је л' те?

Кад не доби одговора он се врати, скиде се полако и леже. Мерзљаков уздахну, гурну „Гласник Европе” у страну и угаси свећу.

— Мхм... — промрмља Лобитко палећи у помрчини цигарету.

Рјабовић се покри до главе, сави се као перец, и опет у свом уображењу поче да прикупља нејасне и тренутне слике и да их спаја у једну целину. Али не доби ништа. Убрзо заспа, са потоњом помишљу да га је неко помиловао и обрадовао, да се у његовом животу десило нешто необично, нешто глупо, али изванредно лепо и радосно. Та га помисао ни у сну није остављала.

Кад се пробудио, он више није имао осећање магла на врату и свежине ментола близу усана али ра-

дост, као и синоћ, запљускује га у грудима као талас. Он раздрагано погледа на прозорске оквире, позлаћене сунцем које се рађало, и ослушну кретање на улици. Неки поред самих прозора, разговарају врло гласно. Командир Рјабовићеве батерије, Лебедецкий, тек што је стигао бригаду, а ненавикнут да говори полако, разговара сад са својим наредником врло гласно.

— Шта има још? — виче он.

— Јуче, господине командире, кад се поткивало, повредили Голупчика. Ранар му привио глину са сирћетом. Сад га воде поводом са стране. Исто тако, господине командире, јуче се мајстор Артемјев напио, па поручник заповедио да га метну на предње место лафета у резерви.

Наредник јави још да је Карпов заборавио нове гајтане за трубе и кочиће за шаторе, и да су господа официри синоћ изволели бити у гостима код генерала фон Рабека. Усред њиховог разговора риђобрада глава Лебедецкого појави се на прозору. Он својим кратковидим очима жмираво погледа у њихове дремљиве физиономије и поздрави се са њима.

— Је л' све у реду? — запита он.

— Од нових амова јахаћи коњ у руди добио — челенку, одговори Лобитко зевајући.

Командир уздахну, замисли се и рече гласно:

— А ја мислим да одем још и до Александре Јевграфовне. Њу треба обићи. Дакле збогом. Стићи ћу вас до вечери.

После четврт часа бригада се крете на пут. Док је пролазила поред поседникових амбара Рјабовић је погледао десно у његов дом. Прозори беху затво-

рени жалузинама. Очевидно, у кући сви још спавају. Спава и она што је Рјабовића пољубила. Он хоће да је замисли како спава. Он види прозор њене спаваће собе широм отворен, зелене гранчице које кроз тај прозор завирују, јутарњу свежину, мирис топола, јоргована и руже, постељу, столицу и на њој хаљину што је синоћ шуштала, собне ципелице, мали часовник на столу, — све то наслика он себи разговетно и јасно, али црте лица, мио сањив осмех, баш оно што је важно и карактеристично, измаче се његовој уобразиљи као жива из руку. Кад оде даље за по километра он се осврте: жућкаста црква, дом, река и башта преливају се у светлости; у реци са светло зеленим обалама огледа се плаво небо, овде-онде прелива се на њој сунце, врло је лепа. Рјабовић последњи пут погледа на Мјестечка, и беше тако тужан као да се растаје са нечим што му је врло познато, сродно и драго.

А на путу, пред његовим очима, леже само оне одавно познате, незанимљиве и непримамљиве слике... Десно и лево поља са младом ражи и ељдом и вранама; погледа ли право — сама прашина и потиљци, а погледа ли назад, опет прашина, а место потиљака лица... Испред ових иду четворица са сабљама, — извидница. За њима гомила певача, а за певачима трубачи на коњима. Извидница и певачи, као носиоце буктиња на свечаном погребу, свакичас заборављају на прописно растојање и измичу далеко унапред...

Рјабовић је код првога топа пете батерије. Он види све четири батерије испред себе. Та дугачка и тешка поворка за невојника чини се као нека запле-

тена и мало разумљива работа; несхватљиво је зашто око једнога топа мора да буде онолико људи и зашто га вуче онолико коња запрегнутих у чудновату запрегу, као да је он заиста много страشان и тежак. А Рјабовићу је све то разумљиво, и зато није нимало занимљиво. Он већ одавно зна зашто испред сваке батерије, упоредо са официром јаше и ваљан поуздан бацач ракетла, и зашто се он зове преносач; одмах за њим, иза његових леђа виде се јахачи прве и средње запреге; Рјабовић зна да се коњи са леве стране, на којима они јашу, зову седленици, а они са десне подручници, — то није нимало занимљиво. Иза јахача долазе два рудна коња. На једноме седи јахач, на његовим леђима још се види јуче-рашња прашина, а на десној нози заденута му незграпна врло смешна дашчица; Рјабовић зна чему она служи, и не чини му се смешна.

Јахачи, сви, колико их има, несвесно узмахују бичевима и покатад узвикују. Сам топ није нешто лепо. На предњаку леже вреће са овсом, прикривене кишним кровом, а сам топ начичкан је извешаним чајницима, војничким торбама, врећицама, и личи на малу нешкодљиву и неопасну животињу, коју су, не зна се зашто опколили људи и коњи. С обе његове стране иду, размахујући рукама, шесторица од топовске послуге.

За топом опет настаје исто: опет преносачи, јахачи, рудни коњи, а за њима опет топ, исто онако ружан и немоћан да улије озбиљну мисао, као и први. За другим долази трећи, четврти; поред четвртог официр, и тако редом. У бригади има свега шест батерија, а у свакој батерији четири топа. По-

ворка батерије пружа се на по километра. Завршује се комором, уз коју, замишљено, са погнутом дугоухом главом, корача једна у највећој мери симпатична њушка, Магар, — магаре које је командир батерије довео из Турске.

Рјабовић равнодушно гледа напред и назад, на потиљке и на лица; у друго време он би задремао, али сада је сав утонуо у своје нове, пријатне мисли. У почетку, када се бригада тек кренула на пут, он је хтео себе да увери да догађај са пољупцем може да буде занимљив само као незнатан, тајанствен доживљај, да је у суштини ништаван, и да је у најмању руку глупо мислити на њега озбиљно; али убрзо он на логику одмахну руком и предаде се сновима на јави... Час замисли себе у Рабековој соби за го-сте, и поред себе девојку налик на госпођицу у љубичастом и на плавушу у црном; час очи затвара и види себе са другом сасвим непознатом девојком врло неодређених црта; у мислима он говори, ласка, нагиње се њеном рамену, замишља рат и расанак, затим састанак, вечеру са женом, децом...

— За кочницу! — разлеже се команда сваки пут кад се спуштају с брега.

И он виче: „за кочницу!“ и страх га да му тај узвик не укочи и не растури снове и да га не врати у стварност...

Кад пролази поред каквог поседничког имања Рјабовић увек погледа преко оgrade у врт. Дугачка алеја, права као лењир, посута жутим песком и са стране засађена младим брезама, одмах му пада у очи... Са жудњом човека који се сав предао машти он замишља мајушне женске ноге како иду по жу-

томе песку, и у његовој уобразиљи сасвим изненадно појави се она која га пољубила и коју је умео синоћ за вечером да замисли. Та слика му остала у мозгу, и више га није ни остављала.

У подне, отуд од коморе, одјекну вика:

— Мирно! Поздрав на лево! Господо официри!

У колима са два бела коња протутња генерал. Он застаде код друге батерије и повика нешто, а нико не разумеде шта. Неколико официра, међу њима и Рјабовић, брзо дојашаше до њега.

— Дакле, како је? Шта има? — запита генерал трепћући црвеним очима. — Има ли болесних?

Кад доби одговор, генерал, мален и мршав, пожвата уснама, поћута мало, мислећи, па се окрете једноме официру:

— Ваш јахач код трећег топа скинуо саре и обесио их, неваљалац, о предње седиште. Казните га.

Он погледа навише у Рјабовића и рече:

— А код вас, како ми се чини, кускуни су пре-дугачки...

Пошто учини још неколико једноликих и досадних напомена, генерал погледа у Лобитка и осмехну се.

— А ви, поручнике Лобитко, ви сте данас врло невесели, — рече он. — Тугујете за Лопуховом? А? Господо, он за Лопуховом чезне!

Лопухова, госпођа веома пуна и врло висока, одавно је већ прешла четрдесету. Генерал, који је имао наклоност према крупним особама, па биле оне ма којега узраста, сумњичио је и своје официре у таквој наклоности. Официри се смерно осмехнуше. Бригадир, задовољан што је казао нешто врло сме-

шно и заједљиво, насмеја се из гласа, дотаче се ко-
чијашевих леђа а офицере поздрави војнички. Кола
пођоше даље...

„Све, о чему ја сада снивам и што ми се сада чи-
ни да није могућно и да није земаљско, у суштини је
врло обично, — мисли Рјабовић гледајући за обла-
цима прашине који су трчали за генераловим коли-
ма. — Све је то врло обично, и свима се дешава...
Например, овај генерал, волео је у своје време, оже-
нио се, има деце. И капетан Вахтер, оженио се, и
вољен је, иако му је потиљак врло ружан и црвен,
а стаса и нема... Салманов је груб и сувише је Та-
тарин, али и он је имао авантуру која се свршила
женидбом... И ја сам као и сви остали, па, пре или
после, доживећу то исто, што и остали...”

Помисао да је и он обичан човек, да је и његов
живот обичан, обрадова га и охрабри. И већ смело,
како је год желео, замисли њ у и своју срећу и сво-
ју уобразиљу ничим није ограничавао...

Кад бригада пред вече стиже на своје место и
офицери се већ одмарали у својим шаторима, Рја-
бовић, Мерзљаков и Лобитко су седели око санду-
ка и вечерали. Мерзљаков једе без журбе, полако
жваће и чита „Гласник Европе”, држећи га на коле-
нима. Лобитко говори, уста не склапа и долива пиво
у чашу, а Рјабовић, ком је од сањарења преко це-
лог боговетног дана, глава замућена неком маглом,
ћути и пије. После треће чаше он подлеже пићу и
клону, доби неодољиву жељу да својим друговима
повери своја нова осећања.

— Код тих Рабекових мени се десио један необи-
чан догађај, — поче он, старајући се да му глас

буде равнодушан и потсмешљив. — Ја сам, знате,
отишао у собу за билијар...

Затим он настави опширно да прича о пољупцу,
и замало па ућута... Већ је све испричао, и веома
се зачуди што је за то требало тако мало времена.
Њему се чинило да се о томе пољупцу може до зо-
ре причати. Лобитко, који је много лагао па зато
никоме није веровао, погледа га неповерљиво и
осмехну се. Мерзљаков покрете обрве па мирно, не
скидајући очију са „Гласника Европе”, рече:

— Бог ће знати шта је то!... Баца се око врата,
а не узвикује... Мора да је нека психопаткиња...

— Да, мора да је психопат... — сложи се и Рја-
бовић.

— И мени се једном тако нешто десило, — рече
Лобитко и својим очима даде израз преплашености.
— Путујем ја лане за Ковно... Узимам карту за
другу класу... Вагон пун препун, и не може да се
спава. Тутнем возовођи пола рубље... Он узме мој
пртљаг и одведе ме у купе... Легнем и покријем се
покривачем... Мрачно, знате ли. Наједанпут осе-
тим да ме неко дрма за раме и чујем како ми дише
у лице. Ја, овако, махнем руком и осетим нечију ми-
шицу... Отворим очи, и, можете ли да замислите:
— жена! Очи црне, усне црвене, као дивна риба мо-
руна, ноздрве дишу страшћу, груди — буфери...

— Допустите, упаде му у реч Мерзљаков мирно,
— што се тиче груди, то разумем; али како сте у
мраку могли видети да су јој усне црвене?

Лобитко изврће и смеје се Мерзљакову што није
досетљив. Рјабовића то дирну непријатно. Он се од-

маче од сандука, леже и зарече се да више никад не буде искрен...

Настаде логорски живот... Потекоше дани веома слични један другом. За све то време Рјабовић је осећао, мислио и понашао се као да је заљубљен. Свако јутро, кад му посиљни донесе да се умије, он, поливајући главу хладном водом, сети се да у његовом животу има нешто добро и топло.

Увече, кад његови другови заподену разговор о љубави и о жени, он послушкује, примиче се ближе и добија израз као у војника кад слушају причања о борбама у којима су и сами суделовали. А у оне вечери, када развеселени официри са Лобитком на челу изводе дон-жуанске јурише на „предграђе“, међу њима је и Рјабовић, који се, сваки пут тада тужан, осећа дубоко као кривац, и у мислима моли њу да му опрости... У слободним часовима или у ноћи без сна, када добија вољу да се сећа детињства, оца, матере, свега што му је мило и драго, он се неизоставно сећа и Мјестечка, онога необичнога коња, и Рабека, и његове жене, налик на царицу Јевгенију, мрачне собе, светлога отвора у вратима...

Тридесет првога августа враћао се из летњег логора али не са целом бригадом него са две батерије. Целога пута сањао је и узбуђивао се као да се враћа у завичај. Страсно је захтелео да опет види необичнога коња, цркву, неискрену породицу Рабекових, мрачну собу; „унутрашњи глас“ који тако често вара заљубљене, шапуће му да ће неизбежно и њу видети... Па га мучи питање: како ће да је види? Шта ће с њоме да говори? Да није заборавила на пољубац? Ако се, по злу удесу, и не сусрет-

не с њоме, ипак било би му пријатно и само то што ће проћи кроз мрачну собу и изазвати успомене...

Предвече на хоризонту се појави позната црква и беле поседникове стаје и амбари. Рјабовићу залупа срце... Не чује официра који поред њега јаше и нешто му говори, заборавио је на све, и са жудњом упија поглед у реку која се у даљини блиста, на кров Рабековог дома, на голубарник изнад којег круже голубови осветљени сунцем на заласку.

Кад стиже пред цркву, и пошто саслуша коначара он свакога тренутка очекивао да се иза ограде појави коњаник и да официре позове на шољу чаја, али... коначар сврши свој извештај, официри сиђу с коња и упуте се у село, а коњаника нема...

„Рабек ће одмах од сељака чути да смо дошли, па ће послати по нас..." — мисли Рјабовић улазећи у сеоску кућу, и не разуме зашто његов друг пали свећу и зашто посиљни хита да што пре спреми самовар...

Тешка узнемиреност освоји Рјабовића. Он леже, затим устаде и погледа кроз прозор: иде ли коњаник? Али њега нема. Рјабовић опет леже, после по часа опет устаде, па не могући даље да подноси своју узнемиреност, он изиђе на улицу и пође цркви. На тргу, пред портом, мрачно је и празно... Некаква три војника стоје на самој низбрдици и ћуте. Кад угледаше Рјабовића они се тргоше и одадоше му почаст. Он им одговори и пође низбрдицом по познатој путањи.

Небо на овој страни реке беше преливено пурпурним руменилом: месец излази; неке две сељанке иду по градини, кидају лишће на купусу и гласно

разговарају; иза градина тамни се неколико сељачких кућа... А на обали је све исто као у мају: путања, жбунови, врбе изнад воде... само се не чује храбри славуј, и не мирише топола и млада трава.

Кад стиже до врта Рјабовић погледа кроз вратнице. У врту је тамно и мирно... Само се виде бела стабла најближих бреза и делић алеје, а све остало стапало се у црну масу. Рјабовић жудно ослушкује и упира погледе, али, пошто за неких четврт часа не дочека да чује ни гласка, нити да види какву светлост, он одмиле натраг...

Приђе реци. Пред њим је бело купатило генералово и застирачи прострти преко ограде на мостићу... Он пређе на мостић, постоја, и без икакве потребе попила простираче. Били су храпави и хладни. Он погледа доле у воду... Река тече брзо и једва се чује како жубори око стубова под купатиллом. Црвен месец огледа се са леве обале; ситни таласи трче по његовом светлом отсјају, растежу га, раскидају у делове, и чини се хоће да га однесу...

„Глупо је! Глупо! — мисли Рјабовић, гледајући у воду која је промицала. — Како је све ово непаметно!”

Сада, када није ништа очекивао, доживљај са пољупцем, његово нестрпљење, нејасне наде и разочарење, све му се то претстави у јасној светлости. То, што није дочекао да се генералов коњаник појави, и што никада неће видети ону која га је случајно пољубила место другог, сада му се већ не чини тако чудновато; напротив, чини му се, било би чудновато да је види...

Вода хита не зна се куда и зашто. Исто тако хитала је и у мају; из мајске речице излила се сада у велику реку, из реке у море, затим се испарила и претворила у кишу, и можда опет сада та иста вода, промиче испред његових очију... Чему ту? Зашто?

И учини му се да је цео свет, сав живот, неразумљива шала без икаква смера... А кад очи одвоји од воде и поглед упре у небо, он се опет сети како га је судбина изненадно помиловала у појави непознате жене, сети се својих летошњих снова, слика и ликова, и учини му се да је његов живот необично убог, жалостан и безбојан...

Кад се вратио у свој стан у кућици, он не нађе ниједнога друга. Посилни му рече да су сви отишли код „генерала Фонтрјапкина”, који је послао коњаника по њих... У тренутку радост плану у Рјабовићевим грудима, али је он одмах утули, леже у постељу, и у пркос својој судбини, као да жели да јој досади, не оде код генерала.

ПУТНИК ПРВЕ КЛАСЕ

Путник прве класе, само што је ручао на станици и мало загрејан леже на плишано канабе, слатко се испружи и задрема. Пошто је продремао не више од пет минута, он погледа ужагрелим очима свога суседа прекопута, осмехну се и рече:

— Мој блаженопочивши отац волео је да му после ручка сељанке табане чешу. Сав сам се на њега изметнуо, али само с том разликом, што увек после ручка не чешем своје табане већ језик и мозак. Волим, грешник, да млатим празну сламу после доброг ручка. Дозвољавате ли ми да поразговарам с вама?

— Молим, изволте, — одговори сусед.

— После доброг ручка мени је довољан најмањи повод, да ми се у главу увуку ђаволски крупне мисли. На пример, малочас смо ја и ви видели крај бифеа два младића, и ви сте чули, како је један од њих честитао другоме популарност. „Честитам вам, вели, ви сте већ популарни, и почињете да стичете славу“. Зацело, то су глумци или незнатни новинарчићи. Али није у томе ствар. Мене, драги господине, интересује сад питање, шта управо треба разумети под ре-

чју слава или популарност? Шта ви мислите? Пушкин је називао славу закрпом отворене боје на кошуљи, и сви је ми разумемо као Пушкин, тојест више или мање субјективно, али нико још није дао јасну, логичну дефиницију те речи. Не знам шта бих дао за такву дефиницију!

— Шта ће вам она сад?

— Видите, кад би ми знали шта је слава, нама би можда био познат и начин како се до ње долази, — рече путник прве класе, размисливши мало. — Треба да вам напоменем, драги господине, да кад сам био млађи, тежио сам свом својом душом да постанем познат. Популарност је била моје такорећи лудило. Због ње сам учио, радио, проводио несане ноћи, остајао без које леба и здравље губио. И чини ми се, уколико мгу да закључим објективно, имао сам све услове да дођем до ње. Прво, по занимању сам инжењер. Досад сам направио у Русији двадесетак величанствених мостова, увео сам у три вароши канализацију, радио сам у Русији, Енглеској и Белгији... Друго, написао сам безброј специјалних студија из моје струке. Треће, господине мој, још од детињства осећао сам склоност према хемији; бавио сам се у слободним часовима том науком, нашао са начин добијања неких органских киселина, тако да ћете моје име наћи у свима страним уџбеницима хемије. Све време био сам у служби, догурао до чиновника четврте класе и мој службенички лист ничим није умрљан. Нећу да замарам вашу пажњу набрајањем мојих заслуга и радова, рећи ћу само то, да сам учинио ку-

дикамо више од многих популарних људи. Па шта имам од тога? Ето, већ сам стар и ту сам већ да умрем такорећи, а популаран сам исто колико ето и оно црно псето што јури друмом.

— Ко зна? Можда сте и популарни.

— Хм!... Па ето да пробамо... Реците, јесте л' чули кадгод за Крикунова?

Сусед диже очи увис, размисли и засмеја се.

— Не, нисам чуо... — рече он.

— То сам ја. Ви сте човек интеллигентан и у годинама, нисте чули ниједном за мене — то је најубедљивији доказ! По свој прилици, борећи се за популарност, ја нисам уопште радио оно што је требало. Нисам знао праве методе и, желећи да ухватим славу за реп, нисам пошао правим путем.

— Који су то прави методи?

— А ђаво би их знао! Рећи ћете: таленат? гениалност? велике способности? Уопште не, мој господине... Упоредо са мном живели су и стварали своју каријеру људи прилично празни према мени, ништавни па чак и прљави. Радили су милион пута мање од мене, нису баш били ревносни, нису се истицали талентом, нити су се борили за популарност, а погледајте их само! Њихова имена стално срећете у новинама и разговорима! Ако вам није досадно да слушате, објаснићу вам и на примеру. Пре неколико година, радио сам у вароши К. мост. Треба да знате, да је у том одвратном месту било очајно досадно. Да није било жена и карата, чини ми се да бих полудео. Елем, пошто је то давно било, рећи ћу,

да сам се из досаде спанђао са једном певачицом. Ђаво би је знао, али сви су били одушевљени њоме, а ја мислим, — како да вам кажем? — да је то била најобичнија, осредња природа, каквих је много. Девојка лакомислена, каприциозна, грамжљива, а уз то и луцкаста. Она је много јела, много пила, спавала до пет часова увече — и то је, мислим, све. Сматрали су је за кокоту, — то је била њена професија, — кад су хтели да се о њој изразе литерарно, звали су је глумицом и певачицом. Некад сам лудо волео позориште и зато ме та мангупска дрскост да се неко назове глумицом, ђаво би га знао колико, — разбеснела! Називати себе глумицом или чак певачицом, моја певаљка није имала нинајмање права. То је било створење сасвим неталентовано, неосећајно, може се чак рећи бедно. Колико ја разумем, она је певала одвратно, сва драж њене „уметности“ састојала се у томе, што се ритала ногом кад је било потребно и није се збуњивала кад се улазило код ње у будоар. Водвиље је бирала сама, обично преведене са певањем, и то оне у којима је могућно било разметати се у тесном мушком оделу. Једном речју — пфуј! Елем, молим слушајте. Памтим као да је данас било, беше свечано отварање ново подигнутог моста. Вршено је освећење, држани су говори, добијани телеграми и остало. Ја сам, знате дрхтао пред својим делом и стално сам се плашио да ми срце не пукне од ауторског узбуђења. Ствар је прошла и не треба бити скроман, па ћу вам зато рећи да ми је мост испао величанствен! То није

био мост већ слика, права дивота! Па ко да се не узбуђује кад при отварању присуствује цела варош. „Е, мислио сам ја, сад ће публика све очи да упре у мене. Куда да се скријем?“ Али узалуд сам се, господине мој, узнемиравао — авај! На мене, сем званичних лица, нико не обрати нинајмању пажњу. Стоје као гомила на обали, гледају као овнови у мост, и нимало им није стало до тога ко га је градио. И, ђаво их њихов знао, од тада, узгред буди речено, презрео сам ту нашу уважену публику. Али да наставимо. Наједном публика се узнемири: ау — ау — ау... Лица се развукоше, рамена заталасаше. „Мора бити да су ме опазили“, — помислих ја. Дабоме, држи се добро! Погледам, пробија се кроз гомилу моја певаљка, а за њом руља мангупа; попут ове процесије ужурбано јуре погледи гомиле. Отпоче шапат хиљаде гласова: „То је та и та... Дивна! Чаробна!“ Том приликом и мене приметише... Нека два жутокљунца, — мора бити тамошњи љубитељи сценске уметности, — погледаше у мене, згледаше се и прошапуташе: „То је њен љубавник!“ Како вам се то свиђа? А некаква неугледна личност у цилиндру, са давно необријаном њушком дуго је облетала око мене с ноге на ногу, затим ми се обрати речима:

— Знате ли, ко је она дама што иде с ону страну обале? То је таква и таква... Глас јој испод сваке критике, али влада њиме до савршенства!..

— А да ли ми ви можете рећи, — упитих ја неугледну личност: — ко је градио овај мост?

— Заиста не знам! — одговори личност. — Не-какав инжењер!

— А ко је, — питам, — у вашем К. саборну цркву зидао?

— И то не могу да вам кажем.

Даље сам питао, кога у К. сматрају за најбољег педагога, ко је најбољи архитекта, и на сва моја питања неугледна личност одговарала је да не зна.

— А је л' те молим вас, — упитих ја на крају: — с ким живи ова певачица?

— С неким инжењером Крикуновим.

Е, господине мој, како вам се то допада? Али даље... Минезенгер и „Бајана“ сад више нема на белом свету, и популарност се ствара готово искључиво преко новина. Сутрадан после освећења моста, нестрпљиво узимам месни „Гласник“ и тражим у њему о својој личности. Дуго прелећем очима све четири стране и, најзад, — ту смо! ура! Починем читати: „Јуче, по лепом времену и у присуству огромне масе скупљеног света и његовог превасходства господина начелника губерније тог и тог и осталих власти, извршено је освећење ново подигнутог моста, итд.“ А на крају: „На освећењу, блистајући лепотом, присуствовала је између осталих и љубимица К-ске публике, наша талентована глумица та и та. По себи се разуме, да је њена појава изазвала сензацију. Звезда је била обучена, итд.“ О мени да је било бар једне речи! Бар пола речи! Маколико да је то ситница, али верујте ми, ја сам тада чак и заплакао од једа!

Умирио сам себе тиме, што је то глупа провинција, да од ње не треба ништа ни очекивати, а да за популарност треба ићи у духовне центре, у престонице. Узгред буди речено у то време у Петрограду се налазио један мој рад, поднесен на конкурс. Ближило се време конкурса.

Опростих се ја са К. и кренух у Петроград. Од К. до Петрограда пут је дугачак и ето, да ми не буде досадно, узео сам засебан купе, па... наравно, и певаљку. Путовали смо и целог пута јели, шампањац пили и — тра-ла-ла! И тако дођосмо и у духовни центар. Стигосмо тамо на сам дан конкурса и имао сам, господине мој, задовољство да прославим победу: мој рад добио је прву награду. Ура! Сутрадан идем ја по Невском и купујем за три и по гроша разне листове. Журим у свој хотел, лежем на диван и савлађујући дрхтање журим се да читам. Разгледам једне новине — ништа! Разгледам друге — ни обогу две! Најзад у четвртим набасам на овакву вест: „Јуче је брзим возом допутовала у Петроград позната провинциска глумица та и та. Са задовољством бележимо, да је јужна клима благотворно деловала на нашу општу познаницу; њена дивна сценска појава...“ — и не памтим шта још! Много ниже испод те вести најситнијим петитом објављено је: „Јуче на том и том конкурс прву награду добио је инжењер тај и тај“. И ништа више! И сем тога, још су ми и презиме преокренули: уместо Крикунов написали су Киркунов. Ето вам и духовног центра. Али то није све... Кад сам кроз месец дана путовао из Петрограда, све

су новине без изузетка коментарисале о „нашој неупоредивој, божанственој, најталентованијој“ и моју љубазницу титулисали су не по презимену већ по њеном и очевом имену...

После неколико година, био сам у Москви. Позвао ме тамо својеручним писмом претседник општине послом о коме Москва у својим новинама ларма већ више од сто година. У слободном времену од послова одржао сам тамо у једном музеју пет јавних предавања у хумане сврхе. Чини ми се то је довољно да се човек популарише у вароши, макар за три дана, зар не? Али, авај! Мене чак не поменуше ниједне московске новине. О пожарима, о оперети, о заспалим одборницима, о пијаним трговцима — о свима има, а о моме послу, пројекту, о предавањима — ни слова. О драга московска публико! Возим се трамвајем... Кола препуна: ту су и даме, и официри, и студенти, и студенткиње — од разних бића по пар.

— Веле да је Општина позвала инжењера за такву и такву ствар! — кажем суседу тако гласно да цела кола чују. — Да ли знате како се зове тај инжењер?

Сусед одречно климну главом. Остала публика погледа у мене летимице и у свима погледима прочитах „не знам“.

— Веле, да неко држи предавање у том и том музеју! — узнемирујем ја публику, желећи да отпочнем разговор. — Кажу интересантно је!

Нико чак ни главом да мрдне. По свој прилици нису сви чули о предавањима, а уважене да-

ме нису знале чак ни да музеј постоји. То још није ништа, али замислите, господине мој, публика наједном скаче и јури на прозор. Шта ли је то? У чему је ствар?

— Погледајте, погледајте! — повуче ме сусед. — Видите ли оног црномањастог, што се вози фијакером? То је познати најбржи човек Кинг!

И цела кола, грцајући од задовољства, почела су причати о брзом човеку, који је интересовао тада московске духове.

Могао бих вам навести и многе друге примере, али, мислим, да је и ово доста. Сад, претпоставимо, да сам ја у вези са собом у заблуди, да сам хвалисавац и неталентован човек, али сем мене могао бих вам подвући безброј мојих савременика, људи изванредних по талентима и радној способности, али који су умрли као непознати. Сви они руски морепловци, хемичари, физичари, механичари, привредници — да ли су они популарни? Да ли су познати нашим образованим масама руски сликари, скулптори, литератори? Понеко старо књижевно псето, вредно и талентовано, тридесет три године обија прагове уредништва, исписује Бог те пита колико хартије, по двадесетак пута суди се за клевету, па ипак не оде ни корака даље од свога мравињака! Наведите ми макар једног корифеја наше књижевности који је постао популаран пре него што је прошла његова земаљска слава, пре него што је убијен на двобоју, полудео, отишао у изгнанство, пре него што се поштено картао.

Путник прве класе толико се занео, да је испустио из уста цигарету и устао.

— Дабоме, — настави он јетко: — и упоредо са тим људима навешћу вам стотине разних певаљки, акробата и клонова, познатих чак и одојчадима. Дабоме!

Шкрипнуше врата, јурну промаја и у вагон уђе човек туробна изгледа, у огртачу, цилиндру и плавим наочарима. Човек разгледа места, натушти се и оде даље.

— Знате ли ко је ово? — зачу се бојажљиви шапат из далеког угла вагона. — То је N. N., познати туљски коцкар, који је одговарао пред судом по делу У-ске банке.

— Ето вам! — засмеја се путник прве класе. — Туљског коцкара зна, а упитајте га да ли зна Семирадског, Чајковског, или филозофа Саловјова, та он ће вам само тинтаром завртети... Безобразлук!

Прође три минута у ћутању.

— Дозволите да вас упитам са своје стране, — бојажљиво закркља сусед: — да ли вам је познато име Пушкина?

— Пушкина? Хм!... Пушкина... Не, не знам!

— То сам ја... — рече сусед, збуњујући се. — Дакле, не знате? А ја сам већ тридесет пет година професор једног од руских универзитета... члан Академије наука... стално штампам...

Путник прве класе и његов сусед згледаше се и отпочеше се смејати.

КОЊОКРАДИЦЕ

Лекарски помоћник Јергунов, човек ништаван, познат у целом округу као велики разметљивац и пијаница, некако се једне вечери уочи Ускрса враћао из местанцета Рјепина камо се био одве- зао ради разних куповина за болницу. Да не би закаснио и да се раније врати кући, лекар му дао свог најбољег коња.

Спочетка је време било прилично лепо, али око осам часова дуну јака мећава, и кад је до куће било остало још свега седам-осам киломе- тара, лекарски помоћник потпуно изгуби пут...

Терати коње он није умео, пута није знао те је сад ишао насумице, куд су га очи водиле, на- дајући се да ће коњ и сам наћи пута и одвести га куд треба.

Тако прође око два сата, коњ му се преморио, он сам озебао, и већ му се чинило да сад не иде кући, но можда и натраг у Рјепино. Али гле! Кроз хуку мећаве зачу се потмуо псећи лавез, а у даљини испред њега се указа црвена, мутна пега, мало помало се оцртаваше висока капија и дуга ограда на којој су шиљцима навише стр- чали гвоздени клинци; затим се иза оgrade пру- жа нахерен бунарски ћерам. Ветар му одагна

испред очију снежну маглу, и тамо, где се мало- час видела црвена пега, искрсну омањи, оснижи кућерак са високим тршчаним кровом. Од три прозорчића један, засрт изнутра нечим црвеним, беше осветљен.

Каква ли је то кућа била?

Лекарски помоћник се сети да десно од пута, на седмом или шестом километру од болнице треба да буде друмска механа Андрије Чирикова. И сети се да је после тога Чирикова, кога су ту недавно убиле неке кириџије, — остала старица са ћерком Љубком која је пре годину, две дана долазила у болницу да се лечи. Та механа је била на рђавом гласу, свраћати у њу ноћу, па још са туђим коњем, није било препоручљиво. Али сад се није имало куд. Лекарски помоћник напипа у својој торби револвер па, озбиљно се накашљав- ши, лупну бичаљетом у рамове од прозора.

— Хеј, има л' кога ту? — викну он. — Старице Божја, отвори путнику да се огреје.

Црн пас са промуклим лавезом, суну под но- ге коњске, затим други белов, па још један црни — отприлике њих десетак! Лекарски помоћник одмери најкрупнијег, измахну, па га из све сна- ге ошину бичем. Омање псетање на високим но- гама — диже увис шиљату њушку па заурлика језивим гласићем.

Дуго је стајао лекарски помоћник крај прозо- ра и лупао. Док наједном иза оgrade, уз кућу, па на дрвећу заблиста иње, капија зашкљупе и на њој се појави умотана женска силуeta с фе- њером у рукама.

— Пустите ме, стара, да душу откравим, — рече лекарски помоћник. — Пошао сам у болницу па изгубио пут. А време видиш какво је! Ништа се не бој: своји смо људи, бако.

— Своји су ми сви код куће, а туђине нисмо звали, — сурово прозбори замотано чељаде. — И што лупаш узалуд! Капија није закључана.

Лекарски помоћник утера у двориште па застаде крај кућног улаза.

— Реци, тето, арцији да ми уведе коња у шталу.

— Каква сам ти ја тета?

И збиља, то не беше старица. Кад је гасила фењер, лице јој се расветли, и помоћник угледа црне обрве и познаде Љупку.

— Какви сад момци? — проговори она, улазећи у кућу. — Неки се опили па спавају, а неки још одјутрос у Рјепино отишли. Празник је...

Привезујући под наслоном свог коња, Јергунов чу рзање па у помрчини примети још нечијег коња и напипа на њему козачко седло. Данас у кући је осим домаћих био још неко. За сваки случај лекарски помоћник скиде седло са свог коња, па полазећи у кућу, понесе са собом и купљене ствари и седло.

Прва соба где је ушао, била је доста пространа, добро загрејана; и мирисало је на недавно рибан патос. За столом испод икона седео је омањи, мршав сељак од неких четрдесет година, с краћом смећом косом и у плавој кошуљи. То беше Калашњиков, познати кесарош и коњокрадица, чији су отац и стриц држали у Богаљовци крчму и трговали краденим коњима. У болници

је он бивао не једанпут, али би долазио тамо не да се лечи, него да се разговори с доктором због коња: има ли каквог да му прода, или не жели ли његово високоблагородство да трампи своју кулушасту кобилу за његовог зеленка.

Сад му је глава била напомађена а у увету му се блистала сребрна минђуша, и уопште дотерао се био сасвим празнички. Намргодивши се и опустивши доњу усну, он је пажљиво разгледао велику поцепану књигу са сликама. Изваливши се на поду крај пећи, лежао је још један сељак; лице његово, рамена и груди били су покривени кожухом — вероватно је спавао. Око његових нових чизама са сјајним потковицама тамниле су се две барице од раскрављеног снега.

Опазивши лекарског помоћника, Калашњиков га поздрави.

— Да, какво невреме... — рече Јергунов, трљајући длановима озебла колена. — Чак ми за врат снег нападао, сав сам до коже мокар. Па и револвер ми као да је...

Он извади револвер, разгледа га са свих страна па га опет врати у торбицу. Али револвер не учини никакав утисак: сељак је и даље разгледао своју књигу.

— Да! Чудо, а невреме... Пут сам изгубио па да не би ових паса, сам Бог зна шта би од мене ноћас било. А где су домаћице?

— Старица пошла у Рјепино, а девојка вечеру готови... — одговори му Калашњиков.

Наста тајац. Дрхтећи и кукајући помоћник је дувао у шаке и сав се јежио, давао себи изглед

да је прозебао и да се страшно намучио. Чуло се како пси у дворишту урличу, и никако да се смире. Постаде досадно.

— Јеси л' ти из Богаљовке? — запита лекарски помоћник старог сељака.

— Да, из Богаљовке.

И из дуга времена помоћник поче да мисли о тој Богаљовци. Село велико и лежи у дубокој провалији, тако да кад човек путује ноћу спрам месечине па погледа доле у понор, чини му се да месец виси над безданим амбисом, и да је ту крај света. Пут води на ниже, стрм, кривудава и тако тескобан да кад би лекарски помоћник ишао у ту Богаљовку због епидемије или да пелцује против богиња, непрестано би морао да виче што га грло носи или да звижди, јер иначе, ако се сретне с неким другим колима, размимоти се ни за Бога не би могао.

Богаљовачки сељаци су на гласу као добри баштовани и коњокрадице; воћњаци су им богати: с пролећа све село утоне у бели вишњев цвет, а лети се њихове вишње продају за три копејке десечана мерица. Платиш му три копејке, па бери и једи колико ти душа жели. Снаше су им лепе и пуначке, и воле да се гиздају; оне чак ни радним даном ништа не раде, него васдуги дан седе на пригревици и бишту се по глави...

Али ево, зачуше се кораци. У собу уђе Љупка, девојка од својих двадесет година, у црвеној хаљини и боса... Она постранце погледа у лекарског помоћника и једно двапут пређе преко себе. Ишла је не просто, него ситним корацима,

истуривши напред груди; њој се очевидно допало да шљапка босим ногама по недавно изрибаном поду па се навлаш за то била и изула.

Калашњиков се на нешто осмехну и зовну је к себи прстом. Она приђе столу, а он јој показа у књизи пророка Илију како тера кола са три коња који су летели по небу. Љубка се налакти на сто; коса јој спаде преко рамена, — дуга коса, риђа, привезана на крају црвеном трачицом. Коса јој је била тако дуга да је скоро под додиривала.

Она се насмехну

— Одлична, сјајна слика! — рече Калашњиков. — Сјајна — понови он па пружи руке тако као да би хтео да место Илије он узме узде у руке.

У пећи је фијукао ветар; нешто рикну и запишта, баш као да је велико псето пацова удавило.

— Гле како се помамили нечисти! — проговори Љупка.

— То је ветар, — рече Калашњиков. Он поћута, диже очи према лекарском помоћнику па га запита: — Како му дође, по вашем, по ученом, Осипе Василићу: има л' на овом свету ђавола, јал' нема?

— Како, братац, да ти кажем? — одговори помоћник па слеже једним раменом. — Ако ћемо да судимо по науци, тада, наравно ђавола нема, стога што је то предрасуда; ал' ако ћемо да размислимо просто, као сад ја и ти, онда ђавола има, ако ћемо кратко да говоримо... Ја сам у свом веку много шта видео и искусио... Кад

сам школе свршио ја сам био постављен за војног лекарског помоћника у коњички пук и био сам, наравно, и у рату, добио медаљу у знак одликовања од стране „Црвеног крста“, а после Сан-Стефанског уговора вратио сам се у Русију и ступио у окружну самоуправу, у земство. И поводом такве огромне циркулације мога живота, ја смем рећи: нагледао сам се свега и свачега, што други ни у сну сањао не би. Па се дешавало да сам баш и ђаволе виђао, тојест не баш ђаволе с роговима и папцима, него онако, управо рећи, као на форму тога.

— А где то? — запита Калашњиков.

— Па... на разним местима. Не морамо далеко да идемо, ето летос, срео сам га, далеко му лепа кућа ето баш ту, код самог овог дворишта. Возио сам се, сећам се, у Голишино — децу од богиња да пелцујем. Наравно, као и увек, лаке кочије, коњ и остале неопходне припаденције, а сврх тога и часовник је при мени, и све остало. Те тако идем и на опрезу сам да се, сачувај Боже, не деси нешто... Јер зар је мало свакојаких скитница и голанфера?... Елем, прилазим вам ја ка Змијиној рупчази — не било је дабогда, почињем да се слушћам... Кад наједном, да ти кажем, иде некакав... такав. Коса му, врана, очи црне а све лице почађавило ко да га је неко у димњаку сушио. Прилази ти он мом коњчету па га фаћа тако за леву узду: стој! Разгледа коња, дакле, па мене, затим баци узду и без ружних речи упита: „А куд си ти наумио?“ А зубе искезио, очи му пакосне... Их, мислим ја, битанго јед-

на! „Идем, рекох, децу да пелцујем. А шта се то тебе тиче?“ А он ће мени: „Кад је тако, вели, а ти дед и мене пелцуј“. Засука рукав, тури ми руку под нос. Наравно, одмах сам видео да ту не помаже разговор, узмем па га пелцујем да ме се окане. Кад сам после погледао моју ланцету, а она сва — поцрнела и зарђала!

Сељак што је спавао крај пећи, наједном се узмува па збаци са себе кожух, а помоћник, на своје велико чуђење, препозна оног истог непознатог што га је тада на Змијиној рупчази срео. Коса, брада и очи у тог сељака беху црни као чађ, лице тамно, а на десном образу је имао црну мрљу као зрно сочива. Он са потсмехом погледа у лекарског помоћника па рече:

— Леву сам узду узео — то је истина, а што се тиче пелцовања — то си ти, прико, колико си дуг, слагао. О неком пелцовању ни речи међу нама није било.

Помоћник се узврда.

— Ја и не говорим о теби, — рече он. — Лези ту, кад си легао.

Црномањаст сељак никад није у болницу долазио те помоћник није знао ко је он и откуда је, а сада, загледав се у њега, одлучи да то личи да је некакав Циганин. Сељак устаде па, теглећи се, громко зевајући, приђе Љупки и Калашњикову, седе до њих па и он поче да гледа слику у књизи. На његовом сањивом лицу ука за се раздраганост и — завист.

— Ето, Мериче, — рече му Љупка: — доведи ти мени такве коње, па ћу и ја на небо да летим.

— На небо грешници не могу... — рече Калашњиков. — То је за тамо само за светињу.

Затим Љупка постави сто па донесе позамашан комад сланине, краставаца из воде, један дрвен тањир са куваним месом, исеченим на ситну парчад, затим шерпу у којој је још цврчала кобасица са купусом. Појави се на столу и фина боца са ракијом од које се, кад је насуше у чашице, по свој соби рашири мирис поморанџине коре.

Лекарском помоћнику би непријатно што Калашњиков и црни Мерик говоре међу собом а на њега не обраћају никакву пажњу, — баш као да га и нема ту. А волео би да с њима разговара, да се похваста, да попије коју чашицу, да се наједе, па, ако је могућно да се и нашали мало с Љупком која је, док су они вечерали, можда пет пута седала до њега па, бајаги случајно, додиривала га својим лепим раменима и гладила руком своја широка бедра. То је била девојка здрава и једра, увек готова на смех, живахна, никад се није могла дуго на једном месту скрасити: час седне, час скочи, а док седи окреће се суседу час грудима, час леђима, и вечито ће да се закачи, да гурне човека лактом или коленом.

А није се допало помоћнику ни то што су сељаци попили тек по једну чашицу и више нису хтели да пију, а он сам да пије било му је некако незгодно. Него он ипак не издржа те попи и другу чашицу, затим трећу и поједе сву кобасицу. А да га се сељаци не би либили, него га примили у своје друштво, он одлучи да им ласка.

— Сами јунаци код вас у Богаљовци! — рече он, па замаху главом.

— По чему јунаци? — запита га Калашњиков.

— Па ето баш по том, да кажем због коња. Из ока ће ти коња украсти!

— Потревио си где ћеш јунаке да тражиш! Сам пијаница и лопов!

— Некад било, сад се приповеда! — рече Мерик после неког ћутања. — Једино можда стари Фиља што им је још остао, ал' и тај је слеп.

— Да, једино Фиља, — уздахну Калашњиков. — Њему ће бити... богаме, добрих седамдесет година; једно су му око насељеници истерали, а на друго слабо види. Беона. Некад, сећам се, угледа га полицајац па му тек довикне: „Еј, ти, Шамиле!“ па после сви сељаци тако: — Шамил, Шамил — а данас он другог имена и нема, него „ћорави Фиљка“... А јуначина је био у своје време! Он и покојни Андрија Григорјевић, Љубашин отац, прикраву се једне ноћи под Рожново, — а тамо су тад коњички пукови боравили, — па отераше, брате мој, девет војничких коња, најбољих што могу да буду, па ни страже се нису бојали, те одмах још оно јутро Циганину Афоњки све те коње за дваест сребрњака продадоше...

...Ја... А данашњи ти лопужа гледа да отера коња неком пијаном или заспалом, па се тај Бога неће побојати, но ће и с пијаног чизме свући, а после се скуњи и крије па с оним коњем по двеста километара бежи па се после цењка на вашару, цењка ко Чивутин, док га будалу поли-

ција за врат не докопа. То није нека ајдучија, но брука и срамота! То су једном речју: циbroње, а не момци!

— А Мерик? — запита Љупка.

— Па Мерик није наш, — рече Калашњиков. — Он је отуда, од Харкова, из Мижирића. А да кажеш: ђидо и јуначина, то је тачно, греота би било да му манишеш — човек на свом месту.

Љупка лукаво и радосно погледа у Мерику па рече:

— Да, нису узалуд њега добри људи у ведраци*) на леду купали.

— Како то? — запита помоћник.

— Па тако... — рече Мерик па се осмехну. — Отерао Фиља Самојловским арендашима три коња, а они обедили мене. Тих арендаша у Самојловци има око десетак, а са радницима ће да их буде и свих тридесет, па све молоканска секта. Елем, једног дана каже ми један на сајму: „Дођи, Мерице, да видиш — дотерали смо с вашара нове коње“. Мене то, наравно, занима, одем до њих, а они, колико год их је било, њих тридесет, свезаше ми руке наопако па ме поведоше на замрзнуту реку. Да ти, веле, покажемо коње. Један ведроца на леду био просечен, готов, а они сад, одмах до њега, тако на један хват даље, просекоше још један. Затим, да ти кажем, узеше конопац па ми испод мишке начинише омчу, а за други крај привезаше криву мотку, која може да

*) Ведроца — отопљено или просечено место на дебелом леду замрзнуте реке. — Прим. прев.

стигне кроз оба ведроца. Но, турише ону мотку па повукоше. Ја онако, како сам се затекао, у бунди и чизмама — бућ у ведроца, у ледену реку! А они несретници стоје па ме гурају, ко ногом, ко сикиром, па ме угураше под лед и извукоше на онај други ведроца.

Љупка уздрхта и сва се најежи.

— У први мах ме од оне ледене воде свега нека врелина обузе, — настави Мерик: — а кад ме извукоше напоље, не знадох шта ћу од себе, бацих се у снег, а молоканци се скупили око мене па удри палицама и чизмама по мени. Онемио сам био од бола! Изудараше ме, несретници, па одоше без трага!... А на мени се све мрзне, одело се на мени следило и укрутило, дигох се некако, али не могу с места да се макнем, толико сам немоћан. Дао Бог, наиђе с колима једна жена, те ме одвезе.

Дотле је лекарски помоћник попио био пет-шест чашица. У души му као да нешто сину па би сад и он да им нешто необично, чудесно исприча — да им покаже да је и он делија и да се ничега не боји.

— А код нас у Пензенској губернији... — поче већ он.

Али стога што је повише попио и онако напиту очима укрстио, а и отуд што су га већ двапут ухватили у лажи, сељаци сад већ никакву пажњу на њ не обраћаху, чак престаше и да му на питања одговарају. И не само то, него се у његовом присуству пустише у неке своје лоповске

интимности; дође му страшно и хладно око срца... Би му јасно да га ови и не примећују.

Калашњикови манири су били солидни као у човека озбиљног и паметног, у говору би све потанко и исцрпно излагао, а кад би зевао, крстио би уста, и нико не би могао мислити да је то лопов, бездушан, немилосрдан лопов, који је чак и сиротињу пљачкао, већ двапут окове носио. Општински суд је већ био донео решење да се протера у Сибир, али га откупише. Отац и стриц му такве исте битанге и пустаије као и он што је...

А Мерик је био смео и вешт. Он је видео да Љупка и Калашњиков уживају у њему, а и сам је сматрао себе за финог момка па би се с времена на време подбочио. Час би се опет испрсио, час се тако теглио да би пуцала и шкрипала клупа на којој је седео.

После вечере Калашњиков, не устајући, прекрсти се према иконама и рукова се са Мерицом; и овај се прекрсти и стеже руку Калашњикову. Љупка спреми судове па донесе на сто пуну чинију гурабија, ушећерених ораха, семенки од бундева, и изнесе две бутеље слатка вина.

— Царство небесно и вечан покој Андрији Григорјевићу, — говорио је Калашњиков, куцајући се с Мерицом. — Док је он био жив, скупимо се тако овде, или код брата Мартина па — Боже мој, Боже мој! — какви су то људи били, какав разговор! Ту су и Мартин, и Фиља, и Фјодор Тапало... Па све лепо и честито... А како смо се частили и проводили! Три дана и три ноћи нису

нам доста били! Не зна данашњи свет шта је прави провод и весеље!

Љупка изађе па се мало доцније врати у зеленој шамији и са ниском граната око врата.

— Мериче! Види, шта ми је данас Калашњиков донео! — рече она.

Она се погледа у огледало па неколико пута крену главом да јој звекну гранати. А затим отвори сандук па поче да вади из њега: час једну цицану хаљину са црвеним и плавим бобицама, час другу — црвену, са наборима, која је као хартија шуштала; час нову мараму, плаву која се у дугиним бојама пресјаивала — и све је то она показивала и смејући се рукама пљескала, чисто се и сама чудећи како да ето она има таква немерена блага.

Калашњиков удеси балалајку па поче да свира, а лекарски помоћник не могаде никако да ухвати какву он то песму свира, да л' веселу или тужну; а није то могло стога што је било час врло тужно, да се човек заплаче, час опет несташно и раскалашно. Мерик наједном скочи па поче да лупа на једном месту потпетицама, а затим, раширивши руке пређе на самим потпетицама од стола до пећи, од пећи ка сандуку, затим потскочи као да га је пчела убола, звецну у ваздуху потковицама па окрену чучећи...

Љупка размахну обема рукама, као занета подврисну па пође за њим. У први мах пређе и грачки постранице, лодмукло баш као да би да се до неког прикраде па да удари с леђа, поче ситно лупати потпетицама, затим се као вртешка

заврте па чучну, а црвена сукња јој се као звонно рашири. Злурадо се загледавши у њу и обнаживши зубе, кидиса јој Мерик чучећи, баш као да ће да је сможди својим страшним ногама, а она скочи, забаци главу назад па, узмахујући рукама, као нека велика птица крилима, једва додирајући под, заплива по соби...

„Ах, каква ватра од девојке! — помисли лекарски помоћник, седајући на сандук па отуд посматрајући игру. — Каква ватра! Та да јој све што имаш даш, па је још мало...

И он сад зажали што је лекарски помоћник, а није прост сељак? Што су на њему капут и ланчић са позлаћеним кључићем, а није плава рубашка са тканицама око паса? Тада би и он могао тако смело да пева, да игра, да пије, обема рукама да грли Љупку као што то сад Мерик чини...

Од јаке лупе, вике и потцикивања тресло се и звечало посуђе у орману, а на свећи се повијао и полегао пламен.

Врпца јој се под вратом прекиде, зрна граната се по свој соби расуше, спаде јој с главе зелена шамија, а место Љупке указивао се и губио само један црвен облак, и севале из њега црне очи, а за Мерику би човек могао помислити да ће се овог тренутка откинути од њега и одлети му и руке и ноге.

Али ево, Мерик лупну последњи пут ногама па као укопан застаде... Сва изнемогла, једва дишући, Љупка му обисну о врат па се приљуби уза њ као уза стуб, а он је загрли па, загледав

јој се у очи, рече јој нежно и милосно, као ушали:

— Дознаћу ја већ где твоја бака паре крије, убићу је, а теби ножићем грло пререзати, а после ћу ти и механу запалити... Људи ће рећи да сте у пожару пропали, а ја ћу с вашим парама да се на Кубањ одметнем, па ћу тамо ергеле да имам, овце да патим...

Љупка му ништа не одговори, само га као кривац погледа па запита:

— Мериче, а је л' лепо тамо на Кубањи?

Он јој ништа не рече, но пође сандуку, седе па се замисли; јамачно је и он почео да мисли о Кубањи.

— Него, мени је време да идем, — рече Калашњиков, дижући се. — Јамачно ме Фиља већ чека! Збогом остај, Љупка!

Лекарски помоћник изађе на двориште да види: да не одјаше Калашњиков на његовом коњу. Мећава је још трајала. Бели облаци, качећи се својим дугим окриљем за бурјан и жбуње, летели су по дворишту, а с оне стране ограда, у пољу су се џинови у белим антеријама са широким рукавима окретали и падали, опет се дизали да замахују рукама и да се бију.

А ветар, ветар! Голе брезе и вишње, не могући да издрже његове грубе милоште, до земље се клањале и кукале:

— Господе Боже, за какве ли си нас ти ово грехе за земљу притврдио па нам не даш главу да дигнемо?

— Ајде-е-е! — озбиљно рече Калашњиков па појаха свога ђогата.

Једна половина капије беше отворена а око ње набацан дубок смет. — Но, крећи! — викну на коња Калашњиков.

Омање, кратконого коњче његово заглиби се до трбуха у високу гомилу снега. Калашњиков намах сав побеле од снега па ускоро заједно са својим коњем ишчезе иза капије.

Кад се лекарски помоћник врати у кућу, Љупка је четвороношке бауљала по поду и купила гранате. Мерица не беше ту.

„Дивна девојка! — помисли помоћник лежући на клупу и турајући под главу кожух. Ах, та само да није ту сад тог Мерица проклетог!“

Љупка га је дражила бауљајући по поду око клупе, и он сад помисли да кад сад Мерица не би био ту, он би неизоставно устао и загрлио је, а шта затим, то би после већ само собом дошло. Истина, она је још девојка, но тешко да је невина; та баш да је и невина — зар има смисла водити рачуна о нечем таквом у овој хајдучкој јазбини?

Љупка покупи најзад гранате па изађе. Свећа догореваше, те пламен већ дохвати хартију у свећњаку. Помоћник метну поред себе револвер и — шибице, па угаси свећу. Кандило је јако жмиркало, тако да су га очи од тога болеле, а сенке су скакале по таваницама, по поду, по орману, а посред свега тога привиђала му се Љупка, снажна, пуногруда: час се врти као чигра, час је изнемогла од игре и једва дише...

„Ах да хоће ђаво Мерица да однесе!“ — помишљао је он с времена на време.

Кандило још последњи пут мигну, зацврча па се угаси. Неко, јамачно Мерица, уђе у собу па седе на клупу. Он повуче дим из луле, па му се на часак осветли препланули образ са црним младежом. Од одвратног дуванског дима помоћника загреба нешто у грлу.

— Каква ти је то погана крца! — ђаво да је носи! — рече лекарски помоћник. — Смучило ми се од ње.

— Ја дуван са овсеним цветом мешам, — одговори Мерица, поћутавши. — Па је за груди лакши.

Још је ту неко време пушио, пљуцкао, па опет некуд оде. Прође пола сата а у трему наједном сину светлост; појави се Мерица у кожуху и у шубари, затим Љупка са свећом у руци.

— Остани Мерице! — рече Љупка молећивим гласом.

Не, Љуба. Немој да ме задржаваш.

— Чуј ме, Мерице, — рече Љупка а глас јој дође нежан и мек. — Ја знам, ти ћеш да наћеш код моје мајке паре па ћеш доћи главе и њој и мени; отићи ћеш на Кубањ да друге девојке љубиш, па нека, иди. Но сад те само једно молим, душо моја: остани, остани још ноћас!...

— Јок, брате — желим да се проводим... — рече Мерица стежући тканице око себе.

— Па какав ће ти бити провод — тако пешке? На чему ћеш поћи?

Мерик се саже према Љупки па јој шапну нешто на уво; она погледа на врата па се засмеја кроз сузе.

— А он спава, сатана надувени... — рече она.

Мерик је загрли, снажно је пољуби па изађе напоље. Помоћник тури револвер у џеп, хитро скочи па појури за њим.

— Мичи ми се с пути! — рече он Љупки која му у ходнику брже испред носа тури резу на врата, па му се испречи на прагу. — Пуштај ме! Шта си стала ту?!

— А шта хоћеш ти тамо?

— Коња да видим...

Љупка га одмери од доле до горе — лукаво и љубазно.

— Што да га гледаш. Боље погледај мене...

— рече она, па се саже и додирну прстом позлаћени кључић што је висио на његовом ланцу од сата.

— Пуштај ме јер ће да оде на мом коњу! — рече помоћник. — Пустите ме, вештице! — викну он па, ударивши је љутито по рамену, из све снаге належе грудима да је одгурне од врата, али се она грчевито ухвати за пречагу и била је као од железа. — Пуштај ме! — викну он, узмучивши се. — Одвешће ми коња, кажем ти!

— Зар он? Не бој се, неће.

Тешко дишући и гладећи се по рамену које ју је болело, она га опет одмери одоздо навише, поцрвене па се засмеја.

— Не иди, срце... — рече она. — Досади ми ово моје самовање.

Помоћник јој се загледа у очи, замисли се на часак па је загрли. Она се није противила.

— Но, прођи се шале, пусти ме! — замоли је он.

Она оћута.

— А ја сам чуо, — рече он, — како си малочас казала Мерику да га волиш.

— А шта све човек неће... А кога ја волим, то моја глава зна...

Она се опет дотаче прстом његовог кључића па му тихо рече:

— Дај ми ово...

Помоћник откачи кључић па јој га даде. Она наједном истеже врат, послушну па се уозбиљи, а поглед јој се помоћнику учини хладан и лукав. Он се сети свога коња, па је лако отстрани и истрча у двориште.

Под наслоном равномерно и тремо грокташе полузаспало свињче и рогом лупкаше крава... помоћник запали шибицу па угледа и свињче, и краву, и псе који са свих страна полетеше на светлост али од коња — ни трага ни гласа... Вичући и бранећи се рукама од паса, спотичући се о сметове и заглибљујући се у снег, он истрча иза капије па поче да загледа у помрачину. Напрезао је очњи вид, али је могао да види само како веје снег и како се пахуљице разговетно низале у разна обличја: час извири из помрачине бео насмејан лик мртваца, час појури бео коњ, а на њему Амазонка у муселинској хаљини, час му изнад главе пролети јато белих лабудова... Сав дрхтећи од гнева и хладноће, не знајући

шта да ради, помоћник испали из револвера у псе али не погоди ниједног, затим полете назад у кућу.

Кад је улазио у ходник, он јасно чу како неко шмугну из собе и залупа вратима. У соби беше мрак; помоћник лупну у врата: закључана; затим, палећи шибицу за шибицом, он јурну назад у трем, одатле у кујну, из кујне у малу собу где су по свим зидовима висиле сукње и хаљине, и мирисало на различак и мирођију, а у углу до пећи стајао је нечији кревет са читавим стогом јастука. Ту мора да је живела старка, Љупкина мати? Одатле прође у другу собу, опет малу, — ту нађе Љупку. Она је лежала на сандуку, покривена шареним, прошивеним јорганом, па се правила да спава. Чело главе јој је горело кандило.

— Где је мој коњ? — строго је запита лекарски помоћник.

Љупка се није мицала.

— Где је мој коњ, питам те? — понови помоћник још озбиљније па смаче с ње покривач. — Одговарај што те питам, вештице једна! — викну он.

Она скочи, паде на колена па, једном руком придржујући кошуљу, а другом гледајући да дохвати покривач, приљуби се уза зид... Гледала је у помоћника са одвратношћу, са страхом, а очи су јој, као у ухваћене зверке, лукаво пратиле најмањи његов покрет.

— Говори где је коњ, јер ћу те сад смождити! — викну помоћник.

— Окани ме се, поганштино! — рече она промуклим гласом.

Помоћник је зграби код врата за кошуљу па је трже; али ту не издржа па из све снаге загрли девојку. А она, сикћући од беса, поче да се извлачи из његовог загрљаја па, ослободивши једну руку — друга јој се била закачила за подерану кошуљу, — удари га песницом по темену.

Мозак му се замути и занесе од бола, у ушима му поче да лупа и звони; он учини корак два назад али ту доби још један ударац, но сад већ по слепоочници. Поводећи се и придржавајући за довратак да не падне, он се некако довуче до собе где су му биле ствари, па леже на клупу, а затим, пошто је мало тако лежао, извади из џепа кутију са шибицама па поче палити шибицу за шибицом, без икакве потребе: упали, дуне па баци под сто — па тако, тако док све шибице не потроши.

Међутим напољу поче да се расвањива, разви-каше се петлови; глава га је непрестано болела а у ушима му је тако звонило као да је седео под неким железничким мостом па слушао како му изнад главе пролази и тутњи воз. Како-тако обу-че кожух и капу; седло и завежљај са купљеним стварима не нађе, торба беше празна: није узалуд неко излетео из собе, кад је он малочас улазио из дворишта.

Он узе у кухињи жарач да се одбрани од паса па изађе у двориште, оставивши врата за собом широм отворена. Мећава се беше већ стишала, свуд је око њега тишина... Кад изађе иза капије, бела

пољана изгледаше као мртва, и ниједне птице не беше на јутарњем небу. С обе стране пута и далеко у даљини модрила се ситна шума.

Лекарски помоћник већ поче да помишља како ће бити дочекан у болници и шта ће му рећи доктор; требало је неизоставно мислити о томе и спремити унапред одговоре на питања. Но мисли су му се разливале и без трага бежале.

Ишао је и мислио само о Љупки, о сељацима с којима је ноћ провео; сећао се како се Љупка, кад га је по другипут ударила, сагла до пода због покривача и како јој је сва расплетена коса пала на под. Све му се сад мрсило у глави и мислио је: зашто ли на свету постоје лекари, лекарски помоћници, трговци, писари, сељаци, а не просто слободни људи? Јер ето постоје слободне птице, слободно звериње, слободан Мерик и никога се на свету они не боје, нити им ко треба!

И ко је то измислио, ко ли рекао да треба јутром устајати, ручавати у подне, легати увече; да је доктор старији од лекарског помоћника, да треба живети у соби и да смеш волети само своју жену?

Ах, па да и ја појашем коња не питајући чији је он, да полетим као вилењак утркујући се с ветром по пољима и провалијама, да волим и љубим девојке где коју стигнем, целом свету у брк да се смејем...

Помоћник баци жарач у снег, наслони се челом на бело брезино дебло па се замисли, а његов суморан, једнолик живот, његова плата, потчињеност, апотека, вечно бактање око пијавица,

вандуза и сезикатора, учинише му се огавни и презрења достојни.

— Ко то каже да су провод и теревенка грех? — јетко питао он сам себе. — Јер ти што тако вечно зановетају, ти никад нису живели на слободи као Мерик и Калашњиков, нити су љубили Љупку; они су целог свог века просјачили, живели без икаквих уживања и љубили само своје жене, које на жабе личе.

А о самом себи је сада мислио тако да што он досад још није постао лопов, варалица, па чак и разбојник, то је само зато што не уме, или што још није био у прилици згодној за то.

*

Прође година и по дана. Некако с пролећа, после велике недеље, лекарски помоћник, већ одавно отпуштен из болнице и још увек без места, касно увече изашао је у Рјепину из крчме па пошао да врља без икаквог циља.

Изађе у поље. Тамо је све одисало пролећем, пиркао је топао, умиљат поветарац. Тиха, звездана ноћ гледала је с неба на земљу. Боже мој како је бездано-дубоко небо и како се неизмерно раширило оно над светом! Лепо је стваран овај свет, само зашто и по ком праву људи деле један другог на трезне и пијане, на запослене и отпуштене и друго... Е што ли то трезан и сит спокојно спава код своје куће, а пијан и гладан мора да база и врља по лединама, без крова и склоништа? Зашто онај који није запослен и не прима плату — тај обавезно мора да гладује, да је го и бос? Ко је то измислио? Зашто птице и

шумско звериње не служе и не добијају плату, али живе срећно и задовољно?

Далеко на небу, раширивши се на хоризонту, треперила је лепа јутарња румен. Лекарски помоћник стаде па се загледа и непрестано је мислио: по чему то, што је он јуче однео туђ самовар па га попио у механи — по чему је то сад порок и грех. По чему?

Поред њега друмом прођоше двоје сеоске кочије: у једним је спавала сељанка, у другим је седео гологлав старац.

— Је ли, чича, где то гори. Шта се то запалило?

— Кућа Андрије Чирикова... — одговори старац.

И сети се сад помоћник шта се њему самом пре годину и по дана зими десило, у истој кући што сад гори, и како се Мерик хвалисао и разметао; и замисли како сад тамо горе заклана старица и Љупка, па осети завист према Мерику. И кад опет пође у механу, он, гледајући домове имућних механџија, закупаца риболова и ковача, смишљаше: добро би било увући се ноћу у што богатију кућу!

О П К Л А Д А

Била је мрачна јесења ноћ. Стари банкар шетао је по своме кабинету тамо-амо и сећао се како је пре петнаест година у јесен приредио соре. На томе вечерњем састанку било је много паметних људи и водили су се занимљиви разговори. Између осталог говорило се и о смртној казни. Гости, међу којима је било доста научника и новинара, већином су били против смртне казне. Они су налазили да је тај начин казне застарео, незгодан за хришћанске државе и да је неморалан. По мишљењу неких од њих, смртну казну би свугде требало заменити доживотном, вечитом робијом.

— Ја се не слажем с вама, — рече домаћин банкар. — Ја нисам окушао ни смртну казну ни доживотну робију, али ако се може судити а priori, онда је, по моме мишљењу, смртна казна моралнија и хуманија од робије. Стрељање или вешање убија одједанпут, а доживотна робија полако. Који је целат човечнији? Да ли онај који вас убија за неколико секунда, или онај који цеди из вас живот у току много година?

— И једно и друго је неморално, — примети неко од гостију: — стога што има једну исту свр-

ху — одузимање живота. Држава није Бог. Она нема права да одузима оно што не може вратити ако усхте.

Међу гостима беше један правник, младић од двадесет и пет година. Кад га запиташе за мишљење, он рече:

— И смртне казне и доживотне робије су подједнако неморални, али кад би ми понудили да бирам између смртне казне и доживотне робије, ја бих, наравно, изабрао друго. Боље је живети и макако него никако.

Заподену се жива препирка. Банкар, који је тада био и живљи и осетљивији, наједном изиђе ван себе, удари песницом по столу па викну, обраћајући се младом правнику:

— То је лаж! Кладим се у два милиона, да нећете отседети у тамници ни пет година.

— Ако ви то озбиљно, — одговори му правник: — онда се кладим да ћу издржати не пет, него петнаест.

— Петнаест? Добро! — викну банкар: — Господо, ја полажем два милиона!

— Пристајем! Ви стављате милионе, а ја своју слободу! — рече правник.

И та груба, несмислена опклада се одржа! Банкар, који није знао тада ни броја својим милионима, размажен и лакомислен, био је одушевљен опкладом. За вечером се шалио, терао шегу са правником и говорио:

— Опаметите се, младићу, док још није доцкан. За мене су два милиона ситница, а ви стављате на коцку три-четири најлепше године свога

живота. Кажем три-четири стога, што нећете издржати више. А притом, не заборавите ни то да је драговољно заточење много теже од принудног. Помисао, да имате право да изађете на слободу сваког тренутка, отроваће вам у затвору сав живот. Ја вас жалим!

И сад банкар, шетајући из угла у угао, сећао се свега тога и питао је сам себе:

— И нашто та опклада? Каква је корист од тога што ће правник изгубити петнаест година живота, и што ћу ја бацити два милиона? Може ли то доказати људима да је смртна казна гора или боља од доживотне робије? Не, и опет не. Глупост и бесмислица. С моје стране је то ћеф ситог човека, а са стране правника — проста грамжљивост за новцем...

Затим се почео сећати шта се догодило после описаног соаре-а. Било је одлучено да ће правник издржавати свој затвор под најстрожијим надзором у једној од кућа, сазиданих у банкарској башти. Уговорили су да ће за време од петнаест година бити лишен права да прекорачи праг куће, да види живе људе, да слуша човечији глас и да добија писма и новине. Дозвољавало му се да има музички инструменат, да чита књиге, пише писма, да пије вино и пуши дуван. Са спољним светом, према уговору, он је могао општити само ћутећи, кроз мали прозор, нарочито начињен ради тога. Све што би му било потребно, књиге, ноте, вино и остало могао је само добијати помоћу писмених наруџбина у коликој је хтео количини, али само кроз прозор. Уговор је био

предвидео све sitнице које су чиниле затвор строго усамљеним, и обавезивао је правника да издржи тачно петнаест година од 12 часова 14 новембра 1870 г. до 12 часова 14 новембра 1885 године. Ма и најмањи покушај од стране правника да наруши услове, па и на два минута до одређеног рока, разрешавао би банкара од обавезе да му исплати два милиона.

Прве године затвора правник је, колико се могло ценити по његовим кратким белешкама, много патио од усамљености и досаде. Из његове собе су се стално и дању и ноћу, чули звуци клавира! Он се био одрекао вина и дувана. Вино, писао је он, побуђује жеље, а жеље су први непријатељи заточеника; а уз то нема ништа досадније него пити неко добро вино, а немати друштва. Прве године су правнику слали књиге, већином лаке садржине: романе са заплетеном љубавном интригом, криминалне и фантастичне приповетке, комедије, итд.

Друге године музика већ умукну у кући, и правник је тражио преко писама само класике. Пете године се зачу музика, и заточеник затражи вина. Они који су га посматрали кроз прозорчић, говорили су да је целе те године само јео, пио и лежао на постељи, често зевао, љутито разговарао са самим собом. Књига није читао. Покаткад би седео ноћу да пише, писао би дуго па би у јутру цепао на парчад све написано. Често се могло чути како је плакао.

Друге половине шесте године заточеник вредно поче учити језике, филозофију и историју. Он

се са великом вољом посвети тим наукама, тако да је банкар једва успевао да му набавља књиге.

У току четири године било је поручено на његов захтев око шест стотина књига. У томе перигоду банкар доби између осталог овакво писмо од свога заробљеника:

„Драги мој апсанција! Пишем вам ове редове на шест језика. Покажите их компетентним људима. Нека прочитају. Ако не нађу ниједне погрешке, ја вас умољавам да наредите да се пукне из пушке у башти. Тај ће ми пуцањ рећи да моји напори нису узалуд пропали. Генији свих векова и земаља говоре на разним језицима, али у свима њима гори један исти пламен. О, кад бисте ви знали какву неземну срећу осећа сад моја душа стога, што ја могу да их разумевам!“

Заточеникова жеља би испуњена. Банкар нареди да се испали у башти двапут.

Затим, после десете године, правник је немично седео за столом и читао само Јеванђеље. Банкару се чинило чудно да је човек, који је сам владао за четири године шест стотина научних књига, утрошио око годину дана на читање једне сваком разумљиве и мање књиге. После Јеванђеља дође на смену историја религије и теологија.

Последње две године затвора он је читао необично много, без икаква реда. Час се бавио природним наукама, час је тражио Бајрона или Шекспира. Било је од њега таквих писама у којима је молио да му се истовремено пошље и хемија, и медицински уџбеник, и роман, и неки филозофски или богословски трактат. Његово читање

беше налик на то, као да плива по мору између делова разбијене лађе, и желећи да спасе живот, грчевито се хвата час за један, час за други део.

II

Старац банкар сећао се сад свега тога па је мислио:

„Сутра у дванаест часова он добија слободу. Према уговору, ја ћу морати да платим два милиона. Ако платим, онда је све пропало: ја сам коначно упропашћен.“

Пре петнаест година он није знао броја својим милионима, а данас се бојао да се запита чега има више: новаца или дугова? Кобно играње на берзи, ризичне спекулације и жестина, коју није могао ни у старости да савлада, мало помагло су довели његове послове до пада, тако да се неустрашиви, самоуверени, горди богаташ претворио у банкара средње руке, који је дрхтао од сваког скакања или пада хартија.

— Проклета опклада! — мрмљао је старац, хватајући се у очајању за главу... — Зашто није умро тај човек? Њему је тек четрдесет година. Он ће узети од мене последњу пару, ожениће се, уживаће у животу, играће на берзи, а ја ћу, као просјак, завидљиво гледати и сваки дан слуша-ти од њега једну исту фразу: „Ја сам вам обавезан за срећу свог живота, дозволите ми да вам помогнем!“ Не, то је и сувише! Једини спас од банкротства и срамоте је — смрт тог човека!

Изби три сата. Банкар послушну. У кући сви спаваху и само се чуло како иза прозора шушти

озебло дрвеће. Трудећи се да не начини нинајмање шума, он извади из несагоривог ормана кључ од врата, која се нису отварала за читавих петнаест година, пребаци огртач па изађе из куће.

У врту беше мрачно и хладно. Падаше киша. Оштар влажан ветар је урличући јурио кроз цео врт и не даваше мира дрвећу. Банкар напрегну очи, али не виде ни земље, ни белих статуа, ни куће, ни дрвећа. Дошавши до оног места где је била кућа, он двапут викну стражара. Не доби никакав одговор. Очигледно да се стражар беше склонио од непогоде па је сад спавао негде у кухињи или у зимској башти.

„Ако будем имао храбрости да извршим своју намеру, — помисли старац: — онда ће подозрење пре свега пасти на стражара“.

Он напипа у мраку степенице и врата и уђе у претсобље куће у дворишту, опет пипајући дође до малог ходника па запали шибицу. Ту не беше никога. Стајаше нечији кревет без постељних ствари, а у углу се тамнела плехана пећ. Печати на вратима која су водила у заточеникову собу, беху цели.

Кад се угаси шибица, старац, дрхтећи од узбуђења, погледа кроз мали прозор.

У соби затворениковој слабо је горела свећа. Сам он седео је за столом. Видела му се само леђа, коса на глави и руке. На столу, на две фотеље и на ћилиму поред стола, лежале су отворене књиге.

Прође пет минута, а заточеник се ниједном не помаче. Петнаестогодишње заточење беше га на-

учило да седи непомично. Банкар закуца прстом у прозор, и затвореник се на то куцање не одазва ниједним покретом. Тада банкар пажљиво скиде печате са врата па тури кључ у кључаоницу. Зарђала брава издаде промукао звук, врата скрипнуше. Банкар очекиваше, да ће се одмах чути узвик чуђења и кораци, али прође читавих три минута, а тамо, иза врата, беше мирно као и раније. Он одлучи да уђе у собу.

За столом је седео непомично човек који није личио на обичне људе. То беше скелет, превучен кожом, са дугим женским коврцавим власима и са густом брадом. Боја лица беше жута, са земљастим присенком, образи упали, леђа дугачка и узана, а рука, којом је подупирао своју чуваву главу, била је тако танка и мршава, да је било непријатно и страшно гледати у њу. У коси му се већ блистале седе и, гледајући на старачки измождено лице, нико не би поверовао да овај човек има тек четрдесет година. Он је спавао... Пред његовом погнутом главом, на столу лежаше лист хартије, на коме беше нешто ситним рукописом написано.

„Јадни човек! — помисли банкар. — Спава и вероватно види у сну милионе! А треба само да узмем тог полумртваца, да га бацам на кревет, да га мало пригушим јастуком па да ни најсавеснија експертиза не нађе знакова насилне смрти. Па ипак, да прво прочитам, шта је то он написао...

Банкар узе са стола лист па прочита ово:

„Сутра у подне ја добијам слободу и право општења са људима. Али, пре но што оставим ову собу и угледам сунце, ја сматрам за потребно да вам кажем неколико речи. Са чистом савешћу и пред Богом који ме види, изјављујем вам да презирем и слободу, и живот, и здравље и све оно што у вашим књигама називате земаљским благом.

„Петнаест година сам пажљиво изучавао земаљски живот. Истина је да нисам видео ни земљу ни људе, али сам из ваших књига пио ароматично вино, певао песме, ловио по шумама јелене и дивље вепрове, волео жене... Лепотице ваздушне, као облаци, створене чаролијама ваших гениалних песника долазиле су ми у посету ноћу и шапутале ми чудесне приче од којих се опијала моја глава. У вашим књигама ја сам се пео на врхове Елборуса и Монблана, па сам оданде видео како се јутром рађало сунце и како је оно вечером преливало небо, океан и планинске висове алевим златом; видео сам оданде како су нада мном, расецајући облаке, севале муње; видео сам зелене шуме, поља, реке, језера, градове; слушао сам песму сирена и свирку дивних фрула, пипао крила ђавола који су ми долетали да беседимо о Богу... У вашим књигама ја сам се бацао у бездане поноре, чинио сам чудеса, убијао сам, спаљивао градове, проповедао нове религије, заузимао читава царства...

„Ваше књиге дале су ми мудрост. Све оно што је вековима стварала неуморна људска мисао,

сажето је у мојој лобањи на малом простору. Ја знам да сам паметнији од свих вас.

„И ја сад презирем ваше књиге, презирем сва светска блага и мудрост. Све је ништавно, пролазно, привидно и варљиво као фатаморгана. Па нека сте ви и поносити, паметни и леви, ипак ће вас смрт сатрти са лица земљиног исто онако као и мишеве по рупама а ваше потомство, историја, бесмртност ваших генија затреће се или изгорети заједно са земаљском куглом.

„Ви сте полудели и идете погрешним путем. Лаж примате за истину, а ругобу за лепоту. Ви бисте се зачудили, кад би, услед каквих било прилика на јабукама и поморанцама, место плодова, наједном израсли гуштери и жабе, или кад би руже почеле мирисати на знојавог коња. Исто се ја тако чудим вама који сте небо заменили ништавном земљом. Ја нећу да вас разумем.

„А да бих вам заиста показао колико презирем све то чиме ви живите, ја се одричем од два милиона, о којима сам некад маштао као о рају, а које сад презирем. И да бих себе лишио права на њих, ја ћу изићи одавде на пет часова пре одређеног рока те ћу тако нарушити уговор...”

Прочитавши то, банкар остави лист на сто, пољуби чудног човека у главу, заплака се па изађе из куће. Никад дотле, чак ни после великих губитака на берзи, није осећао толико презирања према самом себи, као сада. Вративши се у своје одељење он леже у постељу, али му узбуђење и сузе дуго не даваху да заспи...

Сутрадан ујутру дотрчаше бледи стражари и саопштише му да су видели, како је човек, који је живео у кући, прошао кроз прозор у башту, пошао према капији и затим се негде изгубио.

Заједно са слугама банкар одмах пође у кућу и утврди бекство свога заточеника. Да не би изазивао сувишна тумачења, он узе са стола лист са одрицањем, па, вративши се у свој стан, закључа га у несагориви орман.

ИМЕНДАН

I

После ручка о имендану, са његових осам јела и бескрајним разговорима, слављеникова жена Олга Михайловна оде у башту. Дужност да се непрекидно осмехује и разговара, звука посуђа, неразумност послуге, дуге паузе о ручку и корсет, који је ставила да прикрије од гостију своју бременитост, уморили су је до изнемоглости. Желела је да отиде даље од куће, да поседи у хладу и да се одмори мислећи на дете, које ће родити кроз два месеца. Она је навикла на то, да јој те мисли падају на ум, кад је са велике стазе скретала лево уском путањом; ту у густом хладу шљива и вишања суве гранчице закачињале су јој рамена и врат, паучина се задржавала на лицу, а у мислима појављивао се лик маленог створења неодређеног пола, са нејасним цртама и почињало је изгледати, да паучина не милује благо лице и врат, већ то створење; кад се на крају путање појавила ретка плетена ограда, а иза ње трбушасте кошнице покривене ћерамидом, кад је у непомичном, устајалом ваздуху почињало да мирише и на сено, и на мед, и кад се зачуло благо зујање пчела,

мало створење је сасвим обузело Олгу Михайловну. Она би седала на клупу крај вењака обавијеног лозом и почињала да размишља.

И овога пута она је дошла до клупе, села и почела да размишља; али у њеној уобразиљи уместо малог створења појављивали су се велики људи, од којих тек што је отишла. Њу је необично узнемиравало што је она, домаћица, оставила госте; и сетила се како су се за време ручка њен муж Петар Дмитрић и њен ујак Николај Николаић препирали о поротном суду, о штампи и о школовању женскиња; муж се по обичају препирао зато да би се похвалио пред гостима својом конверзацијом, а што је главно — да се не сложи с ујаком кога није волео; ујак му је опонирао и тражио зачкољицу у свакој његовој речи зато, да би показао присутнима на ручку, да је он, ујак, без обзира на својих педесет и девет година, сачувао још своју младићку свежину духа и слободу мисли. Па и Олга Михайловна пред крај ручка није издржала и почела је невешто да брани женски универзитет, — не зато што је том универзитету потребна одбрана већ просто зато што је желела да наједи мужа, који је по њеном мишљењу био неправичан. Госте је уморила ова дискусија, али они су сви нашли за потребно да се умешају и говорили су много, ма да никоме од њих није било стало ни до поротног суда, ни до женског школовања...

Олга Михайловна седала је с ове стране плетене ограде, крај вењака. Сунце се крило иза облака, дрвеће и ваздух се туштили, као пред кишу,

али, без обзира на то, било је врућина и загушљиво. Сено, покошено испод дрвећа уочи Петровдана, лежало је незденуто, тужно, шаренећи се својим свежем цвећем и ширећи тешки и отужни мирис. Било је тихо. Иза плетене оgrade моно-тоно су зујале пчеле...

Неочекивано зачуше се кораци и гласови. Неко је ишао путањом према кошницама.

— Загушљиво је! — рече женски глас. — Шта мислите, да ли ће бити кише или не?

— Биће, злато моје, али никако пре него што падне ноћ, — одговори сањалачки врло познат мушки глас. — Пашће добра киша.

Олга Михайловна помисли, ако се пожури да се сакрије у вењак, онда је неће приметити и продужиће, и она неће морати да разговара и усиљено да се осмехује. Она подиже своју хаљину, саже се и уђе у вењак. Одмах њено лице, врат и руке обузе врео и загушљив, као пара, ваздух. Да није запаре и тешког мириса од ражи, мирођије и лозе од којих дисање стаје, овде би се, под кровом од сламе и у сутонима, одлично могло скривати од гостију и размишљати о малом створењу. Пријатно је и тихо.

— Ала је ту лепо место! — рече женски глас. — Да поседимо овде, Петре Дмитрићу.

Олга Михайловна поче гледати кроз размак између две облице. Она опази свога мужа Петра Дмитрића и гошћу Љубочку Шелер, седамнаестогодишњу девојчицу, која је ту скоро свршила институт. Петар Дмитрић са забаченим шеширом, заморен и лењ зато што је много пио за време

ручка, клатио се при ходу поред плетене оgrade и ногом је гурао сено на гомилу; Љубочка, румена од врућине и, као увек, лепушкаста, стајала је с рукама на леђима и пратила лење покрете његовог високог и лепог тела.

Олга Михайловна је знала да се њен муж допада женама и није волела да га види с њима. Није било ничег нарочитог у томе, што је Петар Дмитрић лењо гурао сено да поседи на њему са Љубочком и проћаска о ситницама; ничег нарочитог није било ни у томе што је лепушкаста Љубочка благо гледала у њега, али се ипак Олга Михайловна једила на мужа и осећала страх и задовољство што ће моћи да прислушкује.

— Седите, чаробнице, — рече Петар Дмитрић, спуштајући се на сено и протежући се. — Тако. Е, причајте ми нешто.

— Гле сад! Ја да причам а ви да спавате.

— Зар ја да спавам? Алаха ми! Могу ли да спавам, кад у мене гледају такве очице?

У речима мужа и у томе што је он у присуству гошће седео разузурен и са забаченим шеширом, није било такође ничега нарочитог. Њега су размазиле жене, знао је да им се допада и у додиру с њима усвојио је нарочити тон, који му је као што су сви причали лепо стајао. Према Љубочки он се понашао исто као и према свима женама. Али Олга Михайловна је ипак била љубоморна.

— Реците, молим вас, — отпоче Љубочка после извесног ћутања: — је ли истина што говоре да се ви налазите под ислеђењем?

— Ја? Да, налазим се... Направили ме злотором, моје злато.

— Али зашто?

— Ни за што, тек онако... највише због политике, — зевну Петар Дмитрић. — Борба левичара и десничара. Ја, опскурант и махер, усудио сам се да употребим у званичном акту израз, који је увредљив за тако непогрешне Гледстоне, као што је наш срески примиритилни судија Кузма Григоријевић Вострјаков и Владимир Павловић Владимиров.

Петар Дмитрић још једном зевну и настави:

— А код нас влада такав ред да ви можете негативно критиковати и сунце, и месец, и што год хоћете, али сачувај Боже да дирнете либерале! Сачувај вас Боже! Либерал, то је — она иста гадна сува печурка, која вас ако је случајно додирнете прстом, заспе облаком прашине.

— Шта вам се десило?

— Ништа нарочито. Цео лом се направио због најобичније ситнице. Некакав учитељ, неваљалац прве врсте, тужи Вострјакову писмено кафецију, окривљујући га за увреду речју и делом на јавном месту. Из свега се види, да су и учитељ и кафеција били пијани као амали и да су се обојица понашали подједнако ружно. Ако и има увреде, она је у сваком случају узајамна. Вострјаков је требало да их обојицу новчано казни за прављење нереди и да их најури из канцеларије, па квит. Али код нас шта бива? Код нас се на првом месту налази увек не личност, не факат већ фирма и етикета. Учитељ, макаква вуцибатина био,

увек је у праву, зато што је он учитељ; кафеција пак увек је крив, зато што је он кафеција и ћифта. Вострјаков је казнио кафецију затвором, а овај се жалио вишем суду. Виши суд је свечано потврдио пресуду Вострјакова. Е, ја сам издвојио мишљење... Мало сам се распалио... То је све.

Петар Дмитрић причао је мирно, с немарљивом иронијом. У самој ствари будуће суђење необично га је узнемиравало. Олга Михайловна се сети како се он, вративши се с тог проклетог суђења, свим силама старао да сакрије од укућана да му је тешко и да није задовољан собом. Као паметан човек, он није могао да осети, да је са својим издвојеним мишљењем отишао одвећ далеко и колико му је лажи било потребно да сакрије и од себе и од људи то осећање! Колико је било непотребних разговора, колико вриштања и неискреног смеха за оно што није смешно! Дознавши, да су га ставили под ислеђење, он се на једном уморио и пао духом, почео је рђаво спавати, чешће него обично стајао је крај прозора и добовао прстима по окну. И он се стидео да призна жени да му је тешко, док се она једила...

— Веле, да сте били у Полтавској губернији?

— упита Љубочка.

— Да, био сам, — одговори Петар Дмитрић.

— Вратио сам се отуда пре три дана.

— Зацело, тамо је лепо?

— Лепо је. Чак врло лепо. Ја сам се, треба да знате, десио тамо баш за време косидбе, а у Украјини косидба је најпоетичније време. Овде имамо велику кућу, велику башту, много људи и

трчкарања, тако да и не видите како косе; овде се све дешава не приметно. Тамо опет ја имам на поседу петнаест хектара као на длану: ма крај кога прозора да станете, са сваког видите косаче. На ливади косе, у башти косе, гостију нема, трчкарања такође, тако да ви и нехотице видите, чујете и осећате само косидбу. У дворишту и у собама мирише сено, од сванућа до сванућа звече косе. Уопште Малорусија је љупка земља. Верујте ми, кад сам пио на извору са ждраловима воду, а у чивутским крчмама — одвратну вотку, кад су у тихе вечери допирали до мене звуци малоруских виолина и даира, заносио сам се чаробном мишљу — да останем на своме поседу и да живим на њему док се живи, даље од свих ових судова, паметних разговора, женских филозофирања, дугачких ручкова...

Петар Дмитрић није лагао. Њему је било тешко и стварно је желео да се одмори. И у Полтавску губернију путовао је само зато, да не гледа свој кабинет, послугу, познанике и све оно што би га могло потсећати на његово увређено самољубље и грешке.

Љубочка наједном скочи и запањено поче махати рукама.

— Ах, пчела, пчела! — врисну она. — Ујешће ме!

— Којешта, неће! — рече Петар Дмитрић. — Ала сте ви кукавица!

— Не, не, не! — викну Љубочка и, осврћући се на пчелу, брзо пође натраг.

Петар Дмитрић ишао је за њом и гледао раз-

драгано и тужно. Зацело, гледајући у њу, он је мислио о своме поседу, о усамљености, и — ко зна? — можда је чак мислио и о томе, како би се нежно и пријатно живело на поседу, кад би му била жена та девојчица — млада, чиста, свежа, коју није искварио универзитет, која није бременита...

Кад су гласови и кораци умукли Олга Михайловна изађе из вењака и упути се кући. Желела је да плаче. Она је већ необично била љубоморна на мужа. Била је начисто, да је Петар Дмитрић уморан, да је незадовољан собом и да га је срамота, а кад се људи стиде онда се пре свега крију од својих блиских и поверљиви су према туђинцима; била је начисто и с тим, да Љубочка није опасна за њу, као и све оне жене које пију сад у кући кафу. Али у целини све је било несхватљиво, грозно, и Олги Михайловној већ је изгледало, да јој Петар Дмитрић ни упола не припада...

— Он нема права! — промрља она, старајући се да образложи своју љубомору и своју јеткост на мужа. — Он нема никаквог права. Ја ћу му одмах све прочитати.

Она одлучи да одмах нађе мужа и да му све прочита: да је одвратно, бескрајно одвратно што се он допада туђим женама и што тражи то, као ману с неба; да је неправично и непоштено, што он даје туђини оно, што по праву припада његовој жени, што крије од жене своју душу и савест, што их открива пред првим лепушкастим лицем које сретне. Шта му је ружно учинила жена? У чему је она крива? Најзад, давно је већ досадило ње-

гово лагање: он се стално цифра, кокетује, говори о ономе што не мисли, и труди се да изгледа онакав какав није и какав би требало да буде. Нашто та лаж? Досађује ли она честитом човеку? Ако он лаже, онда вређа и себе и оне које лаже, и не поштује оно о чему лаже. Није могуће да не разуме, да кад он кокетује и пренемаже се за судским столом или седећи о ручку, кад објашњава о прерогативима власти само зато да натруни ујаку, зар му није разумљиво да он самим тим ни подаштава и суд, и себе, и све који га слушају и виде?

Изишавши на велику стазу, Олга Михайловна је направила такав израз као да је сад ишла некуд домаћим послом. На тераси мушкарци су пили ликер и јели јагоде; један од њих, судски следник, дебели постарији господин, спадало и шаљивчина, мора да је причао некакву нецензурисану анегдоту, јер чим опази домаћицу, он се на једном ухвати за своје меснате усне, избуљи очи и седе. Олга Михайловна није волела среске чиновнике. Њој се нису допадале њихове незграпне и надуване жене, интриге, честе визите, улагивање њеном мужу, кога су све оне презирале. Сад пак, кад су они пили, били сити и нису се спремали да оду, она је осећала да је њихово присуство до суза умара, али да пред њима не би изгледала нељубазна, она се срдечно осмехну судском следнику и попрети му прстом. Кроз салу и салон прође смешкајући се и изгледала је тако као да је ишла да нешто нареди и да распореди. „Да Бог сачува ако ме неко заустави!“ — поми-

сли она, али је сама натерала себе да застане у салону, да из пристојности чује младог господина који је седео за клавиром и свирао; задржавши се један минут, она викну: „Браво, браво, m-g Жорж!“ и плеснувши двапут рукама, оде даље.

Мужа нађе у кабинету. Он је седео крај стола и о нечему мислио. Лице му је било строго, замисљено и као у кривца. То више није био онај Петар Дмитрић, који је дискутовао о ручку и кога су знали гости, већ други — уморни, крив и незадовољан собом, кога зна само жена. У кабинет је дошао ваљда зато да узме цигарете. Пред њим је стајала отворена табакера препуна цигарета и једна рука налазила се опуштена у фијоци од стола. Како је узимао цигарете, тако је и остао.

Олга Михайловна се сажали на њега. Било је јасно као дан, да се човек мучио и да га место није држало, па можда и бори се са собом. Олга Михайловна ћутке приђе столу; желећи да покаже да се она не сећа дискусије о ручку и да се више не љути, она затвори табакеру и стави је мужу у џеп са стране.

„Шта да му кажем? — помисли она. — Рећи ћу, да је лаж исто што и шума: уколико дубље идеш у шуму, утолико је теже извући се из ње. Рећи ћу: ти си се заљубио у своју лажну улогу и зашао си одвећ далеко; ти си увредио људе, који су ти били блиски пријатељи и нису ти никакво зло урадили. Иди, извини им се, исмеј самог себе, и биће ти лакше. Ако хоћеш тишине и мира, онда да отпутујемо одавде заједно“.

Сустревши се очима с женом, Петар Дмитрић

наједном направи такав израз на своме лицу какав је имао за време ручка и у башти — равнодушан и мало ироничан, зевну и помаче се с места.

— Сад је прошло пет, — рече он, погледавши у сат. — Ако се гости смилују и отиду у једанаест, па и тада ће нам остати да чекамо шест сати. Пријатно, заиста.

И, звиждућући нешто, лагано, својим уобичајеним достојанственим ходом, изиђе из кабинета. Чуло се како он достојанствено корачајући прође кроз салу, затим кроз салон, нечему се достојанствено засмеја и рече младом господину који је свирао: „бра-о! бра-о!“ Убрзо кораци умукоше; мора бити, изишао је у башту. И више ни љубомора па ни јеткост, већ права мржња према његовим корацима, неискреном смеху и гласу, обузе Олгу Михайловну. Она приђе прозору и погледа у башту. Петар Дмитрић већ је ишао стазом. Ставивши једну руку у џеп и лупкајући прстима други, забацивши главу мало у назад, он је корачао достојанствено, клатећи се тако као да је био необично задовољан и собом, и ручком, и варењем и природом...

На стази се појавише два мала гимназиста, деца спахијке Чижевске, који тек што су допутовали, а с њима и студент-инструктор у белој блузи и необично уским панталонама. Кад стигоше до Петра Дмитрића, деца и студент се зауставише и, свакако, честиташе му имендан. Лепо увијајући раменима, он је потапшао децу по образима и пружио студенту руку немарно, не гледајући у њега. Мора бити, да је студент похвалио лепо

време и упоредио га с петроградским, јер Петар Дмитрић рече гласно и таквим тоном, као да није говорио с гостом, већ са судским приставом или са сведоком:

— Шта? Зар је код вас у Петрограду хладно? А код нас је овде, брајко мој, свеж ваздух и благодат плодова земаљских. А? Шта?

И ставивши у џеп једну руку и лупнувши прстима други, он крену даље. Док није нестао иза лешњикове шумице, Олга Михайловна стално је гледала за њим и чудила се. Откуда код човека од тридесет четири године овај достојанствени, генералски ход? Откуда тешко, дивно корачање? Откуда ова шефовска вибрација гласа и ово „шта“, „па да“ и „брајко мој?“

Олга Михайловна сети се, како је она да јој не би било досадно самој код куће, првих месеца брака путовала у варош на обласну скупштину, где је некад уместо њеног кума, грофа Алексија Петровића, председавао Петар Дмитрић. На претседничкој фотељи, у униформи и с ланцем на грудима он се апсолутно мењао. Величанствени покрети, снажан глас, „шта“, „па да“ нехатан тон... Све обично људско, лично његово, што је навикла да види Олга Михайловна код куће, губило се у сјају, и на фотељи није седео Петар Дмитрић већ неки други човек, кога су сви звали господином претседником. Свест, да је он — власт, сметала му је да седи мирно на месту и он је тражио згодан тренутак да зазвони, да строго погледа у публику, да викне... Откуда је долазила кратковидост и глувоћа, кад је он наједном почињао рђа-

во да види и чује и достојанствено мрштећи се, захтевао да говоре јаче и да приђу ближе столу. Са висине достојанства он је рђаво разликовао лица и звуке, тако да кад би чини ми се у том тренутку пришла к њему и сама Олга Михайловна, он би и њој узвикнуо: „Како се презивате?“ Сведоцима-сељацима он је говорио „ти“, на публику је викао тако да се његов глас чуо чак на улици, а према адвокатима се понашао немогуће. Кад је долазио ред да говори адвокат, Петар Дмитрић је седео према њему окренут мало у страну и шкиљио је очима у плафон, желећи тиме да покаже, да ту адвокат уопште није потребан, и да га он не признаје и не слуша; ако је говорио у сиво обучени приватни заступник, Петар Дмитрић се сав претварао у уво и мерио заступника ироничним, ниподаштавајућим погледом: пази, бре, какви су сад адвокати! — „Шта сте ви хтели тим да кажете?“ — прекидао је он. Ако је слаткоречиви заступник употребљавао неку страну реч и на пример, уместо „фиктивни“ изговарао „фактивни“, Петар Дмитрић би наједном живахнуо и упитао: „Шта? Како? Фактивни? А шта то значи?“ и после би ауторитативно додавао: „Не употребљујте оне речи, које не разумете“. И заступник, завршивши свој говор, одлазио би од стола зајапурен и сав знојав, док би Петар Дмитрић, задовољно смешкајући се, славећи победу завалио се дубље у фотељу. Својим ставом према адвокатима он је донекле подражавао грофа Алексија Петровића, али код грофа, кад је на пример овај говорио: „Одбрано, заћутите мало!“ —

то је испадало старачки доброћудно и природно, а код Петра Дмитрића грубо и наметнуто.

II

Зачу се аплауз. То је млади господин завршио свирање. Олга Михайловна се сети гостију и пожури у салон.

— Занели сте ме својим свирањем, — рече она, прилазећи клавиру. Занели сте ме. Ви имате изванредне способности! Зар не налазите, да се наш клавир раштимовао?

У тај мах у салон уђоше два гимназиста и с њима студент.

— Ох Боже, Мића и Коља! — рече отегнуто и радосно Олга Михайловна, идући им у сусрет. — Ала сте порасли! Просто да вас човек не позна! А где вам је мама?

— Честитам вам имендан — проговори слободно студент: — и желим вам сваку срећу. Јекатерина Андрејевна поздравила вас и моли да је извините. Њој нешто није добро.

— Баш је то ружно од ње! Ја сам је цео дан чекала. А ви јесте ли давно из Петрограда? — упита Олга Михайловна студента, — какво је сад тамо време? — и не сачекавши одговор, она љубазно погледа у гимназисте и понови: — Ала сте порасли! До скоро су долазили овамо са диљом, а сада су већ гимназисти! Стари старе, а млади расту... Јесте ли ручали?

— Ах, не узнемирујте се, молим вас! — рече студент.

— Па ви нисте ручали?

— Заиме Бога, не узнемирујте се!

— Па зар да не ручате? — упита Олга Михайловна грубим и оштрим гласом, осорно и јетко — и то испаде код ње случајно, али она се одмах закашља, осмехну, поцрвене. — Ала су порасли! — рече она меко.

— Не узнемирујте се, молим вас — рече још једном студент.

Студент је молио да се не узнемирује, деца су ћутала; по свој прилици сви троје су желели да једу. Олга Михайловна их поведе у трпезарију и нареди Василију да постави сто.

— Баш није лепо од ваше маме! — рече она, посађујући их за сто. — Сасвим ме заборавила. Није лепо, није лепо, није лепо... тако јој кажите. А ви на ком сте факултету? — упита она студента.

— На медицинском.

— Е, имам слабост према докторима, замислите. Ја необично жалим што мој муж није лекар. Колико ту треба храбрости па да човек врши операције или секцира лешеве! Грозно! А ви се не плашите? Ја бих чини ми се умрла од страха. Ви ћете наравно вотке?

— Не узнемирујте се, молим вас.

— После пута треба, треба попити. Ја сам жена, па и ја пијем понекад. А Мића и Коља пиће малаге. Вино је слабо, не плашите се. Ала су они, заиста, праве делије! Време је чак и да их женимо.

Олга Михайловна говорила је без предаха. Она је из искуства знала, да забављајући госте кудикамо је лакше говорити него слушати. Кад

говориш, нема никакве потребе напрезати пажњу, смишљати одговоре на питања и мењати израз лица. Али она је нехотице потегла неко озбиљно питање, студент је почео говорити дуго, и она је силом морала слушати. Студент је знао да је она некад била на женском универзитету, и зато, обраћајући се, старао се да буде озбиљан.

— А ви на ком сте факултету? — упита она, заборавивши да му је једном већ поставила то питање.

— На медицинском.

Олга Михайловна се сети, да давно већ није била с дамама.

— Је л'? Дакле, ви ћете бити доктор? — рече она, устајући. — То је лепо. Жалим што и ја нисам отишла на медицински женски универзитет. Сад ви ту ручајте, господо, па дођите у башту. Ја ћу вас упознати с госпођицама.

Она изиђе и погледа на сат: било је пет минута до шест. И она се зачуди што време тако споро одмиче, и пренерази се што је до поноћи, кад ће се разићи гости, остало још шест часова. Како да утуца ових шест часова? О чему да брбља? Како да се понаша према мужу?

У салону и на тераси није било ни живе душе. Сви су се гости растурили по башти.

„Треба да им предложим до чаја шетњу кроз брезову шуму или вожњу на чамцима, — помисли Олга Михайловна, журећи се крокету, одакле се чули гласови и смех. — А старце да наместимо да играју винта...“

С крокета у сусрет јој је ишао лакеј Григорије са призним флашама.

— Где су господа? — упита она.

— У малињаку. Тамо је и господин.

— О, Господе Боже! — разјарено викну неко с крокета. — Па ја сам вам хиљаду пута говорио то исто! Да би познали Бугаре, треба их видети! Не може се закључивати по новинама!

Да ли од тога узвика или од нечег другог, тек Олга Михайловна одједном осети необичну малаксалост у целом телу, нарочито у ногама и раменима. Она наједном зажеље и да не говори, и да не слуша, и да се не креће.

— Григорије, — рече она уморно и напрегнуто: — кад будете служили чај или нешто друго, онда, молим вас, не обраћајте се мени, не питајте, не говорите ништа... Радите све сами и... и не лупајте ногама. Преклињем вас... Ја не могу, јер...

Она не дорече и пође даље крокету, али на путу се сети господе и окрете малињаку. Небо, ваздух и дрвеће као и пре туштили су се и обећавали кишу; било је топло и загушљиво; огромна јата врана, предосећајући невреме, гракћући кружила су над баштом. Што ближе градини, стазе су утолико биле запуштеније, мрачније и уже; на једној од њих, кријући се у густом зеленишу дивљих крушака и јабука, младих храстића и хмеља, читави облаци ситних црних мушица окружише Олгу Михайловну; она заклони рукама лице и поче намерно замишљати мало створење... Кроз уобразиљу промакоше Григорије,

Мића, Коља, лица сељака који су јутрос долазили на честитање...

Зачуше се нечији кораци и она отвори очи. У сусрет јој је брзо ишао ујак Николај Николаић.

— Јеси л' ти то, драга? Баш ми је пријатно... — поче он задовољно. — Две речи само... — Он избриса рупцем свој избријани црвени подбрадак, затим се наједном врати корак назад, плесну рукама и избуљи очи. — Сестро, докле ће ово трајати? — отпоче он брзо, грцајући. — Питам те: где је крај? И да не говорим већ о томе, да његови изазивачки погледи деморалишу средину, да он вређа у мени и у сваком поштену и паметном човеку све што је најсветије и најбоље — и да не говоримо већ о томе, али нека бар буде пристојан! Шта ово значи? Дере се, муче, кревељи се, изиграва некаквог Бонапарту, не да нико до речи да дође... Ђаво би га његов знао! Некакви достојанствени манири, генералски смех, снисходљив тон! Ама реците ми, молим вас, ко је он? Питам те: ко је он? Муж своје жене, најобичнији положај човека, који је имао среће да се ожени богато! Улез и академац, каквих је безброј! Шчедринов тип! Кунем се Богом, да ту има нешто: или он пати од грандоманије, или је стварно у праву она стара, излапела пацовчина, гроф Алексије Петровић кад каже, да данашња деца и млади људи доцкан сазревају и до четрдесете године играју се кочијаша и генерала!

— То је тачно, тачно... — сложи се Олга Михайловна. — Дозволи ми да прођем.

— Сад замисли, чему то води? — настави

ујак не дајући јој да прође. — Чиме ће се свршити ова игра конзерватизма и генерала? Већ се и под ислеђењем налази! Налази се! Баш волим! Драо се и лупао дотле да је сео на оптужничку клупу. Па бар да одговара пред окружним или другим којим судом, већ пред апелацијом! Горе од тога чини ми се ни замислити се не може! Друго, са свима се посвађао! Данас је имендан, а види: нису дошли ни Вострјаков, ни Јахонтов, ни Владимиров, ни Шевуд, ни гроф... Нема, чини ми се, већег конзервативца од грофа Алексеја Петровића, па ни он није дошао. И никад више неће ни доћи! Видећеш, да неће доћи!

— Ах, Боже мој, па какве везе ја имам с тим? — упита Олга Михайловна.

— Какве везе? Ти си његова жена! Ти си паметна, била си на универзитету, и ти си дужна да направиш од њега поштеног радника!

— На женском универзитету не учи се како да се утиче на незгодне нарави. Мораћу, чини ми се, од свију вас да молим за извињење што сам била на универзитету! — рече Олга Михайловна опором. — Чуј, ујаче, ако ти цео дан буду свирали уз уво исте гаме, онда не можеш издржати на месту и побећи ћеш. Ја већ читаву годину слушам једно исто, једно исто. Господо, треба најзад имати сажаљења!

Ујак се необично уозбиљи, затим испитивачки погледа у њу и искриви уста ироничним осмехом.

— А то ли је! — запева он старачким гласићем. — Пардон! — рече он и достојанствено се

поклони. Па кад си сама пала под његов утицај и изменила убеђења, онда си то требала раније да кажеш. Пардон!

— Да, ја сам променила убеђења! — викну она. — Радуј се!

— Пардон!

Ујак се последњи пут достојанствено поклониле некако у страну и сав накомтрешен привуче ногу нози и оде натраг.

„Будала, — помисли Олга Михайловна. — Што не иде својој кући“.

Даме и младеж нађе у градини у малињаку. Једни су јели малине, други коме су већ оне досадили, лутали су по лејама за јагоде, или су чепркали око шећерне репе. Мало у страну од малињака, око разгранате јабуке, у кругу ограђеном кочевима, извученим из старе баштице, Петар Дмитрић косио је траву. Коса му је пала на чело, машна се одрешила, ланац за сат испао из рупице. У сваком његовом кораку и замаху косом осећала се вештина и присуство огромне физичке снаге. Крај њега стајала је Љубочка и кћери суседа, пуковника Букрјејева, Наталија и Валентина, или како су их сви звали, Ната и Вата, анемичне и болешљиво пуначке плавуше од својих шеснаест до седамнаест година, у белим хаљинама, невероватно налик једна на другу. Петар Дмитрић их је учио да косе.

— То је врло просто... — говорио је он. — Треба само вешто држати косу и не узбуђивати се, тојест не употребљавати више снаге него што

је потребно. Ево овако... Желите ли сад ви? — понуди он косу Љубочки. — Де те сад!

Љубочка невешто узне косу, наједном поцрвене и засмеја се.

— Не плашите се, Љубов Александровна! — викну Олга Михайловна тако јако, да су могле чути све даме и да су могле знати да је и она са њима. — Не плашите се! Треба се учити! Удаћете се за Толстојевца, па ћете морати да косите.

Љубочка диже косу, али се опет засмеја и, малакшаваши од смеха, одмах је спусти. Било ју је и срамота и пријатно, што с њоме говоре као с одраслом. Ната, не смешкајући се и не плашећи, озбиљна и хладна лица, узне косу, замахну и заплете је у траву; Вата, исто тако не смешећи се, озбиљна и хладна као и сестра, ћутке узне косу и забодне је у земљу. Учинивши то, обе сестре се подлактише и ћутке одоше малинама.

Петар Дмитрић се смејао и измотавао, као дете, и то детињски-несташно расположење, кад је он бивао необично добродушан, приличило му је кудикамо више него ма шта друго. Олга Михайловна га је волела таквог. Али његове детињарије обично нису трајале дуго. Тако и овога пута, поигравши се несташно с косом, он однекуд нађе за потребно да своме несташлуку да озбиљан карактер.

— Кад косим, онда се осећам, знате, здравији и нормалнији, — рече он. — Кад би ме натерали да се задовољим само интелектуалним животом, ја бих чини ми се полудео. Осећам да се

нисам родио као културан човек! Желео бих да косим, орем, да сејем, коње да јашим...

И Петар Дмитрић и даме отпочеше разговор о надмоћности физичког рада, о култури, затим о штетности новца, о својини. Слушајући мужа, Олга Михайловна се сети однекуд свога мираза.

„А дође ћи време, — помисли она: — кад ми неће опростити ни што сам богатија од њега. Он је охол и самољубив. Боже, омрзнуће ме и зато што ми много дугује.

Она се заустави крај пуковника Букрјејева, који је јео малине и такође учествовао у разговору.

— Извините, — рече он, склањајући се с пута Олги Михайловној и Петру Дмитрићу. — Овде су најзрелије... Дакле, по Прудоновом мишљењу, — настави он, повишујући глас: — својина је лоповлук. Али ја, додуше, Прудона не признајем, нити га сматрам за филозофа. За мене Французи нису ауторитети, нек иду с милим Богом!

— Е, а што се тиче Прудона и разних тамо Бокла, ја сам ту дунстер, — рече Петар Дмитрић. — За филозофију обратите се ето њој, мојој жени. Она је била на универзитету и све те Шопенхауере и Прудоне скроз...

Олги Михайловној опет постаде досадно. Она опет оде у башту, уском путањом, поред јабланова и крушака и опет је онако изгледала, као да је ишла по врло важном послу. А ту је и вратарева колиба... На прагу је седела вратарева жена Варвара и њених четворо мале деце с великим ошишаним главама. Варвара је такође би-

ла бременита и спремала се да роди, по њеном рачуну, о св. Илији. Поздравивши се, Олга Михайловна ћутке одмери и њу и децу, па упита:

Па, како се осећаш?

— А добро...

Настаде ћутање. Обе жене су ћутале тобож као да су разумеваале једна другу.

— Страшно је порађати се први пут, — рече Олга Михайловна, помисливши: — све ми изгледа да нећу издржати, умрећу.

— И мени је изгледало, па ето жива сам... Није то ништа!

Варвара, бременита већ пети пут и искусна, гледала је у своју госпођу мало с висине и говорила јој ауторитативним гласом, док је Олга Михайловна нехотице осећала тај ауторитет; она је желела да говори о своме страху, о детету, о осећајима, али се бојала да не испадне пред Варваром ситна и наивна. И она је ћутала и чекала да сама Варвара каже нешто.

— Оља, хајдмо кући! — викну из малињака Петар Дмитрић.

Олги Михайловној допало се да ћути, чека и гледа у Варвару. Она би пристала да стоји тако ћутке и без икакве потребе, до мрклог мрака. Али требало је ићи. Није се честито ни одмакла од колибе, а њој су већ у сусрет трчали Љубочка, Вата и Ната. Ове две последње на отстојању од једног хвата наједном се зауставише као укопане; Љубочка је дотрчала и обисла јој се око врата.

— Мила моја! Лепа! Обожавана! — отпоче

она, љубећи је у лице и врат. — Хајдмо да пијемо чај на острву!

— На острво! На острво — рекоше наједном обе сличне девојке Вата и Ната, не смећећи се.

— Али биће кише, драге моје.

— Неће, неће! — рече Љубочка, правећи плачно лице. — Сви пристају да иду! Мила, лепа моја!

— Тамо се сви спремају да пију чај на острву, — рече Петар Дмитрић прилазећи. — Нареди... Сви ћемо поћи чамцем, а самовар и све остало треба послати с послугом колима.

Он пође заједно са женом и ухвати је под руку. Олга Михайловна хтела је да каже мужу нешто непријатно, заједљиво, макар да му само наговести о миразу, уколико оштрије, утолико јој се чинило боље. Она помисли и рече:

— Зашто то гроф Алексије Петровић није дошао? Жалим!

— Баш ми је пријатно што није дошао, — слага Петар Дмитрић. — Додијао ми је тај аскета горе него горка ротква.

— Али ти си га до ручка чекао с великим нестрпљењем!

III

За пола сата сви су се гости већ скупили на обали крај коља, где је био привезан чамац. Сви су много говорили, смејали се и од сувишног премештања нису могли да се наместе у чамцу. Три чамца су стајала већ препуна путника а два — празна. Од ова два изгубили се негде кључеви,

и с реке је стално трчао понеко у двориште да их тражи. Једни су говорили, да су кључеви код Григорија, други — да су они код пословође имања, трећи су препоручивали да се позове ковач и да обије катанце. И сви су говорили у глас, прекидајући и надјачујући један другог. Петар Дмитрић је нервозно корачао по обали и викао:

— Ђаво би га знао шта је то! Кључеви морају увек да стоје у претсобљу на прозору! Ко је смео да их узме одатле? Пословођа може, ако хоће да има свој чамац!

Најзад, кључеве нађоше. Тада испаде, да недостаје два весла. Опет отпоче забуна. Петар Дмитрић, коме је досадило да корача, скочи у уски и дугачки чун, издубљен од стабла тополе, и љуљајући се, замало не павши у воду, отисну се од обале. За њим један за другим, уз снажан смех и вриску госпођица, кренуше и други чамци.

Бело облачно небо, дрвеће на обали, трска и чамци с људима и веслима огледали су се у води, као у огледалу; под чамцима, далеко у дубини, у бескрајном амбису такође је било небо и летеће су птице. Једна обала, на којој се налазио посед, била је висока, стрма и сва обрасла дрвећем; на другој, благим нагибом, зеленеле се широке поплављене ливаде и блистале су баре. Пређоше чамци око педесетхвати и иза тужно опуштених врба на благим косама обале појавише се колибе и чопор крава; зачуше се песме, пијани узвици и звуци хармонике.

Овде-онде по реци мотали су се чунови рибара, који су се возили да баце за преко ноћ своје

рибарске кошеве. У једном чуну седели су накресани музиканти аматери и свирали на виолинама и челу, које су сами израдили.

Олга Михайловна седела је на крми. Она се љубазно осмехивала и много причала, да би забављала госте, док је за то време испод ока посматрала мужа. Он се возио на свом чуну испред свију, стојећи и машући једним веслом. Лаки, оштрокљуни чунућ кога су сви гости звали зликовац, а Петар Дмитрић однекуд Пендераклија, јурио је брзо; он је имао жив, окретан израз и изгледало је да презире тешког Петра Дмитрића и да чека згодан тренутак, да се измигољи испод његових ногу. Олга Михайловна гледала је у мужа и била јој је одвратна његова лепота, која се допадала свима, његов потиљак, његова поза, фамилијарно понашање према женама; она је презирала све жене које су седеле у чамцу, била је љубоморна и истовремено сваког тренутка је дрхтала и плашила се, да се ваљкасти чунућ не преврне и не направи несрећу.

— Лакше, Петре! — викала је она, и срце јој је премирало од страха. — Седи у чамац! Ми и овако верујемо да си ти храбар!

Узнемиравали су је и ови људи који су седели с њом у чамцу. Све су то били обични нимало рђави људи, каквих је безброј, али сад јој је сваки од њих изгледао необичан и рђав. У сваком је видела само лаж. „Ено, — помисли она: — весла млади смеђ човек у златним наочарима и с лепом брадицом, то је богат, урањен и увек срећан мамин синчић, кога сви сматрају за поштеног,

слободоумног, напредног човека. Нема ни година дана како је свршио универзитет и допутовао да живи у срезу, а већ вели за себе: „Ми самоуправни радници“. Неће проћи ни година дана, и њему ће као и многим другим досадити, отпутоваће у Петроград и да оправда своје бекство свуда ће причати да самоуправе ништа не вреде и да је он преварен. А из другог чамца, не скидајући очију, гледа у њега млада жена и верује да је он „самоуправни радник“, као што ће кроз годину дана поверовати да самоуправе ништа не вреде. А ту је и пуначки, брижљиво избријан господин у сламном шеширу са широком пантљиком и фином цигаром у зубима. Тај воли да говори: „Време је да се манемо фантазије и да се прихватимо посла!“ Он има јокширске свиње, бутлеровске кошнице, зимске репице, ананасе, радионице за масло, млекарник за сир, талијанско дупло књиговодство. Али свакога лета, да би јесен провео с метресом на Криму, он продаје грађу из своје шуме и залаже парче по парче земље. Па ту је и ујкица Николај Николаић, који се љути на Петра Дмитрића, па ипак Бог би га знао зашто не иде кући!

Олга Михайловна посматрала је и друге чамце и тамо је видела само неинтересантне особењаке, глумце или ограничене људе. Сетила се она свију оних које је познавала у срезу и никако није могла да се сети ниједног таквог човека, о коме би могла рећи и помислити бар нешто лепо. Сви су, изгледало јој је, били необдарени, бледи, ограничени, уски, лажни, немилосрдни,

сви су говорили не оно што мисле и радили, не оно што желе. Досада и очајање гушили су је; она зажеле наједном да се више не осмехује, да скочи и викне: „Досадили сте ми!“ и после да искочи из чамца и да плива обали.

Господо, да ухватимо Петра Дмитрића! — викну неко.

— За уже! За уже! — прихватише остали. — Олга Михайловна, ухватите за уже вашег мужа!

Да би дохватила уже, Олга Михайловна седећи на крми, морала је да пази и не пропусти моменат и да вешто ухвати Пендераклију за ланац, Петар Дмитрић се намршти и уплашено погледа у њу.

— Пази да некако не назебеш ту! — рече он.

„Кад се бојиш за мене и дете, онда зашто ме мучиш?“ — помисли Олга Михайловна.

Петар Дмитрић признао је да је побеђен и не желећи да се вози везан ужетом, скочи са Пендераклије у чамац, који је ионако био препун путника, скочи тако неспретно, да се чамац необично накриви и сви јаукнуше од страха.

„То је он скочио да се допадне женама, — помисли Олга Михайловна. — Он зна, да је то лепо...“

Њој, као што је мислила она, од досаде, једа, од усиљеног осмеха и нелагодности, што их је осећала у целом телу, отпочеше дрхтати и руке и ноге. И да сакрије од гостију то дрхтање, старала се да гласно говори, да се смеје, да се креће...

„У случају да се наједном заплачем, — помисли она: — рећи ћу да ме боле зуби...“

Али најзад чамци су стали пред острво „Добре Наде“. Тако се звало полуострво постало услед заобилажења реке под оштрим углом, обрасло старом шумом од бреза, храстова, врба и топола. Под дрвећем већ се налазили столови, пушили се самовари и око посуђа већ су се мо-тали Василије и Григорије у својим фракковима и у белим плетеним рукавицама. На другој обали, прокопута „Добре Наде“, стајала су кола која су довукла намирнице. Из кола, корпе и завежљаји са храном, преношени су на острво чуном који је био необично сличан Пендераклији. Лакеји, ко-чијаши, па чак и сељак који је седео у чуну, има-ли су свечан изглед лица, празничан, какав се ви-ди само код деце и послуге.

Док је Олга Михайловна закуавала чај и наливала прве шоље, гости су пијуцкали ликере и јели слаткише. Затим је настала забуна, обична на излетима кад се пије чај, врло досадна и за-морна за домаћицу. Григорије и Василије једва су успевали да разнесу, а Олги Михайловној већ су пружали руке са празним шољама. Један је тражио без шећера, други да буде јачи, трећи да буде слабији, четврти се захваљивао. И све је то Олга Михайловна морала да памти и после да виче: „Иване Петровићу, је л' вама без шеће-ра?“ или: „Господо, ко је тражио слабији?“ Али онај који је тражио слабији или без шећера, ви-ше није памтио то и занет пријатним ћаскањем, узимао је прву шољу која му је долазила до ру-

ку. По странце од стола лутале су као сенке ту-робне силуете и правиле се као да траже печурке или да читају етикете на кутијама, — то су они за које није било шоља. „Јесте ли пили чај?“ — питала је Олга Михайловна, и онај на кога се од-носило то питање молио је да се не узнемирује и говорио је: „Причекаћу“, ма да је за домаћицу било згодније да гости не чекају већ да се пожуре.

Једни, заузети разговорима, пили су чај ла-гано, задржавајући код себе шољу по пола сата, други пак, нарочито који су много пили о ручку, нису одлазили од стола и испијали су шољу за шољом, тако да је Олга Михайловна једва сти-зала да сипа. Један млади шаљивчина пио је чај држећи шећер у устима и стално је додавао: „Волим, грешник, да се помазим кинеском трав-ком“. Непрестано је молио с дубоким уздахом: „Дозволте још једну лобањицу!“ Пио је он мно-го, шећер је грицкао јако и мислио је да је све то смешно и оригинално и да врло добро пре-ставља трговце. Нико није схватао да су све те ситнице биле тегобне домаћици, па тешко је било и схватити, јер се Олга Михайловна стално љу базно осмехивала и брбљала глупости.

А она се није осећала добро... Њу је нер-вирала гунгула, смех, питања, шаљивчина, збу-њени и с ногу спали лакеји, деца која су се му-вала око стола; нервирало је што Вата личи на Нату, Коља на Мићу, и што не можеш да разли-кујеш ко је од њих већ пио чај, а ко још није. Она је осећала да њен усиљени љубазни осмех

прелази у једак израз и сваког тренутка изгледало је да ће се одмах расплакати.

— Господо, киша! — викну неко.

Сви погледаше у небо.

— Да, заиста киша... — потврди Петар Дмитрић и избриса образ.

С неба је пало само неколико капи, праве кише још није било, али гости оставише чај и ужурбаше се. У почетку сви су хтели да се врате колима, али се предомислише и упутише чамцима. Олга Михайловна, под изговором, да треба што пре да изда наређење за вечеру, замолила је за дозволу да се издвоји из друштва и да се врати кући колима.

Седећи у колима, она је пре свега ослободила своје лице осмејка. Јетка лица пролазила је кроз село и јетка лица одговарала је на поздраве сељака које је сусретала. Кад стиже кући, она прође кроз споредан улаз у своју спаваћу собу и спусти се на мужевљев кревет.

— Господе, Боже мој — шапутала је она: — нашто овај робијашки посао? Нашто се ови људи мувају овде и праве се да су расположени? Нашто се и ја смешкам и лажем? Не разумем, не разумем!

Зачуше се кораци и гласови. То се вратили гости.

„Свеједно, — помисли Олга Михайловна. — Још ћу да полежим.

Али у спаваћу собу уђе собарица и рече:

— Госпођо, Марја Григорјевна одлази!

Олга Михайловна скочи, поправи фризуру и пожури из спаваће собе.

— Марја Григорјевна, шта је то? — поче она увредљивим гласом, идући у сусрет Марји Григорјевној. — Куд се ви то журите?

— Не могу, драга моја, не могу! Ја сам се ионако већ задржала. Код куће ме деца чекају.

— Није то лепо од вас! Зашто и децу нисте повели собом?

— Драга, ако допустите, ја ћу их довести к вама некад радним даном, али данас...

— Ах, молим вас, — прекиде је Олга Михайловна: — биће ми врло пријатно! Деца су вам тако љупка! Све их пољубите... Али, заиста ви ме врећате! Зашто се журите, не разумем!

— Не могу, не могу... Збогом, драга моја. Чувајте се. Па ви сте сад у таквом стању...

И обе се пољубише. Испративши гошћу до кола, Олга Михайловна пође у салон дамама. Ту је светлост већ била упаљена, и мушкарци су се спремали да играју карте.

IV

Гости су почели да се разилазе после вечере, у дванаест и четврт. Испраћајући госте, Олга Михайловна стајала је на степеницама и говорила:

— Заиста, ви бисте требали да узмете шал! Почиње да бива помало свеже. Не дај Боже да назебете!

— Не узнемирујте се, Олга Михайловна! — одговарали су гости, седајући у кола. — Па, збогом! Пазите, чекамо вас! Немојте нас обманути!

- Стооој! — задржавали су кочијаши коње.
- Крећи, Денисе! Збогом, Олга Михайловна!
- Пољубите децу!

Кола се кретала с места и одмах се губила у помрчини. У црвеном кругу, који је бацала лампа на пут, појављивала се нова кола или тројка нестрпљивих коња и силуета кочијашева са испруженим напред рукама. Опет су почињали пољупци, пребацивања и молбе да се дође још једном или да се узме шал. Петар Дмитрић је истрчавао из претсобља и помагао дамама да седну у кола.

— Ти вози сад на Јевремовшчину — учио је он кочијаша. — Преко Мањкиња је ближе, али тамо је пут гори. Није згодно, преврнућеш... Збогом, лепотице моја! Mille compliments вашем сликару!

— Збогом, душице, Олга Михайловна! Уђите унутра, јер ћете назепсти! Влажно је!

— Стооој! Не измотавај се!

— Какви су вам то коњи? — пита Петар Дмитрић.

— О Великом посту од Хајдарова сам купио, — одговара кочијаш.

— Дивни коњчићи...

И Петар Дмитрић је тапшао помоћну запрегу по сапима.

— Е, терај! Нек да Бог све добро!

Најзад, оде и последњи гост. Црвени круг на путу заниха се, пође у страну, сузи се и угаси — то је Василије однео са степеница лампу. Некад обично, пошто испрате госте, Петар Дмитрић

и Олга Михайловна почињали би скакати по сали једно испред другог, тапшати рукама и певати: „Отишли! отишли! отишли!“ Сад пак Олги Михайловној није било до тога. Она је отишла у спаваћу собу и легла у постељу.

Њој се чинило да ће одмах заспати и спавати чврсто. Ноге и рамена су је болно тиштали, глава јој отежала од разговора, и у целом телу као и пре осећала је неку нелагодност. Покривши се преко главе, она је лежала око три минута, затим погледа испод покривача у лампу, послушну тишину и осмехну се.

— Добро, добро... — прошапутала она, савијајући ноге које су се, како јој је изгледало зато што је много пешачила, издужиле. — Да се спава, спава...

Није знала шта да ради с ногама, у целом телу осећала се нелагодност, и она се окрете на другу страну. У спаваћој соби зунзарајући тела је велика мува и узнемирено ударала у плафон. Чуло се такође, како су у сали Григорије и Василије, крећући се пажљиво, распремали столове; Олги Михайловној поче изгледати, да ће заспати и да ће јој бити удобно тек онда, кад се утишају ти звуци. И она се опет нестрпљиво окрете на другу страну.

Зачу се из салона мужевљев глас. Мора да је неко остао да преноћи, јер Петар Дмитрић се неком обраћао и гласно говорио:

— Ја не кажем, да би гроф Алексије Петровић могао бити покварен човек. Али он и нехотице изгледа такав, јер се сви ви, господо, ста-

рате да видите у њему не оно што заиста представља. У његовом аскетизму виде оригиналну памет, у фамилиарном понашању — добродушност, у крајњем осуству убеђења — конзерватизам. Рецимо да је он заиста конзервативац са осамдесет четири процента. Али шта је то у суштини конзерватизам?

Петар Дмитрић, љут и на грофа Алексија Петровића, и на госте, и на самог себе, дану сад душом. Он је грдио и грофа, и госте и једак на самог себе, био је готов да прича и проповеда штогод хоћеш. Испративши госта, он се прошета тамо-амо по салону, исто тако по трпезарији, по ходнику, кабинету, затим опет по салону и уђе у спаваћу собу. Олга Михайловна лежала је на леђима, покривена покривачем само до појаса (чинило јој се већ да је врућина) и с јетким лицем посматрала је муве, које су ударале у плафон.

— Зар је неко остао да преноћи? — упита она.

— Јегоров.

Петар Дмитрић се свуче и леже у свој кревет. Ћутке запали цигарету па и он поче посматрати муве. Поглед му је био свиреп и узнемирен. Ћутке, пет минута Олга Михайловна гледала је његов дивни профил. Изгледало јој је не знам зашто да кад би се муж наједном окренуо лицем према њој и рекао: „Оља, тешко ми је!“ она би се заплакала или засмејала, и било би јој лакше. Она помисли да је ноге тиште и да у целом телу осећа нелагодност зато што јој је душа напрегнута.

— Петре, о чему мислиш? — упита она.

— Онако, ни о чему... — одговори муж.

— Ти у последње време кријеш нешто од мене. То није лепо.

— Зашто није лепо? — одговори Петар Дмитрић суво и после мале паузе. — Сваки од нас има свој лични живот, па према томе има и своје тајне.

— Лични живот, своје тајне... све су то речи! Разуми, да ме ти вређаш! — рече Олга Михайловна, дижући се и седајући на кревет. — Ако ти је тешко на души, онда зашто то кријеш од мене? И зашто сматраш да је много згодније да будеш поверљив према туђим женама а не према својој? Ја сам чула, како си се ти данас у пчелињаку исповедао пред Љубочком.

— Е, па честитам. Баш ми је мило да чујем.

То је значило: остави ме на миру, не сметај ми да размишљам! Олга Михайловна се ускомеша. Јеткост, мржња и гнев, који јој се скупили у току дана, наједном као да прекипеше; она зажеле одмах, не остављајући за сутра, да изговори мужу све, да га увреди, да се освети... Савлађујући се да не виче, она рече:

— Па ипак знај, да је све то одвратно, одвратно и одвратно! Данас сам те мрзела цео дан, — ето шта си урадио!

Петар Дмитрић се такође диже и седе.

— Одвратно, одвратно, одвратно! — настављала је Олга Михайловна, почињући да дрхти целим телом. — Нема шта да ми се честита! Честитај боље самом себи! Срамота, безобразлук! Пролагао си се толико, да се стидиш да са же-

ном останеш у истој соби! Покварен си ти човек! Ја те видим скроз и разумем сваки твој корак!

— Оља, кад се осећаш нерасположена, онда молим, упозори ме. Онда ћу ја спавати у кабинету.

Кад то рече, Петар Дмитрић узе јастук и изиђе из спаваће собе. Олга Михайловна није предвидела то. Неколико минута она је ћутке, с отвореним устима и дрхтећи целим телом, гледала у врата иза којих се изгубио муж, и трудила се да схвати шта то значи. Да ли је то један од оних метода којим се служе у дискусији покварени људи, кад се осећају да нису у праву, или је то увреда, умишљено нанесена њеном самољубљу? Како да схвати? Олга Михайловна се сети свога брата од тетке, официра, веселог човека, који јој је често са осмехом причао, да кад ноћу „женица почне да му чита“, он обично узима јастук и, звиждући, одлази у свој кабинет, док жена остаје у глупој и смешној ситуацији. Тај офицер се оженио богатом, коприциозном и глупом женом коју он не поштује и само је трпи.

Олга Михайловна скочи с постеље. По њеном мишљењу, сад јој је остајало само једно: да се што пре обуче и да заувек оде из ове куће. Кућа је била њена својина, али утолико горе по Петра Дмитрића. Не размишљајући да ли је то потребно или не, она брзо пође у кабинет да саопшти мужу своју одлуку („женска логика!“ — сину јој кроз главу) и да му на разанку каже још нешто увредљиво, јетко...

Петар Дмитрић лежао је на дивану и правио

се да чита новине. Поред њега на столици горела је свећа. Новине су му заклањале лице.

— Изволите ми објаснити шта то значи? Питам вас!

— Вас... — задиркивао се Петар Дмитрић, не показујући лице. — Досадило ми, Олга! На часну реч, уморан сам и није ми сад до тога... Сутра ћемо се свађати.

— Не, ја тебе одлично разумем! — настављала је Олга Михайловна. — Ти ме презиреш! Да, да! Ти ме презиреш што сам богатија од тебе! Ти ми то никад нећеш опростити и увек ћеш ме лагати! („Женска логика!“ — опет јој сину кроз главу). Ја знам да ми се ти сад потсмеваш... Чак сам убеђена да си се оженио са мном само зато да имаш бирачко право за самоуправне скупштине и те гнусне коње... О, тешко мени!

Петар Дмитрић испусти новине и подиже се. Неочекивана увреда збуни га. Он се детињски-немоћно осмехну, запањено погледа у жену и, као бранећи се од удараца, пружи према њој руке и рече молећиво:

— Оља!

И очекујући, да она каже још нешто грозно, он се јаче наслони на наслон канабета и цела његова велика појава поче изгледати исто онако немоћно детињска, као и осмех.

— Оља, како си могла то да кажеш? — прошапута он.

Олга Михайловна се освести. Она наједном осети своју бескрајну љубав према том човеку, сети се да је он њен муж, Петар Дмитрић, без

кога не може остати ниједног дана, и који је во-
ли исто тако лудо. Она јако заплака, не својим
гласом, ухвати се за главу и потрча натраг у
спаваћу собу.

Она паде на постељу и ситан хистеричан
плач, који смета дисању, од кога се одузимају и
руке и ноге, испуни спаваћу собу. Сетивши се, да
иза четири собе од ње спава гост, она сакри гла-
ву под јастук, да пригуши плач, али јастук се
скотрља на под, па и она сама замало што не па-
де, кад се наже за њим; она примаче лицу покри-
вач, али руке је нису слушале и грчевито су ки-
дале све чега се дохвати.

Изгледало јој је, да је све већ пропало, да је
неистина коју је рекла само да увреди мужа скр-
хала у парампарче цео њен живот. Муж јој неће
опростити. Увреда коју му је нанела, такве је вр-
сте да је неће моћи изгладити никаквим нежно-
стима, ни преклињањима... Како ће убедити му-
жа, да ни она сама не верује у оно што је гово-
рила?

— Наравно, наравно! — викала је она, не при-
мећујући да се јастук опет скотрљао на под. —
Заиме Бога, заиме Бога!

Свакако, разбуђени њеном виком већ су се
пробудили и гост и послуга; сутра цео срез зна-
ће да је добила напад и сви ће кривити зато Пе-
тра Дмитрића. Она се упињала да се савлада, али
плач је сваког момента постајао све јачи и јачи.

— Заиме Бога! — викала је она не својим гла-
сом и није разумевала зашто то виче. — Заиме
Бога!

Изгледало јој је, да се под њом кревет прова-
лио и да су се ноге закачиле за покривач. Уђе
у спаваћу собу Петар Дмитрић у домаћој хаљини
и са свећом у руци.

— Оља, мани! — рече он.

Она се диже и, клечећи у постељи, жмиркајући
због свеће, рече кроз плач:

— Разуми... разуми...

Желела је да каже да су је измучили гости, ње-
гова лаж, њена лаж, да јој је прекипело, али је
могла само да изговори:

— Разуми... разуми!

— На, пиј! — рече он, пружајући јој воду.

Она послушно узе чашу и поче пити, али вода
се зануха и поли јој руке, груди, колена... „Мо-
ра бити, да сам сад страшно гадна!“ — помисли
она. Петар Дмитрић је хутке намести на постељу
и покри је, затим узе свећу и изиђе.

— Заиме Бога! — викну опет Олга Михайловна.

— Петре, разуми, разуми!

Наједном нешто је прострели испод стомака и
леђа тако јако, да престаде плакати и о бо-
ла угризе јастук. Али бол намах прође и он, опет
заплака.

Уђе собарица и, поправљајући на њој покри-
вач, упита узнемирено:

— Госпођо, драга моја госпођо, шта вам је?

— Вуци се одавде! — строго рече Петар Дмит-
рић, прилазећи постељи.

— Разуми, разуми... — отпоче Олга Михаи-
ловна.

— Оља, молим те, умири се! — рече он. — Ја

нисам хтео да те увредим. Ја не бих отишао из спаваће собе, да сам знао да ће то на тебе тако утицати. Мени је просто било тешко. Кажем ти, као поштен човек...

— Разуми... ти си лагао, ја сам лагала...

— Разумем... Де, де, доста! Ја разумем... — рече Петар Дмитрић нежно седајући на њену постељу. — Ти си то рекла у јарости, разумљиво... Кунем се Богом, волим те више од свега на свету и кад сам се женио с тобом ниједном нисам помислио да си богата. Ја сам бескрајно волео и то је све... Уверавам те. Никад ми нису били потребни новци нити сам им знао вредност и зато не умем да осетим разлику између мога стања и твог. Мени је увек изгледало да смо ми подједнако богати. А да сам ја у ситницама подваљивао то је... наравно, истина. Мој живот је био тако неозбиљно формиран да некако нисам могао да прођем без те ситне лажи. Мени је сад и самом тешко. Оставимо тај разговор, заиме Бога!...

Олга Михайловна опет осети необичан бол и ухвати мужа за рукав.

— Боли... боли, боли... — рече она брзо. — Ах, боли!

— Нек иду дођавола ти гости! — промрмља Петар Дмитрић, устајући. — Ти ниси требала да нас да идеш на острво! — викну он. — И како да те ја, будала једна, не спречим? Господе, Боже мој!

Он се јетко почеша по глави, одмахну руком и изиђе из спаваће собе.

Затим је неколико пута улазио, седао на њен кревет и причао много, час врло нежно, час љутито, али она га је једва чула. Јецаји су се низали код ње уз страشان бол, и сваки нови бол био је јачи и дужи. У почетку за време бола она је уздржавала дисање и гризла јастук, али после је почела да виче непристојним, језивим гласом. Једном, опазивши крај себе мужа, она се сети да га је увредила и, не схватајући да ли је то у бунилу или прави Петар Дмитрић, дохвати обема рукама његову руку и поче је љубити.

— Ти си лагао, ја сам лагала... — поче она да се правда. — Разуми, разуми... Мене су измучили, извели ме из стрпљења...

— Оља, ми овде нисмо сами! — рече Петар Дмитрић.

Олга Михайловна подиже главу и опази Варвару, која је клечала крај комода и извлачила доњу фијоку. Горње фијоке биле су већ извучене. Свршивши с комомом, Варвара устаде и црвена од напрезања, с хладним, свечаним лицем, поче откључавати шатулу.

— Марија, не могу да откључам! — рече она шапатом. — Пробај ти да је откључаш.

Собарица Марија је чепркала маказама свећњак, да стави нову свећу; она приђе Варвари и поможе јој да отвори шатулу.

— Дабогда се не отворила... — шапутала је Варвара. — Отвори, сестро моја и ову кутију. Господине, — обрати се она Петру Дмитрићу: — ви би требали да пошљете и по оца Михаила, да царске двери отвори! Требало би!

— Радите шта хоћете, — рече Петар Дмитрић, отсечно дишући: — само заиме Бога што пре позовите доктора или бабицу! Је ли отишао Василије? Пошаљи још неког. Пошаљи свог мужа!

„Породићу се“, — помисли Олга Михайловна. — Варвара, — простења она: — али он ће се родити мртав?

— Добро, добро госпођо... — прошапута Варвара. — Даће Бог, жив беће (тако је она изговарала реч „биће“)! Беће жив.

Кад се Олга Михайловна по другипут пренула од бола, тада већ више није плакала и није се претурала, већ само стењала. Од стењања она није могла да се уздржи ни у паузама кад је није болело. Свеће су још гореле, али већ кроз завесе пробијала се јутарња светлост. Било је, свакако, око пет часова ујутру. У спаваћој соби за округлим сточићем седела је некаква непозната жена у белој кецељи и са врло скромним лицем. По целој њеној појави видело се да она већ давно седи. Олга Михайловна се досети да је то бабица.

— Хоће ли се скоро свршити? — упита она и у своме гласу осети неки нарочити непознати тон, који раније никад није имала. „Мора бити да умирем на порођају“, — помисли она.

У спаваћу собу опрезно уђе Петар Дмитрић, обучен као дању, и стаде крај прозора, окренут леђима жени. Он подиже завесу и погледа кроз прозор.

— Ала је киша! — рече он.

— Колико је сати? — упита Олга Михайловна,

да још једном осети у своме гласу непознат тон.

— Четврт до шест, — одговори бабица.

„А ако ја заиста умирем? — помисли Олга Михайловна, гледајући мужевљево главу и окна на прозору, у која удараше киша. — Како ли ће он без мене живети? С ким ли ће чај пити, ручавати, разговарати увече, спавати?“ И њој се учини да је он мали, сироче; би јој га жао и зажеле да му каже нешто пријатно, нежно, утешно. Она се сети, како се он у пролеће спремао да купи себи кера, и како га је она, сматрајући да је лов разонода грозна и опасна, спречила у томе.

— Петре, купи себи кера! — простења она.

Он спусти завесу и приђе постељи, хтеде нешто да каже, али у том тренутку Олга Михайловна осети бол и јаукну непристојним, језивим гласом.

— Од бола, честих узвика и јаука она је отупела. Она је чула, видела, понекад говорила, али је рђаво разумевала и била је свесна само да је боли и да ће је одмах затим болети. Њој се чинило да је имендан већ давно био, не јуче већ као пре годину дана, и да ће њен нов болеснички живот трајати више него њено детињство, учење института, женског универзитета, удаја, и да ће се продужити још необично дуго, бескрајно. Она је видела како је бабица донела чај, како су је позвали уподне да доручкује, а затим да руча; видела је, како је Петар Дмитрић навикао да улази, да стоји дуго крај прозора и излази, како су навикли да улазе и некакви непознати људи, собарица, Варвара... Варвара је говорила само „бе-

ће, беће“ и љутила се кад је неко извлачио фијоке од комода. Олга Михайловна је видела како се у соби и у прозорима мењала светлост: час је била сумрачна, час мутна као магла, час ведро, као на дану, као што је било јуче о ручку, час опет сумрачна... И свака од ових промена трајала је тако дуго, као детињство, учење института, универзитета...

Увече су два доктора — један коштуњав, ћелав, са широком риђом брадом, други с јеврејским лицем, црномањаст и с јевтиним цвикерима — извршили Олги Михайловној неку операцију. Према томе, што су непознати људи додиривали њено тело, понашала се сасвим индиферентно. Она више није имала ни стида, ни воље и сваки је могао радити с њом што је хтео. Да је неко тада скочио на њу с ножем, или увредио Петра Дмитрића, или да јој је одузео право на мало створење, она ни тада не би рекла ни речи.

За време операције опили су је хлороформом. Кад се после пробудила, бол се и даље настављао и било је несносно. Била је ноћ. И Олга Михайловна се сети, да је иста таква ноћ с тишином, са кандилем, са бабицом, која непомично седи крај постеље, са извученим фијокама комода, са Петром Дмитрићем који стоји крај прозора, прошла већ, али некад врло, врло давно...

V

„Ја нисам умрла“... — помисли Олга Михайловна, кад је почела да схвата све оно што је окружује и кад бола беше већ нестало.

Кроз два широм отворена прозора спаваће собе видео се ведар летњи дан; у башти иза прозора, не престајући ни за тренутак, чаврљали су врапци и свраке.

Фијоке на комоду беху већ затворене, мужевљева постеља спремљена. Није било у соби ни бабице, ни Варваре, ни собарице; једино је Петар Дмитрић као и пре стајао непомично крај прозора и гледао непомично у башту. Није се чуо ни детињи плач, нико није честитао и нико се није радовао, зацело, мало створење родило се мртво.

— Петре! — викну Олга Михайловна мужа.

Петар Дмитрић се осврте. Мора бити да је онда откако је отпутовао последњи гост и откако је Олга Михайловна увредила свога мужа, прошло врло много времена, јер је Петар Дмитрић приметно ослабио и смршао.

— Шта ћеш? — упита он, прилазећи постељи.

Он је гледао у страну, мрдао уснама и осмехивао се детињски немоћно.

— Је ли све већ свршено? — упита Олга Михайловна.

Петар Дмитрић хтеде нешто да одговори, али му усне задрхташе и уста му се старачки искривише, као код крезубог ујака Николаја Николаића.

— Оља! — рече он, ломећи прсте, из очију му одједном линуше сузе. — Оља! не требају ми ни твоје бирачко право, ни скупштине (он бризну у плач)... ни издвојена мишљења, нити гости,

ни твој мираз... ништа ми није потребно! Зашто ми нисмо чували наше дете? Ах, нашто говорити!

Он одмахну руком и изиђе из спаваће собе.

А за Олгу Михайловну било је већ сасвим свеједно. Глава јој је била мутна од хлороформа, на души празно... Она тупа равнодушност према животу коју је имала, кад су јој два доктора вршила операцију, још је није никако напуштала.

БЕЗ НАСЛОВА

У петом веку, као и сад, сваког јутра се сунце рађало а сваке вечери одлазило на одмор... Изјутра, кад се први зраци целивали са росом, земља је оживљавала и ваздух је био испуњен звуцима радости, усхићења и наде, а увече је та иста земља замирала и тонула у језиву таму. Каткад су наваљивали облаци и љуто је грмео гром, или је с неба пролетала која звезда, или би хитао кући неки смерни калуђер и причао браћи, да је у близини манастира видео тигра... А после би дан опет личио на дан, а ноћ на ноћ...

Калуђери су радили и молили се Богу, а њихов је настојник-старац свирао на оргуљама, састављао на латинском песме и писао ноте. Овај чудни старац имао је необичан таленат. Он је свирао на оргуљама са таквом вештином, да и најстарији калуђери, чији је слух при крају живота већ ослабио, нису могли да се уздрже од суза, кад су из старчеве ћелије допирали до њих звуци оргуља. Кад би он, говорио ма о чему, чак о некој обичној ствари, као например, о дрвећу, зверињу, или о мору, нису га могли слушати без осмејка и суза, јер се осећало, да су и у његовој души трепериле струне као и на оргуљама.

Ако је био једак, или одвећ радостан, или је пак почињао да говори о нечем страшном и узвишеном, страшно се одушевљавао, на очима су му се искриле сузе, лице му је пламтелo у руменилу, глас му је одјекивао као гром, и калуђери, слушајући га, осећали су, како његово одушевљење осваја њихове душе. У томе дивном, чудном трепутку, старчева моћ је била неограничена и, кад би он наредио старим калуђерима да скоче у море, они би с усхићењем похитали да испуне његову жељу.

Његова музика, глас и песме, у којима је он славио Бога, небо и земљу, били су за калуђере извор сталне радости. Дешавало се, да им је уз монотони живот досадно било цвеће и дрвеће, јесен и пролеће; хука узбурканог мора умарала им је слух, непријатна је била песма птица, али таленат старца-настојника, као хлеб насушни, био им је потребан свакога дана.

Пролазиле су године и стално је личио дан на дан, ноћ на ноћ. Сем птица и дивљег звериња, око манастира се није могло видети ни живе душе. Најближе људско насеље налазило се далеко, и да би човек дошао из манастира до њега или отуда у манастир, требало је проћи кроз пустињу око сто километара. Да пређу преко пустиње решавали су се само они људи који су презирали живот, одрекли се од њега и ишли у манастир као у гроб.

Може се замислити како је чуђење било калуђера, кад једне ноћи закуца на њихова врата човек, грађанин, обичан грешник, који је волео

живот! Пре него што је пришао настојнику под благослов и што се помолио, тај човек је затражио вина и јела. На питање, како је из града дошао овамо, одговорио је обичном дугачком ловачком причом, како је пошао у лов, напио се и залутао... На предлог да ступи у манастир као калуђер, где ће спасти душу, — он је одговорио осмехом и речима: „Ја вам нисам друг“.

Пошто се најео и напио, он баци поглед на калуђере који су га дворили, климну прекорно главом и рече:

— Ништа ви, калуђери, не радите. Знате само да једете и пијете. Зар се тако спасава душа? Замислите само: док ви седите овде на миру, једете, пијете и сањате о блаженству, ваши ближњи гину и иду у пакао. Погледајте шта се ради у вароши! Једни умиру од глади, други — не знајући шта да раде са нагомиланим златом, тону у понор разврата и пропадају као муве у меду. Нема међу људима ни вере, ни истине! Чија је брига да спасе те грешнике? Чија је дужност да их поучава? Није ваљда моја, који сам од јутра до мрака пијан? Зар вам је Бог зато дао срце љубави, дух смерности и веру, да седите овде у четири зида и да ништа не радите?

Пијане речи варошанинове биле су необично дрске и непристојне, али су чудновато утицале на настојника. Старац баци поглед на своју сабраћу, побледе и рече:

— Браћо, па он истину говори! Заиста, сироти људи по своме несхватању и немоћи пропадају у пороку и безбоштву, а ми ни прстом да мрд-

немо, као да се то нас и не тиче. Зашто ја не бих пошао да им напоменем о Христу, кога су они заборавили?

Речи грађанина су јако деловале на игумана; сутрадан он узе своју калуђерску штаку, опрости се са братијом и оде у град... И калуђери остадоше без музике, без његових беседа и стихова.

Са тугом су провели они један па други месец, а старац се није враћао. Најзад, после трећег месеца, они чуше познато им лупкање штапом... Калуђери му јурнуше у сусрет и навалише на њега питањима. Али он, уместо да им се обрадује, тужно заплака и не рече им ни речи. Калуђери приметише, да је он необично остарио и изнемогао; лице му беше измучено и изражавало је дубоки душевни бол, а кад је заплакао, имао је изглед увређеног човека.

Калуђери су такође заплакали и почели га бољећиво запиткивати, зашто плаче, зашто му је лице тако туробно, али он им ни речи не рече, и затвори се у ћелију. Седам дана седео је у својој собици, ништа није јео нити пио, није свирао на оргуљи и плакао је. На куцањ у његова врата и на молбе калуђера да изиђе и да са њима подели своју тугу, он је одговарао дубоким ћутањем...

Најзад, изиђе. Сакупивши око себе све калуђере, он са уплаканим лицем, са изразом сажаљења и незадовољства, поче им причати о томе шта се десило с њим за ова три последња месеца. Глас му је био миран, и очи му се осмехивале,

кад је описивао свој пут од манастира до вароши. На путу, говорио је он, певале су му птичице, жуборили су потоци, и дивно, младачко уздање узбуђивало му је душу. Он је ишао и осећао се као војник који иде у борбу, са вером, да ће победити. Сањарећи, он је ишао и састављао песме и химне, па није ни приметио, како је прешао толики пут.

Али глас му задрхта, очи засијаше, обузе га гнев, кад је почео говорити о граду и људима. Никад у своме животу он није видео па чак није могао ни замислити све оно што је доживео, улазећи у град. Тек ту, први пут у животу, под старост, он је видео и разумео, како је моћан ђаво, како је дивно зло и како су слаби, ништавни и малодушни људи... И, на његову несрећу, први дом у који је ушао, био је дом разврата. Око педесетину људи који су имали пара, јели су и без рачуна пили вино. Опијени, они су певали песме и отворено говорили страшне и одвратне речи, које не би могао поновити човек који се боји Бога; бескрајно слободни, куражни, срећни, они се нису бојали ни Бога, ни ђавола, ни смрти, већ су говорили и радили све што су хтели и ишли онамо, куд их је вукао нагон... А вино, жуто као ћилибар, препуно златних пенушавих искрица било је, свакако, необично укусно и мирисно, јер сваки који га је пио, блажено се осмехивао и желео још да пије. На осмех човека и оно је одговарало осмехом и, кад су га пили, пенушало се, као да је знало какав ђаволски занос крије у својој сласти.

Старац се све више загревао и плачући од гнева, наставио да описује све што је видео. На столу, међу весељацима, причао је он, стајала је полунага блудница. Тешко је и замислити или наћи у природи нешто лепше и чаробније. Грешница млада, са дугачком косом, црне масти, са црним очима и дебелим уснама, безобразна и насртљива, церила је своје беле, као снег, зубе, осмехивала се, као да је хтела рећи: „Погледајте како сам дрска, како сам лепа!“ Свила и кадифа у лепим наборима падала је с њених рамена, и лепота није хтела да се крије под одећом већ као младо зеленило што клија из земље у пролеће, пробијала се кроз лаке хаљине. То насртљиво женско биће пило је вино, певало је песме и нудило се свакоме ко је само хтео...

Даље је игуман, гневно тресући рукама, описивао коњске трке, бој бикова, позоришта, атељеа уметника, у којима малају и од глине праве лепе голе жене... Говорио је старац надахнуто, лепо, као да је свирао на невидљивим струнама, а калуђери су, запањени, жудно пратили његове речи и премирали од усхићења... Описавши живо све ђаволске лепоте, зло и чаробну грацију одвратног женског тела, старац је проклео ђавола, окренуо се и скрио иза својих врата...

Кад је сутрадан ујутру изишао из своје ћелије, у манастиру није остао ниједан калуђер. Сви су одјурили у варош.

КАШТАНКА

Приповетка

I

Рђаво владање

Младо, риђе псето — мешавина јазавичара са домаћим псом — њушком веома слично лисици, трчкарало је горе-доле по тротоару и немирно погледало лево и десно. С времена на време би се заустављало па, скичећи и подижући час једну озеблу шапу, час другу, трудило се да да себи рачуна: како се то могло десити да залута?

Оно се врло добрво сећало како је провело дан и како је, на крају крајева, доспело на овај непознати тротоар.

Дан је започет тиме, што је његов госа, столар Лука Александровић, натучао капу, ставио под пазухо некакву дрвену ствар, завијену у црвени рубац па викнуо:

— Каштанка, хајдемо!

Чувши своје име, мешавина јазавчара са домаћим псом изађе испод тезге где је на шушкама спавала, слатко се протегли па потрча за газдом.

Послодавци Луке Александровића становали су страшно далеко тако да је столар, пре но што би стигао до сваког од њих, морао по неколико пута да свраћа у кафану да се мало поткрепи.

Каштанка се сећала да се путем владала крајње непристојно. Од радости, што ју је газда повео у шетњу, скакала је, кидисала уз лајање на трамвајске вагоне са коњском запрегом, утрчавала у дворишта и јурила за псима. Столар би је свакичас губио из вида, заустављао се и љутито на њу викао. Једном је чак, са крвожедним изразом на лицу, зграбио у песницу њено лисичје ухо, подрмусао је и рекао испрекидано:

— Црк...ла...да...богда, куго!

Обишавши муштерије, Лука Александровић сврати на часак код сестре, код које је пио и заложио се; од ње се упути познанику књиговесцу, од књиговесца у кафану, из кафане куму, и тако редом. Једном речју, кад је Каштанка доспела на непознати тротоар, већ се смркавало а столар је био пијан као мајка. Размахивао је рукама и, дубоко уздишући, говорио:

— У гресима роди ме мати у утроби мојој! Ох, тешко мени, тешко мени! Сад, ето улицом идемо и у фењерчиће гледамо, а кад умремо — у паклу ћемо огњеном да горимо...

Или би падао у добродушност, вабио к себи Каштанку па јој говорио:

— Ти си, Каштанка, бубица једна, и ништа више. Спроћу човека си исто што и дунђерин спроћу столара...

Док је он тако разговарао са њом, наједном

затрешта музика. Каштанка се осврну па виде како улицом иде пук војника, право на њу. Не подносећи музику, која јој је растројавала живце, она се узмува и заскича. Столар пак, на њено највеће чуђење, место да се уплаши, да почне цикати и лајати, широко се насмеја и заузео став „мирно“, салутирајући са свих пет прстију. Видећи да газда не протестује, Каштанка заскича још гласније и, ван себе, јурну преко улице на други тротоар.

Кад је поново дошла к себи, музика није више свирала нити је било пука. Она претрча опет на оно место где је оставила газду, али авај, столара тамо већ више није било. Она јурну напред, затим назад, још једном претрча на другу страну улице, али столара нигде, баш као да је у земљу пропао... Каштанка поче да њуши тротоар, у нади да ће пронаћи газду по мирису његовог трага, али је некакав зликовац пре тога био прошао у новим гуменим каљачама па су се сад сви фини и слаби мириси мешали са љутим смрадом каучука, тако да се ништа није могло разабрати.

Каштанка је трчала напред и назад, али газду никако да пронађе. Међутим, беше се смркло. Дуж обе стране улице запалише се светиљке, а и на кућним прозорима појави се светлост. Падао је крупан, растресит снег и бојио је у бело калдрму, коњска леђа, кочијашке капе. Уколико је ваздух постајао тамнији, утолико су предмети бивали све бељи.

Поред Каштанке су непрекидно ходали тамо-амо, заклањајући јој видно поље и гурајући је

ногама, непознате муштерије. (Каштанка је цело човечанство делила на две врло неједнаке групе: на своје газде, и на муштерије; између једних и других постојала је битна разлика: први су имали право да је туку, а друге је она сама имала право да уједа). Муштерије су некуд журиле и нису на њу никакву пажњу обраћали.

Кад се већ потпуно смркло, Каштанку обузе очајање и ужас. Она се приби уз некакво улазно степениште па поче горко цвилети. Целог дана ходање са Луком Александровићем беше је уморило, уши и шапе јој бежу озебли, а поврх свега тога беше још и страховито гладна. У току целог дана имала је прилике да жваће свега двапут: појела је код књиговесца мало туткала, и у једној чајџиници беше нашла, покрај тезге, кожуру од кобасице — и то је све. Да је била човек, свакако би помислила:

„Не, овако се не може живети! Треба се убити!“

II

Тајанствени незнанац

Али она није ни о чему мислила већ је само плакала. Кад јој је меки пахуљаста снег био већ сасвим облепио и леђа и главу а она, услед изнемоглости, утонула у тешки дремеж, — наједном улазна капија лупну, зашкрипа и удари је по слабинама. Каштанка скочи. Из отворене капије изађе некакав човек из категорије муштерија. А пошто

је заскичала и заплела му се између ногу, није могао а да је не примети. Он се наже према њој па је упита:

— Одакле си, куче? Јесам ли те повредио? О, јадно моје, јадно... Де, де, не срди се, не срди се... Нисам хтео...

Каштанка погледа у незнанца кроз пахуљице, што јој се бежу начичкале на трепавицама, па угледа пред собом краћушног и дебељушног човечуљка с обријаним и пуначким лицем, у цилиндру и раскопчаној бунди.

— А што плачеш? — настављао је он, стресајући јој прстом снег са леђа. — А где ти је газда? Ох, јадно псетанце! Шта ли ћемо сада с тобом?

Приметивши у гласу непознатог топлу, душевну ноту, Каштанка му лизну руку па још жалније заскича.

— А лепо си псето, и смешно! — рече непознати. — Права лисица! Па сад, шта да му радимо, хајд поћи са мном! Можда ћеш и моћи да будеш од какве вајде... Дакле, но!... Фјуи-фјуи!

Он цмокну уснама и даде Каштанки знак руком који је могао да значи само једно: „хајдемо!“ Каштанка пође.

Свега пола сата доцније, Каштанка је већ седела на поду у великој, светлој соби и, оборивши главу у страху, посматрала умиљато и радознало непознатог, који је седео за столом и вечерао. Он је јео а њој је бацао залогаје... Прво јој даде хлеба и зелену корицу од сира, затим комадић меса, половину уштипка, пилећих ко-

стију, а она је, онако прегладнела, све то тако брзо јела, да није ни стигла да укус разазна. А што је више јела, све јаче је осећала глад.

— Види се, слабо су те твоје газде храниле! — говорио је непознати, гледајући са каквом је грозном халапљивошћу Каштанка гутала несавакане залогаје. — Па како си само мршава! Кожа и кости...

Каштанка поједе много, али се ненаједе, већ само чисто као да се опи од јела. После обода она се пружа насред собе, истегну ноге па, осећајући по целом телу пријатан замор, поче да маше репом. Док је њен нови господар, заваливши се у наслоњачу, пушио цигару, она је махала репом и решавала питање: где је боље — код непознатог или код столара? Намештај је код непознатог сиромашан и ружан; осим наслоњача, кабинета, лампе и ћилима, нема код њега ничег другог, те соба изгледа празна; а код столара је пак цео стан пун крцат ствари: има код њега и сто, и тезга, гомила шушки, дугачко ренде, длет, турпије, крлетка са штиглицом, кофа... Код непознатог не мирише нинашта, а код столара је у стану вазда магла и дивно мирише на туткало, на лак и на струготину.

Али зато непознати има једно врло важно преимућство — он даје много јела и, мора му се одати пуно признање, док је Каштанка седела испред стола и умилно гледала у свога новог господара, он је ниједном није ударио, није лупао ногома и ниједном није викнуо:

— Напоље се вуци, цукело!

Попушивши цигару, нови газда изађе да се минут доцније врати, држећи у рукама душечкић.

— Еј ти, куцове, ходи овамо! — рече он, стављајући душечке у угао крај дивана. — Лежи ту. Спавај!

Затим угаси лампу па изађе. Каштанка се намести на душечке па затвори очи; са улице се зачу лавез и она хтеде да одговори равном мером, али је наједном дочекивано обузе туга. Она се сети Луке Александровића, његовог сина Феђице, удобног месташца под тезгом... Сети се она како се, у дугачке зимске вечери, кад је столар рендисао или наглас читао новине, Феђица обично играо са њом... Он би је извлачио за стражње шапе испод тезге и изводио са њом такве вештине да су јој светлаци севали пред очима и сви зглобови је болели. Приморавао ју је да иде на стражње ноге, изводио је са њом звон, тј. снажно ју је цимао за реп, услед чега је она цикала и лајала, турао јој под нос бурмут... Нарочито је мучна била следећа тачка: Феђица би привезао комадић меса за канап па би га давао Каштанки, а затим, кад би га она прогутала, он га је гласно се смејући, извлачио назад из њеног желудца. И уколико су успомене биле живље, утолико је Каштанка јаче и жалније цвилела.

Али ускоро замор и топлота узеше маха над тугом... Сан већ поче да је заноси. У њеној уобразиљи почеше да трче пси; међу осталима процрча и рундава, стара пудла коју је данас видела на улици, са белом пегом на оку и са прамено-

вима длака око носа. Феђица се, са длетом у руци, даде у потеру за пудлом, затим се наједном и сам покри чупавим огртачем, весело залаја па се створи код Каштанке. Каштанка и он добродушно једно другом омирисаше њушке па истрчаше на улицу.

III

Ново, врло пријатно познанство

Кад се Каштанка пробудила, било се већ разданило, и са улице је допирао жагор који се чује само дању. У соби није било никога. Каштанка се протегли, зевну, па љута и мрзовољна прође кроз собу. Оњуши све претсобље, али нигде не нађе ничег занимљивог. Осим врата, која су водила у претсобље, била су још једна. Размисливши мало, Каштанка поче да их обема шапама гребе, отвори их па уђе у другу собу. Тамо је на постељи, покривши се пругастим јорганом, спавао „муштерија“, у коме она познаде јучерашњег незнанца.

— Рррр... — зарежа она али, сетивши се јучерашњег обеда, заврте репом па поче њушити.

Каштанка оњуши одело и чизме незнанчеве па нађе да необично миришу на коње. Из спаваће собе су једна врата водила још некуд, али беху затворена. Каштанка и по њима поче да гребе, належе на њих грудима, отвори их па одмах осети чудан, веома сумњив мирис. Предосећајући непријатан сусрет, Каштанка уђе у собичак са

прљавим тапетама и са страхом поче да узмиче назад.

Она ту опази нешто неочекивано и страшно. Приклонивши земљи шију и главу, раширених крила и шичући, ишао је право на њу један сиви гусан. Нешто по страни од њега, на душечићу, лежала је једна бела мачка. Спазивши Каштанку, она скочи, изви леђа у лук, усправи реп увис, на костреши се па и она зашишта. Псето се жестоко уплаши, али, желећи да не ода свој страх, громко залаја па кидиса на мачку... Сад мачка још јаче изви леђа, зашишта па удари Каштанку шапом по глави. Каштанка отскочи, седе на све четири ноге па, истуривши њушку према мачки, нададе у громко, пискаво лајање; у међувремену јој одостраг приђе гусан па је до бола снажно чвокну кљуном у леђа. Каштанка ђипи па кидиса на гусана...

— Шта је то? — зачу се снажан, љутит глас, и у собу уђе незнанац у собној хаљини и са цигаром у зубима. — Шта то значи? На место!

Он приђе мачки, удари је по извијеним леђима па рече:

— Који ти је ђаво, Фједоре Тимофеићу, шта то има да значи? Нашли сте где ћете мегдане да делите. Ах ти, стара, битанго! Сместа да си легао тамо!

Па, обраћајући се гусану, викну::

— Иване Иванићу! На место!

Мачак покорно леже на свој душечић па затвори очи. Судећи по изразу његове њушке и бркова, и он сам беше незадовољан тиме што се уз-

будео и ступио у тучу. Каштанка увређено зацвиле а гусан истегну шију па отпоче о нечем брзо да брбља, са пуно жара и разговетно, али до крајности неразумљиво.

— Лепо, лепо! — рече газда, зевајући. — Треба мирно и сложено да живите. — Он погледа Каштанку па настави: — А ти се, жујо, ништа не бој... Добра је ово публика, неће ти они ништа нажао учинити. Чекај, а како ћемо да те зовемо? Јер без имена, братац, не иде.

Незнанац се на часак замисли па рече:

— Ево шта... Ти ћеш бити — Тетка... Разумеш ли? Тетка?

Па, поновивши неколико пута реч „Тетка“, он изађе. Каштанка седе па поче да разгледа око себе. Мачак је непомично седео на свом душечићу и чинила се као да спава. Гусан истежући шију и тапкајући у месту, и даље је брзо и ватрено о нечем причао. Био је то очигледно, врло паметан гусан. После сваке дугачке тираде, он би се чисто као зачуђено, повлачио уназад и давао утисак да је усхићен својим говором...

Пошто га је неко време слушала, и одговорила му: „рррр...“, Каштанка поче да њуши углове. У једном од њих стајало је мало коританце у коме опази натопљен грах и размекшане коре од ражаног хлеба. Она окуша грах — неукусно, окуша коре — па поче да једе. Гусан се нимало не нађе увређен што непознато псето једе његову храну већ, напротив, поче још ватреније да говори и да би показао своје поверење, и сам приђе коританцету па прогута неколико зрна граха.

IV

Чудеса у решету

Нешто доцније уђе опет незнанац носећи са собом некакву чудновату ствар, налик на врата и на слово П. О попречној пречаги тога дрвенога, грубо склепаног П висило је звоно и био је привезан пиштољ. Са клатна на звону и са ороза на пиштољу нихале су се узице. Незнанац постави П наред себе, па је дуго нешто развезивао и за везивао, затим погледа гусана па рече:

— Иване Иванићу, извол'те!

Гусан му приђе па заузео став очекивања.

— Дакле, — рече незнанац : — почећемо од самог почетка. Прво и прво, поклони се и начини реверанс! Живо!

Иван Иванић стегну шију, климну главом на све стране па повуче ногом по поду: — поклони се публици.

— Тако, јуначе... А сад умри!

Гусан леже на леђа а ноге истури увис. Пошто изведе још неколико сличних сасвим обичних „тачака“, незнанац се наједном дохвати за главу, даде своме лицу израз ужаса и поче викати:

— У помоћ! Пожар! Горимо!

Иван Иванић притрча ка П, дохвати узицу у кљун па зазвони у звоно.

Незнанац беше врло задовољан. Помилова гусана по шији па рече:

— Браво, Иване Иванићу! А сад замисли да

си драгуљар и да тргујеш златом и брилијантима. Замисли сад да долазиш у своју радњу и да у њој лопове затичеш. Шта би ти урадио у таквом случају?

Гусан узе у кљун другу узицу па је трже, услед чега се одмах разлеже заглашан пуцањ. Каштанки се и звоњење било необично допало, али од пуцња паде у такво одушевљење да поче трчати око П и лајати.

— Тетка, на место! — викну јој незнанац. — Куш!

Рад Ивана Иванића са пуцањем још не беше готов. Још читав један сат гонио је незнанац гусана око себе по ужету и пуцао бичем, при чему је гусан морао да скаче преко препоне и кроз обруч; да се поставља насатке, тј. да седа на реп и да маше ногама. Каштанка није скидала очију са Ивана Иванића, цичала је од усхићења и у неколико махова пуштала се у трк за њим, јако лајући.

Уморивши и гусана и себе, незнанац обриса зној са чела па викну:

— Марија, зовниде ми Хавроњу Ивановну!

Часак доцније зачу се гроктање... Каштанка заврча, даде себи изглед пун храбрости, али, за сваки случај, приђе ближе незнанцу. Врата се отворише, у собу завири некаква старица па, рекавши нешто, пропусти црно, врло ружно свињче. Не обраћајући никакву пажњу на Каштанкино режање, свиња диже увис свој папак па весело загрокта. Њој је очевидно било пријатно да види свога газду, мачку и Ивана Иванића. Кад приђе

мачку па га олако муну папком под трбух а затим заподену о нечем разговор са гусаном, — у свима њеним покретима, у гласу и у подрхтавању репића осећало се много добродушности. Каштанки намах би јасно да би режање и лајање на овакве субјекте био узалудан посао.

Домаћин склони П па викну:

— Фједоре Тимофеићу, молим вас!

Мачак се диже, лено се протегну па нерадо, баш као да то чини некоме за љубав, приђе свињи.

— Дакле, почнимо са египатском пирамидом, — отпоче газда.

Дуго је нешто објашњавао, затим командова: „један... два... три!“ Иван Иванић код речи „три“ размахну крилима па скочи свињи на леђа... Пошто се, машући крилима и шијом ради одржања равнотеже, учврстио на чекињастим леђима, Фјодор Тимофеић се, млитаво и лено, са очевидним пренебрегавањем и с изразом, баш као да он сву ту своју вештину презире и да за њу не да ни пребијене паре, попе свињи на леђа, затим се нехотице испентра на гусана па стаде на стражње шапе. Испаде оно, што је незнанац називао египатском пирамидом.

Каштанка зачича од одушевљења али у тај мах старац-мачор зевну те, изгубивши равнотежу, паде на гусана. Иван Иванић се заљуља па се и он скотрља. Незнанац поче да виче, да млата рукама и опет нешто да објашњава.

Пропетљавши се тако читав час са пирамидом, неуморни домаћин узе да учи Ивана Ива-

нића да јаше на мачку, затим поче учити мачка да пуши, и све тако редом.

Учење се заврши тим, што незнанац обриса зној са чела па изађе, Фјодор Тимофеић презриво фркну, леже на душечић па зажмури, Иван Иванић се упути коританцету, а свињу одведе старица.

Захваљујући читавом низу нових утисака, Каштанка и не примети како прође дан, а увече је, са својим душечићем, већ и она била званично уведена у собичак са прљавим тапетама, и ноћила у друштву Фјодора Тимофеића и гусана.

V

Таленат! Таленат!

Тако прође месец дана.

Каштанка се већ беше навикла да свако вече добије укусан обед и да је зову Тетком. Навикла се беше и на незнанца и на своје ново друштво са којим је становала у заједници. Живот потече као у лоју.

Сви дани су почињали подједнако. Обично би се пре свих пробудио Иван Иванић, па би одмах пришао Тетки или мачку, извијао би шију и почињао да говори о нечему ватрено и убедљиво, но неразумљиво као и увек. По који пут би издигао главу па говорио неке дуге монологи.

Првих дана познанства Каштанка је мислила да он то тако много говори зато што је много паметан, али не потраја дуго, и она изгуби према

њему свако уважање. Кад би јој прилазио са својим дугим говорима, она већ није задовољно вртела репом, него би се према њему држала као према досадном брбљивцу који не да ником да спава, па би му без икаквих церемонија одговарала: „rrrrr...“

А Фјодор Тимофеић био је човек сасвим другог кова. Кад би се пробудио, он не би давао од себе никаквог звука, не би се кретао па чак ни очи не би отварао. Он би канда још највише волео да се никако и не буди, јер, као што беше очевидно, он није богзна како марио за свој живот. Ништа га под Богом није интересовало, према свему је био ладан и нехатан, све је презирао, па чак, једући свој укусан ручак, мрзовољно би врчао.

Пробудивши се, Каштанка поче да иде по собама и да њушка углове. Само је њој и мачку било допуштено да иду по целом стану; гусан пак није имао права да пређе ни преко прага собе са прљавим тапетама, а Хавроња Ивановна — свиња — живела је негде у дворишту у једном оборчићу и јављала би се само за време учења. Домаћин се будио доцкан, па кад био попио свој чај, одмах би се лаћао својих циркуских хокус-покуса. Свакидан би се у собицу уносио П, бич, обручеви, и свакидан би она изигравала исто,

Учење би трајало три-четири сата, тако да би Фјодор Тимофеић неки пут као пијан посртао; Иван Иванић би ширио свој кљун, а газда би бивао сав црвен и никако не би могао да убрише зној са себе.

Учење и ручак чинили су да су дани били врло занимљиви, вечери су пак пролазиле досадно. Обично би увече газда одлазио некуда и водио са собом гусана и мачка. Оставши сама Тетка би легла на свој душечкић па би почела да тугује... Туга јој се некако неосетно поткрадала и обузимала ју је постепено, као сумрак собу.

Почињало би се тим што би кучка губила сваку вољу да лаје, да једе, да јури по собама, па чак и да гледа; затим би се у њеној уобразиљи почеле да јављају некакве две нејасне силуете, — ни пси, ни људи, — са физиономијама симпатичним, љупким, али непојмљивим. Кад би се оне појавиле, Тетка би махала репом, учиниле би јој се као да их је некад негде видела и волела... А успављујући се, она би сваки пут осећала да се од тих силуета шири мирис туткала, столарских струготина и лака.

А кад се већ сасвим навикла била на нови живот те се од мршаваог, жгољаваог домаћег кучета преобразила у ситог, однегованог пса, газда је једном пред учењем помилова и рече:

— Време је, Тетка, да се већ и посла латимо. Доста си ленствовала и зјало продавала. Хоћу да уметницу од тебе начиним... Би л' волела да будеш уметница?

Па поче да је учи разним наукама. На првом часу учила је да стоји и да иде на задњим ногама, што јој се страшно допало. На другом часу имала је да скаче на задњим ногама и да хвата шећер што јој га је учитељ високо изнад главе држао. Затим је на идућим лекцијама играла по ко-

нопцу, трчала, уз свирку, урликала, звонила и из пушке гађала, а после месец дана је већ могла да у „египатској пирамиди“ успешно замењује Фјодора Тимофеића.

Учила је врло радо и уживала у својим успесима. Трчала је са исплаженим језиком по конопцу, скакање кроз обруч и јахање на старом Фјодору Тимофеићу причињавали су јој највеће уживање. Сваку успелу вештину пропраћала би она звучним, усхићеним лавежом, а учитељ би јој се чудио и дивио, падао такође у усхићење и задовољно трљао рукама.

— Таленат! Таленат! — говорио би он. — Несумњив таленат! Ти ћеш неизоставно имати успеха!

И Тетка се тако била научила на реч „таленат“, да би сваки пут кад би газда ту реч изговорио, скакала и освртала се, баш као да би та реч била некакав њен надимак.

VI

Немирна ноћ

Тетка уснила псећи сан: као да је с метлом вије чувар куће, па се од страха пробудила.

У собици беше мирно, тамно и врло загушно. Јеле су је буве. Тетка се дотле никад није бојала помрчине, али сад јој однекуд дође страшно па зажеле да лаје. У суседној соби гласно уздахну газда, затим, после неког времена, у своме обору зарокта свиња, па се опет све утиша.

Кад се мисли о јелу, на души је лакше, и Тетка сад стаде да мисли како је данас украла Фјодору Тимофеићу кокошију ногу па је сакрила у салону између шифоњера и зида где има врло много паучине и прашине. Не би било згорег погледати да л' је још тамо та нога или није? Врло лако се могло десити да ју је газда нашао и појео. Али пре сванућа није слободно излазити из собе — такав је овде кућни ред.

Тетка зажмуре да би брже заспала, јер је из искуства знала да што пре заспиш, тим брже настане јутро. Али наједном се недалеко од ње разлеже чудна вика од које она уздрхта и на све четири ноге скочи.

То је викнуо Иван Иванић, а узвик његов био је не брбљив и убедљив као обично, него некако дивљи, језив и неприродан, налик на шкрипу кад се отвара капија. Ништа не разабравши у помрчини и не разумевши, Тетка осети још већи страх па зарежа:

— Ррррр...

Прође много времена, колико је потребно да се оглође позамашна кост; узвик се не понови. Тетка се мало помало смири и задрема. На сан јој дођоше два велика црна пса са чуперцима још лањске длаке на бедрима и на куковима; они су из велике карлице халапљиво локали помије са којих се дизала бела пара и врло укусан мирис. Овда-онда пси би погледали на Тетку, кезили зубе и режали: — „Ал' теби ми нећемо дати!“ Али из кући истрча сељак у бунди па отера псе бичем. Тада Тетка приђе карлици па стаде да једе,

али тек што сељак оде иза капије, оба црна пса са урликом појурише на њу па се наједном опет заори вика:

— К-хе! К-хе-хе! — викну Иван Иванић.

Тетка се трже иза сна, скочи па, не силазећи са душечића, загрцну се од урлања. Њој се сад већ чинило де то не виче Иван Иванић, него неко други, туђин. И однекуд у обору опет зарокта свиња.

Али ево, зачу се шљапкање папуча, и у собу уђе газда у домаћој хаљини и са свећом. Титрава светлост заскакута по прљавим тапетама па одагна мрак. Тетка виде да у соби нема никог страног. Иван Иванић је седео на поду и није спавао. Крила му беху раширена а кљун отворен, — и уопште имао је изглед као да је врло уморан и жедан. Ни стари Фјодор Тимофеић није спавао. Мора да је и њега ова вика иза сна тргла.

— Иване Иванићу, шта је то с тобом? — запита газда гусана. — Што вичеш? Да ниси болестан?

Гусан је ћутао. Газда га потапша по врату, поглади га по леђима па рече:

— Чудан си ти! И сам не спаваш, а ни другима не дајеш.

Кад газда изађе па однесе са собом светлост, наста опет мрак. Тетку обузе страх. Гусан није гакао, али њој поче да се причињава да тамо у мраку стоји неко стран. А најстрашније јој је било то што она тог страног не би могла ујести, јер је био невидљив и без облика. И она однекуд помисли да ће се ове ноћи неминовно десити не-

што рђаво. И Фјодор Тимофеић је био узнемирен. Тетка је чула како се он мешкољио на свом душечкићу и стресао се.

Негде на улици неко лупну у капију, и у обору зарокта свиња.

Тетка се осмехну, испружи предње шапе па положи главу на њих. У лупи капије, у роктању свињчета које однекуд није спавало, у помрчини и тишини њој се причини нешто тако исто жално и страшно као и у узвику Ивана Иванића. Све се узрујало и узнемирило, али зашто? Ко је тај туђин што се не види? А сад наједном око Тетке на тренутак плануше некакве две потуљене зелене варнице. То сад први пут за све време познанства приђе к њој Фјодор Тимофеић. Шта ли му је било потребно? Тетка му лизну шапу па, не питајући зашто је дошао, залаја тихо и на разне гласове.

— К-хе! — викну Иван Иванић. — К-хе-хе!

Опет се отворише врата и уђе газда са свећом. Гусан је седео у пређашњем положају, са расклопљеним кљуном и раширеним крилима. Очи су му биле затворене.

— Иване Ивановићу! — зовну га газда.

Гусан се не маче. Газда седе преда њ на под, начасак се загледа у њега па рече:

— Иване Ивановићу! Шта је то? Умиреш ли ти то, је ли? Ах, сад сам се сетио! — викну он па се ухвати за главу. — Знам сад отчега ти је то! То је отуд што те је данас коњ згазио! Боже мој, Боже мој!

Тетка није разумевала шта то газда говори,

али му је на лицу видела да и он очекује нешто грозно. Она пружи њушку према мрачном прозору кроз који, како се њој чинило гледа некакав туђин, па поче да урличе.

— Он умире, Тетка! — рече газда, па плесну рукама. — Да, да — умире! Код вас је у собу дошла смрт. Шта да радимо.

Блед, уплахирен газда, уздишући и одмахујући главом, врати се у своју спаваћу собу.

Тетка се бојала да остане сама у мраку па пође за њим. Он седе на кревет па неколико пута понови:

— Боже мој, шта сад да радим?

Тетка је ишла око његових ногу па, не разумевајући откуд у ње таква туга и што су се сви забринули и трудећи се да схвати у чему је ствар, добро је пратила сваки његов покрет. Фјодор Тимофеић који је ретко напуштао свој душечкић, такође уђе у газдину ложницу па поче да се чеше око његових ногу. Он је тресао главу баш као да би хтео да истресе из ње тешке мисли, и подозрево је загледао под кревет.

Газда узе чинијицу, насу у њу из умиваоника воде па опет пође гусану.

— Пиј, Иване Ивановићу! — рече он нежно, стављајући пред њега чинијицу. — Пиј, соколе мој!

Али Иван Ивановић се није мицао нити очи отварао. Газда саже његову главу до чинијице па му загњури кљун у воду, али гусан није пио, још већма је раширио крила а глава му клону и остаде лежећи на чинијици.

— Не, сад се већ ништа не може учинити! —
уздахну газда. — Дошао му је крај. Пропаде нам
наш Иван Иванић!

И низ газдине образе сташе клизити сјајне
капљице као што се виђају на прозорима за вре-
ме кише. Не схватајући у чему је ствар, Тетка и
Фјодор Тимофеић прибијаху се уз њега и са ужа-
сом се загледаху у гусана.

— Јадниче мој, Иване Иванићу! — рече газда,
тужно уздахнувши. — А ја сам још сањао да те
на пролеће поведем у летњиковац па да шетам с
тобом по зеленој травици. Мила животињице, до-
бри мој друже, тебе нема више! Па како ћу ја
сад без тебе?

Тетки се чинило да ће се и с њом десити то
исто, тојест, да ће и она ето тако, незнано због
чега, склопити своје очи, отегнути папке, разја-
пити уста, те ће сви са ужасом гледати у њу...
Очевидно су се исте такве мисли јављале и у гла-
ви Фјодора Тимофеића. Никад пре стари мачор
није био тако невесео као сад.

Поче да се расвањује, и у собици већ не бе-
ше оног невидљивог туђина који је онако Тетку
преплашио. Кад се сасвим разданило, дође кућни
чувар, узео гусана за ноге па га однесе некуд. А ма-
ло доцније појави се и старица па изнесе кори-
танце.

Тетка пође у салон да погледа иза ормана:
газда није појео кокошију ножицу, она је лежала
на своме месту, у прабини и паучини. Али је сад
било тешко око срца, растужила се и хтела је да
се заплаче. Она чак не оњуши шапицу, него пође

под канабе, седе тамо па поче да завија тихо, та-
наним гласићем:

— Ау-ау-ау!

VII

Неуспео први излазак на позорницу

Једне дивне вечери газда уђе у собицу са
прљавим тапетама па, трљајући руке, рече:

— Но...

Нешто је још хтео да каже, али не рече него
изађе. Тетка која је за време лекција врло добро
била проучила његово лице и интонацију, досети
се да је газда био нешто узбуђен, брижан и, канда,
љутит. Мало доцније, он се врати па рече:

— Данас ћу повести са собом Тетку и Фјо-
дора Тимофеића. У египатској пирамиди ћеш ти,
Тетка, да замениш покојног Ивана Иванића. Али
сам Бог зна, како ће то сад испасти! Ништа није
спремано ништа није изучено, проба је било ма-
ло! Обрукаћемо се, пропаћемо!

Затим опет изађе, а после једног часка врати
се у бунди и у цилиндру. Пришавши мачору, он
га узео за предње ноге, диже па га тури на сво-
је груди под бунду, при чему се Фјодор Ти-
мофеић показао врло равнодушан, па се чак није
потрудио ни да отвори очи. За њега је очевидно
било савршено свеједно: хоће ли лежати или би-
ти дигнут на ноге, излежавати се на душечићу
или почивати на газдиним грудима под бун-
дом...

— Хајде и ти, Тетка, — рече газда.

Ништа не разумевајући и машући репом, Тетка пође за њим. После неког времена она је већ седела у санкама код газдиних ногу и слушала како је он, јежећи се од зиме и узбуђења, мрмљао:

— Обрукаћемо се! Пропашћемо!

Санке се зауставише пред једном великом, чудноватом кућом, сличном изврнутој супној чинији. Дуг прилаз од те куће са тројим стакленим вратима био је осветљен десетином блештећих фењера. Врата се са грохотом отварала па су, као неко ждрело, гутала људе који су на прилазу у маси наилазили. Света је било много, често се ту виђали и коњи, али пси не.

Газда узе у наручје Тетку па и њу баци на груди, под бунду, где се налазио Фјодор Тимофеић. Ту је било мрачно и загушљиво, али топло. За тренутак плануше две мутне, зелене варнице—то отвори очи мачак, узнемирен хладним бодљивим шапама сусеткиним. Тетка му лизну ухо па, желећи да се смести што угодније, узнемирено се промигољи, згњечи га пода се хладним шапама, па изненада промоли испод бунде главу, али одмах љутито зарежа па се опет загњури под бунду.

Учинио јој се било да је угледала неку грдно велику, рђаво осветљену собу, пуну свакојаким чудовишта: иза преграда и решетака које се отежаху с обе стране собе, погледале су грозне њушке: коњске, рогате, дугоухе и једна некаква дебела, огромна њушка са репом место носа и са

две дуге оглодане кошчуре које су јој стрчале из уста.

Мачак промукло замаука под Теткиним шапама, али у тај мах се бунда раскопча, и газда рече: „Хоп!“ — и Фјодор Тимофеић и Тетка искочише на под. Они су сад већ били у једној малој соби са сивим, дашчаним зидовима. Ту, осим омањег столића са огледалом, табурета и неких крпа обешених по собним угловима, није било никаквог другог намештаја — а место лампе или свеће, горео је јако, лепезаст пламен, прикачен уз цевчицу углављену у зид.

Фјодор Тимофеић облизну своју бунду, коју је Тетка згњечила, пође под табурет па леже. Газда непрестано се још узбуђујући и трљајући руке, поче да се свлачи... Он се свуче тако како се обично код куће свлачио, пре но што ће да легне под јорган, тојест, скинуо је са себе све, осим доњег рубља, затим сео на табурет па, гледајући у огледало, поче да врши над собом чудне ствари.

Пре свега натакао је на главу бароку са раздељком и са два висока чуперка косе на темену, налик на рогове; затим нечим белим густо намаза лице, па поврх те беле боје нацрта још обрве, бркове и руменило. Али се тиме то чудо још не заврши. Намазавши тако и лице и врат, он поче да се облачи у некакав необичан, буди бог с нама, костим какав Тетка никад пређе није видела ни у кућама, ни на улици.

Замислите себи прекомерно широке панталоне, сашивене од цица са крупним цветовима, који се у занатлиским кућама употребљује за

завесе и за лица на намештају; панталоне које се чак испод пазуха закопчавају; једна ногавица сашивена од загасито циметастог цица, друга од отворено жутог. Утонувши у њих газда обу-че још цицану блузу са великом зупчастом огрлицом и са златном звездом на леђима, шарене чарапе и зелене плитке ципелице...

Тетки се зашарени у очима и у души. Од тог белоликог, трунтавог обличја ширио се, додуше, мирис газдин, и глас му је био познат, газдин, али су бивали тренутци кад су Тетку мучиле сумње па је мало фалило да бежи од те шарене појаве и да заурличе. Ново место, лепезаст пламичак, мирис, та метаморфоза што се десила са газдом — све је то уносило у њу некакав неодређен страх и предосећање да ће она неизоставно наићи на некакву страхоту на форму оне дебеле главе са репом место носа. А уз то је још негде иза зида свирала нека одвратна музика и чуо се овда-онда непојмљив урлик. Чедно ју је само умиривало — то је одлучно и хладно држање Фјодора Тимофеића. Он је преспокојно дремао под табуретом и није отварао очи, чак ни кад се табурет кретао и померао.

Некакв човек у фраку и белом прслуку звирну у собицу и рече:

— Сад је излаз мис Арабеле. После ње — ви.

Газда му ништа не одговори. Он извуче испод стола омање куферче, седе па стаде да очекује. По уснама му се и по рукама могло видети да се узбуђавао, и Тетка је чула како му дисање дрхти.

— М-г Жорж, извол'те! — викну неко иза врата.

Газда устаде па се трипут прекрсти, затим извуче испод табурета мачора па га стрпа у куферче.

— Хајде, Тетка! — рече он полако.

Тетка, ништа неразумевајући, приђе к његовим рукама; он је пољуби у главу па је метну до Фјодора Тимофеића. Затим наста помрчина... Тетка је тапкала по мачору, гребла стране куфера и од ужаса није могла да пусти из грла ни гласак, а куфер се клатио као на таласима, и дрхтао...

— А ево и мене! — гласовито викну газда. — Ево вам и мене!

Тетка осети да после тог узвика куфер удари о нешто тврдо и престаде да се љуља. Зачу се громовит густ урлик: на неког су падали ударци и тај неко, јамачно она њушка са репом место носа, ревала је и церекала се тако громко да су задрхтале бравице на куферу. У одговор на урлик разлеже се језиви, пискав смех газдин каквим се он иначе никад код куће није смејао.

— Ха! — викну он, трудећи се да, надвиче урлик. — Поштована публико! Ја сад тек што сам са станице! Баба ми отегла папке па ми ево оставила наследство! У овом куферу је нешто много, тешко — очевидно, злато... Па шта велите? Отворимо куфер, а у њему — читав милион!... Одмах да га отворимо па да видимо...

На куферу кврцну бравица. Јарка светлост удари Тетку по очима; она искочи из куфера па се, заглунула од урлика, што је могла брже ско-

витла око свога газде и загрцну се од звучног ла-
вежа.

— Ха! — повика газда. — Чичице Фјодоре
Тимофеићу! Драга Теткице! Мила својино моја,
ђаво да вас носи!

Он паде трбухом на песак, зграби мачора и
Тетку па поче да их грли. Тетка, док ју је он у
свом загрљају стезао, летимице одмери онај свет
у који ју је судба бацила, па, поражена његовом
велелепношћу, за часак се укочи од дивљења и
усхита, затим се оте од газде па услед јаких ути-
сака, она се, као вртешка, поче да окрећа на
једном месту.

Нови свет је био тако велики и пун заслеп-
љујуће светлости; куд год се окренеш, свуда се,
од пода до таваница, видела само лица, лица, ли-
ца — и ништа више.

— Теткице, молим вас да заузмете место! —
викну јој газда.

Сећајући се шта то значи, Тетка скочи на
столицу па седе. Она погледа у газду. Његове су
очи, као и увек, гледале озбиљно и умиљато, али
лице, а нарочито уста и зуби, били су му унака-
жени широким, укоченим осмехом. Сам он се
смејао, скакао, кретао раменима и давао себи из-
глед да му је било врло пријатно у присуству
оних хиљада лица. Тетка поверова тој његовој
веселости па наједном и сама осети свим својим
телом да у њу гледају те исте хиљаде, диже увис
своју лисичју њушку па радосно залаја.

— Ви, Теткице, седите мало ту, — рече јој

газда: — а ја и чичица ћемо да одиграмо ба-
харца.

Фјодор Тимофеић очекујући кад ће и њега
позвати да покаже шта зна, стајао је и равно-
душно погледао тамо-амо. Играо је млитаво, не-
марно, суморно, и видело се по покретима му, по
репу и по брковима да је он из дна душе прези-
рао и светину, и јарку светлост, и газду, и себе...
Пошто отплеса своју порцију, он зевну и седе.

— Но, Теткице, — рече газда: — прво ћемо
ја и ви да отпевамо, а после да играмо. Је л' тако?

Он извади из џепа дудуле па засвира. Тетка,
како није могла да подноси никакву музику, уз-
немирено се узврпољи на столици па поче да
урличе. Са свих страна се зачу граја и пљескање.
Газда се поклони па кад се све утиша, настави
да игра... За време извођења једне врло високе
ноте, негде горе усред публике неко се гласно за-
препасти.

— Теткице! — цикну један дечји глас. —
Па оно тамо је наша Каштанка!

— Дабоме да је Каштанка! — потврди на-
пит дрхтећи тенорчић. — Каштанка! Ама Феђице,
Бог нек ме убије, ако није оно Каштанка! Бегу-
ница наша!

Неко на галерији звизну, и два гласа, један —
дечији, други старији, громко зовнуше:

— Каштанка! Каштанка-а-а!

Тетка уздрхта па погледа онамо одакле су
ти гласови долазили. Два лица: једно разбару-
шено, пијано и насмејано, друго — пуначко, ру-
мених образа и уплашено — ударише је по очи-

ма, као што ју је раније ударило блештеће осветљење... Она се наједном сети ко је то отуд виче, скотрља се са столице па се узмучи на песку, затим скочи па са радосном циком јурну у правцу тих лица. Разлеже се заглушујућа вика, кроз коју је скроз продирало звиждање и продирући детињи узвици:

— Каштанка! Каштанка!

Тетка скочи преко баријере... затим преко нечијег рамена... обрете се у ложи; да доспе у следећи ред ложа, требало је прескочити један висок зид. Тетка скочи, али не доскочи куд јој је требало па поче да се суља назад по зиду. Затим је прелазила с руке на руку, лизала нечије руке и лица, дизала се све више и више, док се најзад не нађе на галерији...

После једно пола часа, Каштанка је ишла већ улицом за људима од којих се осећао мирис туткала и лака. Лука Александровић се клатио и нагонски, научен искуством, гледао да је што даље од јендека.

— У бездану греховном вољом се у утроби мојој... — мрмљао је он. А ти, Каштанка, ти си — неспоразум. Спроћу човека ти си свеједно што дунђерин спроћу столара.

Поред њега је корачао Феђица у очевом шеширу. Каштанка им је обојици гледала у леђа, и изгледало јој је да то она већ одавно иде за њима, и сва је срећна што јој се живот ни на тренутак није прекидао.

Сети се оне собице са прљавим тапетама, гусана, Фјодора Тимофеића, укусних ручкова, учења, циркуса али све је то њој сад изгледало као дуг, замршен, тежак сан...

ПОШТА

Било је три сата по поноћи. Поштански кондуктер, сасвим већ спреман за пут, у качкету и шињелу, са зарђалом шпадом у руци, стајао је пред вратима и очекивао кочијаша, који је требао да смести пошиљке и писма у кола, која тек што су стигла пред капију. Дежурни чиновник је седео сањив за својим столом, који је пре личио на тезгу, и нешто писао по бланкету, говорећи:

— Мој нећак, студент, моли ме да сад пође на станицу... Гледај, молим те, Игнаћијеве, метни га са собом на тројку и одвези. Ма да није дозвољено да поштом возимо приватне људе, али шта да радим... Морао бих погађати за њега засебна кола, овако боље — нека бесплатно оде...

— Готово! — чу се узвик из дворишта.

— Па, збогом! — рече дежурни. — Ко од кочијаша данас тера?

— Семјон Глазов.

— Оди да се потпишеш.

Кондуктер се потписа па изиђе. На улазу у пошту црнела се тројка. Коњи су стајали непомично као укупани, сем оног припрежног са стране, који је био узнемирен па мењао час једну, час

другу ногу, и тресао главом, од чега је каткад одјекивало звонце обешено му о врату. Поштанска кола, са пакетима, изгледала су као нека црна мрља, поред њих су се тромо кретале две силуете — студент са кофером у рукама и кочијаш, који је диманио цигарицу. Њена светлост се у мраку кретала, гасила, и светлуцала; за тренутак обасјавала је она час рукаве, час чупаве бркове, с великим и као бакар црвеним носом, час опет натуштене, оштре обрве.

Кондуктер притисну рукама пакете, стави на њих своју шпаду и попе се на кола. Студент са неком зебњом пође за њим и, гурнувши кондуктера случајно лактом, рече плашљиво и учтиво: „Извините!“ Кочијашева се цигарица угаси. Из поште изиђе дежурни чиновник, онако у прснику и патикама; јежећи се од ноћне влаге, кашљуцајући, он обиђе око кола и рече:

— Па, збогом! Поздрави, Михаило, мајку! Поздрави све! А ти, Игнаћијеве, не заборави да предаш пакет Бистрову... Терај!

Кочијаш прибра дизгине у једну руку, усекну се и поправивши под собом седиште, измакну...

— Поздрави! — понови чиновник.

Звонце нешто звецну прапорцима, прапорци му нешто одговорише. Кола зашкрипеше, кренуше, звонце одјекну жалосно, прапорци се засмејаше. Кочијаш, наклонивши се мало напред, двапут ошину узнемиреног коња из помоћне запреге, и тројка потмуло загрме по прашњавом путу. Варошица је спавала. С обе стране улице црнеле су се куће и дрвеће и нигде се не види ни

светиљке. По небу, осутом звездама, погдегде вукли су се узани облаци, а тамо, где ће се убрзо почети да свањива, видео је узан месечев срп; ни звезде, којих беше много, ни млад месец, који беше бељи него обично, нису обасјавале ноћни ваздух. Било је хладно, влажно и мирисало је на јесен...

— Студент је сматрао за своју пристojну дужност да љубазно поразговара са човеком, који му није одрекао да га повезе собом колима, па поче:

— Лети је у ово време већ светло а сад чак ни зора да забели. Прође лето!

Студент баци поглед на небо и настави:

— Чак се по небу види, да је већ јесен. Погледајте десно. Видите ли оне три звезде које стоје заједно, у истом реду? То је сазвежђе Ориона, које се види на нашем хоризонту само у септембру.

Кондуктер, који беше увукао руке у рукаве и до ушију навукао крагну од свога шињела, не мрдну, нити погледа у небо. Свакако, сазвежђе Орион није га интересовало. Он је навикао да гледа звезде, и оне су му, зацело, већ одавно додијале. Студент поћута мало, па опет рече:

— Хладно је! Треба већ и да сване. Да ли знате, у колико се сати рађа сад сунце?

— Шта?

— У колико сати се рађа сунце?

— Око шест! — одговори кочијаш.

Тројка изиђе из вароши. Сад се већ по обема странама видели плотови градина и усамљене бе-

ле врбе, а напред све је покривала магла. Овде, на ширини, млад месец је изгледао већи и звезде су сијале јаче. Али осети се влага; кондуктер се још више увуче у оковратник, и студент осети, како му непријатна хладноћа пројури прво око ногу, затим, по пакетима, рукама и лицу. Тројка пође лагано; звонце умукну, као да је и оно на зебло. Осети се плусак воде под копитама коња, и око точкова, у води, почеше да трепере звезде.

А после десетак минута настаде такав мрак, да се нису виделе ни звезде, ни млад месец... Тројка је ушла у шуму. Иглесте гране четинара шибаље су студента по капи и паучина му падала на лице. Точкови и копите лупкарали су по пањевима и оголелом корењу, а кола се тетурала као пијаница.

— Терај путем! — рече љутито кондуктер. — Што тераш ивицом? Гране ми све лице изгреба-ше! Држи десно!

Али ту умало не дође до несреће. Кола наједном потскочише, као да су их ухватили грчеви, заљуљаше се, и уз шкрипу, накрећући се час десно, час лево, са грозном брзином окретоше путем кроз шуму. Коњи су се од нечега уплашили и јурнули.

— Сто-ој! Стој! — уплашено викну кочијаш...

— Сто-о-ој... ђаволи!

Студент, који је отскакивао, да би сачувао равнотежу и да не излети из кола, наже се напред и поче тражити да се за нешто ухвати, али кожне торбе са пакетима биле су клизаве, и кочијаш,

за чији се појас беше ухватио, такође је отскакивао и сваког тренутка могао је да се претури. Кроз хуку точкова и шкрипу кола зачу се, како тресну шпада о земљу, затим, мало доцније нешто двапут потмуло лупи из кола.

— Сто-ој! — љутитим гласом викну кочијаш, затежући дизгине. — Стој!

Студент удари лицем о предње седиште и разби чело, али га одмах кола одбацише назад, и он лупи леђима у пречагу задњег седишта... „Падан!“ — сину му кроз главу, али у том тренутку тројка излете из шуме на ширину, нагло скрену десно и, лупкарајући по дрвеном мосту, заустави се као укопана и, од таквог неочекиваног заустављања студент се, по инерцији, опет наже напред.

Кочијаш и студент заједнички премреше. Кондуктера није било у колима. Он је излетео из кола заједно са својом шпадом, са кофером студента и још једном балом...

— Стој, ниткове! Сто-ој! — зачу се из шуме његов јук. — Стрвино једна! — драо се кондуктер, дотрчавши до кола. У његовом жалосном гласу осећали се бол и јед. — Анатема те убила! — узвикну он, притрчавши кочијашу и замахнувши на њега песницом.

— Да Бог сачува, — милостиви Боже, — мрмљао је кочијаш покорним гласом, поправљајући нешто око коњских прњица. — А све је крив овај ђаволски коњ из помоћне запреге. Млад, Бог га не убио, тек недеља како га прежемо. Добро иде, али кад дође низбрдо — права несрећа! Да

га лупим два-три пут по прњици, не би лудовао... Сто-ој! Но, ђаволе!

Кад кочијаш доведе у ред коње, па после пође да тражи по путу кофер, балу и шпаду, кондуктер га је пискавим гласом од једа, осуо грдити Ставивши нађене ствари у кола, кочијаш, без икакве потребе, поведе коње стотину корака, прогунђа нешто коњу из помоћне запреге и попе се на бок.

Пошто прође сваки страх, студенту беше смешно па и мило. Први пут у животу путује он ноћу на поштанским колима, и малочас преживљени потрес, кондуктерово падање из кола и бол у леђима, учинише му се као интересантан догађај. Он запали цигарету и рече с осмехом:

— Па овако се може и врат сломити! Ја замало што не слетех, па чак и не приметих, како ви излетесте. Могу помислити, какво ли је путовање тек у јесен!

Поштар је ћутао.

— Одавно ли путујете поштом? — упита студент.

— Једанаест година.

— О-о! Сваког дана?

— Сваког! Отерао ову пошту и одмах се враћам натраг. А зашто?

За једанаест година, при свакодневном путовању, свакако, није мало преживљено интересантних догађаја. Ведрих летњих и оштрих јесењих ноћи, или зими, кад тројку засипа уз фијук љута мећава, тешко је сачувати се од страха и ужаса. Мора да се нису једном плашили коњи, тонула

у воду кола, нападали зликовци, заметала пут мећава...

— Могу мислити колико је доживљаја било у вашем животу за једанаест година! — рече студент. — Јелте, мора бити да је страшно то путовање?

Студент је говорио и очекивао, да му кондуктер исприча нешто, али је овај намрштено ћутао и све више увлачио се у свој оковратник. Почело је међутим да свиће. Небо је неприметно мењало своју боју; оно је све још изгледало тамно, али су се већ видели и коњи, и кочијаш, и пут. Месечев срп је бивао све бељи, ... а развучен облак испод њега, који је личио на топ са лафетом, помало је почео да жути на свом доњем крају. Убрзо се видело и лице поштареве. Оно је било мокро од росе, бледо и непомишно као у мртваца. На њему као да се укочио израз тупе, туробне злобе, као да је кондуктер још стално осећао бол и настављао да се љути на кочијаша.

— Хвала Богу, већ свиће! — рече студент, погледавши у његово јетко и прозебло лице. Ја сам се сасвим смрзао. Ноћи су у септембру хладне, али чим се сунце појави, и хладноће као да нестане. Хоћемо ли брзо стићи на станицу?

Поштар се намршти и начини још жалосније лице.

— Побогу, како волите да причате! — рече он. — Зар не можете ћутке да путујете?

Студент се збуну и више га није дирао целог пута. Јутро је свањивало брзо. Месец је побледео и слио се са мутним, сивим небом. Облак је, сав

пожутео, звезде се угасиле, али исток беше све још хладан, онакве исте боје као и цело небо, и није се могло веровати, да се иза њега крије сунце.

Јутарња хладноћа и кондуктерова туробност мало-помало пређоше и на озеблог студента. Он је мрачним очима гледао природу, очекивао је сунчану топлоту и размишљао о томе, како мора бити тешко сиротом дрвећу и трави у овако хладне ноћи.

Сунце се појави мутно, као да је заспало, хладно. Врхови дрвећа нису се златили од јутарњег сјаја, како се то обично каже, зраци нису клизили по земљи, и у лету сањивих птица није се опажала радост. Како је било хладно ноћу, тако је остало и сад на сунцу.

Студент сањиво и тмурно погледа у прозоре са спуштеним завесама једног поседа поред кога је пролазила тројка. Тамо, помисли он, зацело спавају људи слатким јутарњим сном, и не чују поштанска звонцад, не осећају хладноћу и не виде јетко лице кондуктерове; а ако звонце и пробуди неку госпођицу, она ће се окренути на другу страну, осмехнуће се од прекомерне топлине и мира, па згрчивши ноге и ставивши руку под главу, заспаће још чвршће.

Погледа студент и на језеро, које се блистало око поседа, па се сети караша и штука који налазе могућност да живе у хладној води...

— Није дозвољено приватне возити... — рече неочекивано кондуктер. — Није дозвољено! А кад није дозвољено зашто седате у кола... Па

мени је то свеједно, али ја то не волим и не желим.

— Зашто сте све досад ћутали, кад вам се то не допада?

Кондуктер не одговори ништа и настави да гледа мрзовољно, јетко. Кад се, мало доцније, застави тројка пред улазом у станицу, студент се захвали и сиђе с кола. Воз са поштом још није био стигао. На споредном колосеку стајао је дугачки теретњак; на тендеру машинист са својим помоћником, с лицима влажним од росе, пили су чај из прљавог плеханог чајника. Вагони, платформе, клупе — све је било влажно и хладно. До доласка воза студент је стајао у бифеу крај тезге и пио чај, а кондуктер, завукавши руке у рукаве, још увек са јеткошћу на лицу, корачао је усамљен по перону, и гледао у ноге.

На кога се он љутио? На људе, на невољу, или на јесење ноћи?

НЕПРИЈАТНОСТ

Лекар обласне самоуправе, Григорије Иванович Овчињиков, човек од својих тридесет пет година, сувоњав, нервозан, познат међу друговима са својим радовима из медицинске статистике и својим симпатијама према „питањима живота“, једнога јутра обилазио је болеснике у својој болници. За њим је, по обичају, ишао његов лекарски помоћник, Михаил Захаровић, човек у годинама, са масним лицем, улепљеном косом и минђушом у увету.

Тек што је доктор почео преглед, њему се учини врло сумњива једна ситна околност, наиме: прсник лекарског помоћника правио је фалте и клизио му уз трбух без обзира на то што га је помоћник стално поправљао и вукао наниже. Помоћникова кошуља била је згужвана и исто тако је стрчала; на црном дугачком капуту на струк, на панталонама и чак на машини понегде белело се паперје. По свој прилици, помоћник је преспавао ноћ онако у оделу, не свлачећи се и, судећи по изразу лица, са којим је сад вукао прсник и поправљао машину, одећа му је сметала.

Доктор право у очи погледа помоћника и ра-

зумеде у чему је ствар. Помоћник се није клатио, одговарао је на питања тачно, али мрачан и туп поглед, замагљене очи, дрхтање, у рукама и врату, нехатно одело, а што је најглавније — напрезање да савлада самог себе и жеља да маскира право стање сведочили су да је малочас устао из постеље неиспаван, пијан, грозно пијан још од јуче... Он је осећао грозно стање „мамурлука“, патио је, и очигледно, био врло незадовољан собом.

Доктор, који није баш волео помоћника, и то не без разлога, осетио је страшну жељу да му каже: „Видим, ви сте пијани!“ Њему наједном постаде одвратан прсник, дугачак црни капут на струк, минђуша у меком увету, али он уздржа своју јеткост и рече му нежно, и учтиво, као увек:

— Јесте ли давали Герасиму млека?

— Давали смо... — одговори Михаилу Захаровић исто тако меко.

Разговарајући са болесним Герасимом, доктор баци поглед на картон, где је бележена температура и, осетивши нов талас срџбе, заустави дисање да не говори, али се није могао уздржати и упита оштро и гушећи се:

— Зашто температура није уписана?

— Уписана је! — рече нежно Михаилу Захарић, али кад је крадимице бацио поглед на картон и убедио се, да температура заиста није уписана, уплашено слеже раменима и прогунђа: — Не знам, то је сигурно, Надежда Осиповна...

— И јуче увече није уписана! — настави доктор.

— Само пијанците, да вас ђаво носи! И сад сте пијани, као мајка! Где је Надежда Осиповна?

Бабица, Надежда Осиповна није била ту, ма да је сваког јутра морала присуствовати прегледу.

Доктор се осврте око себе и учини му се, да у одељењу није почишћено, да је све разбацано, да ништа није урађено што је требало и да све по соби стрчи, да се гужва и да је покривено паперјем, као одвратни прсник помоћников, па хтеде да свуче са себе бео мантил, да грди, да баци све, да пљуне и да оде... Али доктор се прибрасвом снагом и настави преглед.

После Герасима на реду је био болесник у хируршком одељењу са запаљењем целе десне руке. Њега је требало превити. Доктор седе на столицу испред болесника и поче разгледати руку.

„То су они јуче пијанчили о имендану... — помисли он, полако скидајући завој. — Причекајте, даћу вам ја имендан! Уосталом, шта могу да радим? Ништа не могу“.

Доктор напипа на отеклој и црвеној руци загнојено место и рече:

— Скалпел!

Михаило Захарић, који се старао да покаже да чврсто стоји на ногама и да је спреман за рад, јурну места и донесе хируршки нож.

— Није тај! Донеси од нових, — рече доктор.

Помоћник ситним корацима пође столу, на коме беше сандуче са материјалом за преврцање, и поче ужурбано да претура по њему. Он је дуго клапутао са нудиљама, вукао сандуче по столу, шуштао, нешто двапут испустио, дск је дсктср

седео, чекао и осећао у својим леђима необично раздражење од шапутања, жагора и шуштања.

— Хоће л' већ једном? — упита он. — Мора да сте их доле заборавили...

Помоћник му притрча и пружи два скалпела, и том приликом се не уздржа и дуну у правцу доктора.

— То нису ти! — рече осорно доктор. — Ја вам говорим руски, да ми донесите један од нових. Уосталом, идите па се испевајте, јер од вас заудара као из бачве! Ви сте неурачунљиви!

— Каквих вам ножева још треба? — упита помоћник узрујано и полако слеже раменима.

Он се једио на себе и било га срамота, јер су право у њега гледали болесници и нудиље, а да покаже да га није срамота, он се усиљено осмехну и понови:

— Каквих вам ножева још треба?

Доктор осети на очима сузу и дрхтање у прсима. Он се старао да се савлада и рече дрхтавим гласом:

— Идите па се испевајте! Ја не желим да говорим са пијаним људима...

— Ви можете од мене тражити само рад, — настави помоћник: — ако сам, рецимо, и повукао мало, нико нема права да ми ставља примедбе. Зар ја не служим? Шта бисте још од мене? Служим ли ја?

Доктор скочи и, не обазирјући се на своје покрете, размахну руком и свом снагом удари помоћника по лицу. Он није био свестан зашто то ради, али је осетио велико задовољство, што га

је песницом погодио баш по лицу и што се тај постарији човек, сталожен, отац породице, побожан, и који се држи на цени, заљуљао, отскочио као лопта и сео на табурет. Он је страсно желео да га удари још једном, али опазивши око одвратног и уплашеног помоћника бледа лица нудиља, не осећајући више никакво задовољство, он махну руком и истрча из одељења.

У дворишту он сrete Надежду Осиповну, девојку од својих двадесет седам година, са бледо-жутим лицем и распуштеном косом. Њена розе-цицана хаљина била је одвећ затегнута, у карнерима, и због тога су јој кораци били врло ситни и убрзани. Она је шуштала хаљином и у такту са сваким својим кораком климала је главом, што је изгледало као да је нешто весело певушила у мислима.

„Аха, вила!“ — Помисли доктор, сетивши се да су у болници бабицу задиркивали „вила“, па му беше пријатно при помисли, да ће сад преставити ту помодарку, заљубљену у себе, која ситно корача.

— Где сте то скитали? — викну он, ставши са њом упоредо. — Зашто нисте у болници? Температура није уписана, свуда неред, помоћник пијан, спавате до дванаест часова!... Постарајте се да нађете себи друго место! Ви овде више нисте са службом!

Дошавши у свој стан, доктор збаци са себе безмантил и убрус, којим беше потпасан, мрзовољно гурну све то у ћоше и поче ходати по кабинету.

— Боже, какви су људи, какви су људи! — говорио је он. — Ово нису сарадници, већ непријатељи посла! Нисам у стању да служим више! Не могу! Идем!

Срце му је необично куцало, он је сав дрхтао и готов био да заплаче, и да би се избавио тих непријатних осећања, он поче мислено умиривати себе, да је он у праву и да је добро урадио што је ударио свога помоћника. Пре свега одвратно је то, помисли доктор, што помоћник није ступио у болницу обично, већ по протекцији своје тетке која је била дадиља код председника обласне самоуправе (одвратно је било гледати ту утицајну тетку, кад је она долазећи да се лечи, понашала се у болници као код куће и претендујући да увек буде примљена преко реда). Дисциплине код помоћника никакве, зна мало и не разуме оно што зна. Он је пијаница, дрзак, прљав, узима од болесника мито и тајно продаје болничке лекове. Свима је такође познато да се бави праксом и лечи код младих паланчана тајне болести и употребљује некаква властита средства. Добро би било да је он обичан шарлатан, каквих је много, али то је шарлатан по убеђењу, који још тајно протестује. Тајно од доктора, он ставља болесницима вандузе и пушта им крв, операцијама присуствује с неопраним рукама, барата по ранама увек прљавим зондом — то је све доста, да се схвати, како он дубоко и храбро презире медицину са њеном научношћу и педантношћу...

Сачекавши, да му прсти престану дрхтати, доктор

седе за сто и написа писмо председнику обласне самоуправе:

„Уважени Лаве Трофимовићу, ако после овог писма ваша управа не отпусти лекарског помоћника Смирновског и не дозволи ми право, да сам себи бирам сараднике, бићу приморан (наравно уз жаљење) да вас замолим, да ме више не сматрате за лекара Н-ске болнице и да се постарате да ми нађете заменика. Мој поздрав Љубов Фјодоровној и Јусу. Ваш поштовалац Г. Овчињиков“.

Прочитавши ово писмо доктор нађе да је оно кратко и недовољно хладно. Уз то још и поздрав Љубов Фјодоровној и Јусу (тако су дирали млађег сина председниковог) у пословном, званичном писму било би више него неумесно.

„Ког ће ми ту ђавола Јус?“ — помисли доктор, поцепа писмо и поче размишљати о другом. „Поштовани господине... — мислио је он, седајући крај отвореног прозора, и бацивши поглед на пловку са пловчићима, који су, спотичући се, хитали, мора бити, језеру; једно пловче беше нашло на путу некакво цревце, задавило се и направило узбуну писком; друго му притрча, извуче цревце из кљуна и такође се задави... Даље, око оgrade, у ретком хладу који су правиле на трави младе липе, ходала је куварица Дарја и брала зеље за чорбу... Допирали су гласови... Ко-чијаш Зот са уздом у рукама и болничар сељак Манујло у прљавој кецељи стајали су око шупе и о нечему разговарали и смејали се.

„То они причају о томе, што сам ударио помоћника... — помисли доктор. — Данас ће већ

цео срез знати о томе скандалу"... Дакле: „Поштовани господине! Ако ваша управа не отпусти..."

Доктор је добро знао, да га управа ни у коме случају неће због помоћника отпустити и пре ће пристати, да болница нема ниједног лекарског помоћника у целом срезу, него да се лиши таквог дивног човека, као што је доктор Овчињиков. Сутра ће, после добивеног писма, Лав Трофимовић дојурити њему на тројци, па ће почети: „Шта сте то наумили, пријатељу? Соколе, шта то значи, Бог с вама? Зашто? На основу чега? Где је тај неваљалац? Дајте ми га овамо! Да се отпусти! Одмах да се отера! Да тог ниткова сутра не видим овде!“ — Затим ће ручати са доктором, а после ручка претседник ће лећи на овај црвени диван полеђушке, покриће лице новинама и захркаће. Кад се отспава — напиће се чаја, повешће собом доктора на преноћиште. И сав ће се лом свршити тиме, што ће лекарски помоћник остати у болници и доктор неће дати оставку.

Доктор у дубини душе није желео такав расплет. Он је хтео да помоћникова тетка ликује и да управа не базирајући се на његову петогодишњу лекарску службу, без разговора, прими са задовољством његову оставку. Он је сањао о томе, како ће отићи из болнице на коју је навикао, како ће написати писмо листу „Доктор“, како ће му другови изразити саучешће у виду адресе...

На путањи се појави „вила“. Ситним корацима, шуштећи хаљином, она приђе прозору и запита:

— Григорије Иванићу, хоћете ли ви лично при-

мати болеснике или ћете наредити, да то учинимо без вас?

А очи њене као да су говориле: — „Загрејао си се, господине, сад си се смирио, па те гризе савест, али ја сам широкогрудан и не обраћам пажњу на то“.

— Добро, одмах ћу, — рече доктор.

Он опет обуче мантил, потпаса се убрусом и пође у болницу.

„Није добро што сам побегао, кад сам га ударио... — помисли доктор путем. — Испало је као да сам се збунио или уплашио... Поступио сам као гимназиста... То је ружно!“

Доктору се чинило, да кад он уђе у одељење, болесницима ће бити незгодно да гледају у њега, па и њему неће бити најлагодније, али кад уђе, болесници су мирно лежали на креветима и једва обратише пажњу на њега. Лице туберкулозног Герасима изражавало је потпуну апатију и као да је говорило: — „Он ти није угодан, ти си га мало научио... без тога се, брате, не може“.

Доктор расече на модрој руци два чира и стави завој, а затим оде у женско одељење, где је извршио операцију ока једној жени, и за све то време за њим је ишла „вила“ и помагала му у свему са таквом вољом, као да се није ништа ни десило, и да је све било у реду. После обиласка по одељењима, почело је примање нових болесника. У малој соби за ординацију доктор беше широм отворио прозор. Требало је сести на перваз прозора и мало се нагнути, па да на размаку за метар од себе види зелену траву. Јуче је била

велика провала облака са грмљавином па је зато трава мало полегла и сија се. Путања, која иде ту близу прозора и води до јаруге, изгледала је као умивена, а разбацано по њеним странама сломљено апотекарско посуђе, такође умивено кишом, светлuczало је на сунцу, и одбијало је не-обично јаке зраке. А даље, иза путање, тискале су се, као да су прирасле једна уз другу, младе јеле, одевене у бујне, зелене хаљине, а иза јела ређале су се брезе са белим, као хартија, стаб-лима, а кроз зеленило које је помало треперило од ветра, видело се плаво бескрајно небо. Кад човек погледа кроз прозор, ћукавци, који скаку-ћу по стази, окрећу прозору своје глупе кљунове и решавају да ли да се уплаше или не? И, ре-шивши да се уплаше, један за другим, са веселим црвутањем као да се потсмевају доктору, који не уме да лети, круже изнад врхова бреза...

Кроз тежак задах јодоформа осећала се све-жина и лепота пролетњег дана... Лако се дише!

— Ана Спиридоновна! — прозва доктор.

У ординацију уђе млада жена у црвеној хаљи-ни, и помоли се пред иконом.

— Шта боли? — упита доктор.

Сељанка неповерљиво погледа испод ока у врата, кроз која је ушла, и у вратанца која воде у апотеку, приђе ближе доктору и шапну:

— Немам деце!

— Ко још није записан? — викну из апотеке „вила“. — Приђите да вас запишем!

„Он је већ самим тим гад, — помисли доктор, прегледајући сељанку: — што ме је дсвео дстлз

да се тучем први пут у животу. Од рођења се ни-кад нисам тукао“.

Ана Спиридоновна оде. За њом уђе старац са једном ружном болешћу, а затим сељанка са троје шугаве деце, и преглед поче увелико. По-моћник се није појављивао. Иза вратанаца у апо-теку, шуштећи хаљином и лупкајући посуђем, весело је разговарала „вила“, она је непрестано улазила у ординацију да помогне при операцији или да прими рецепте, и то је све радила са та-квим достојанством као да је све било у реду.

„Њој је пријатно, што сам ударио помоћника, — помисли доктор, ослушкујући да чује бабичин глас. — Па она се са помоћником слагала као мачка и куче, па ће и она ликовати ако га отпу-сте. И нудиљама је, како ми изгледа, пријатно... Ипак је све то одвратно!“

У самом јеку примања њему се учини да и ба-бица, и нудиље, и чак болесници нарочито се старају да постану хладнокрвни и насмејани. Они као да су разумевали, да га је срамота и боли га то, али су се из пристојности претварали, као да ништа не разумеју. И он, желећи да им докаже да се нимало не стиди, поче љутито викати:

— Еј, ви, тамо! Затварајте врата, јер је про-маја!

А њега је у ствари већ било срамота и беше му тешко. Прегледавши четрдесет пет болесника, он не журећи изиђе из болнице. Бабица је већ успе-ла да тркне до стана и да се огрне отворено-црве-ном марамом, са цигаретом у зубима и са цвети-ћем у распуштеној коси, журила је некуд из

дворишта, зацело у визиту, или у посету. На прагу болнице седели су болесници и ћутке се грејали на сунцу. Ћукавци су, као и пре, лармали, и јурили за бубицама. Доктор је гледао лево и десно и мислио је, да у овом мирном и безбрижном животу, као две искварене дирке на клавиру, оштро се издвајају и нису ни зашта само два живота: лекарског помоћника и његов. Помоћник је сад зацело легао да се испава, па никако не може да заспи, мисли, да је он крив, увређен и да је изгубио службу. Положај је његов грозан. Доктор пак, који пре овога никад није никог ударио осећао је да је за свагда изгубио своју наивност. Он већ није кривио помоћника, али и себе није правдао, и размишљао је: како је све то могло да се деси, да он, ваљан човек, који никад није ударио ни пса, могао сад ударити човека? Дошавши у стан, он леже у свом кабинету на диван, окрену се наслону, и поче размишљати овако:

„Он је човек рђав, штетан у раду; за три године откако служи, прекипело му је у души, али се мој поступак ипак не може ничим оправдати. Ја сам искористио право јачег. Он је мој млађи, крив је, уз то још и пијан, а ја сам његов шеф, исправан и трезан... Дакле, ја сам јачи. Друго, ја сам га ударио пред људима који ме сматрају за човека од ауторитета, и према томе ја им дајем рђав пример“...

Доктора позваше на ручак... Он кусну неколико кашика чорбе од купуса и, дигавши се од стола, опет леже на диван.

„Шта сад да се ради? — настави он да размишља. — Треба му што пре дати сатисфакцију... Али на који начин? Двобој, као искусан човек, он сматра за будалаштину, па и неће то разумети. Ако га у оној истој соби у присуству нудиља и болесника замолим за опроштај, то ће задовољити само мене, али никако њега, он је мало будаласт, разумеће мој поступак као кукавичлук и страх, па ће ме оптужити мојим претпостављеним. Уз то, тај мој гест, на крају, пољуљаће болничку дисциплину. Да му понудим новаца? Не, то је неморално и личи на мито. Ако се сад рецимо обрати за решење тога питања директним претпостављеним, тј. управи... Она би могла да ме строго опомене, или да ме отпусти из службе... Али то она неће урадити. Па и не би било сасвим згодно мешати у интимне ствари болнице, управу, која, узгред буди речено, нема на то никаква права“...

Након три сата после ручка доктор пође на језеро да се купа и размишљао је:

„Зар не би било боље, да учиним онако као што и сви раде у оваквим случајевима? Тојест, нека ме он тужи суду. Ја сам, нема говора, крив и да се правдам нећу, и градски судија ће ме казнити затвором. На тај начин увређени ће бити задовољан, и они, који ме сматрају за ауторитет, видеће да нисам био у праву“.

Ова му се идеја допаде. Он се обрадова и поче размишљати, да је питање повољно решено и да правичнијег решења не може ни бити.

„Тако је, врло добро! — помисли он, улазећи у воду и гледајући како од њега беже јата ситних златних карашића. — Нека ме тужи. То је за њега утолико згодније, што су наши службени односи већ прекинути и један од нас, после овог скандала, не може остати у болници“...

Увече је доктор наредио да му спреме кола, јер је хтео да иде команданту војног округа да се карта. Кад је под шеширом и у врскапуту сасвим већ спреман за пут, стајао на средини свога кабинета и навлачио рукавице, спољна се врата са шкрипом отворише, и неко полако уђе у претсобље.

— Ко је тамо? — упита доктор.

— То сам ја... — потмуло одговори посетилац.

Докторово срце наједном закуца јаче, и он као да се сав охлади од срамоте и неког неразумљивог страха. Лекарски помоћник Михаило Захарић, (то је био он), тихо кашљуцну и неодлучно уђе у кабинет. Поћутавши мало, он рече потмулим покорним гласом:

— Опростите ми, Григорије Ивановичу!

Доктор се збуни и није знао шта да каже. Он је разумео, да му је помоћник дошао да понизно моли за опроштај и то не из хришћанских побуда него да својом покорношћу уништи кривца, и то из чистог рачуна: „Победићу себе, замолићу за опроштај, и, авај, неће ме отерати и оставити без коре хлеба“... Шта може бити увредљивије за људско достојанство?

— Опростите... — понови помоћник.

— Чујте... — проговори доктор, старајући се да не гледа у њега, не знајући ипак шта да му каже... — Чујте... Ја сам вас увредио и... и морам искусити казну, тојест да вам дам задовољење... Двобој ви не признајете... Уосталом, и ја не признајем двобој. Ја сам вас увредио и ви... ви ме можете тужити суду и ја ћу бити кажњен... Да останемо овде обоје — не можемо... Неко од нас — ја или ви — мора отићи! (О Боже, па ја не говорим то! — трже се доктор. — Како је све то глупо, како је то глупо!). Једном речју, поднесите молбу! Да служимо заједно ми већ не можемо! Ја, или ви... Сутра поднесите молбу!

Помоћник погледа испод очију у доктора, и у његовим мрачним и мутним очима сину најотвореније презрење. Он је увек сматрао доктора за непрактичног, каприциозног дечка, а сад га је презирао за страх, за неразумљив смисао речи...

— И поднећу, — рече он туробно и јетко.

— Да, и поднесите!

— А шта ви мислите? Нећу поднети? Баш ћу поднети... Ви немате права да ме тучете. Треба да вас је срамота! Туку се само пијани сељаци, а ви сте образован човек...

У докторовим грудима већ је кипела сва његова мржња, и он се раздра колико га грло доноси:

— Марш напоље!

— Помоћник се лењо крену места, (изгледа да је хтео још нешто рећи), оде у претсобље, и заустави се ту као размишљајући. И наумивши нешто, одлучно изиђе...

— Како је све ово глупо, како је глупо! — мрмљао је доктор после његовог одласка. Како је све то глупо и одвратно!

Он је осећао да се понашао сад према помоћнику као дерле, и схвати, да сви његови закључци о суду нису паметни, не решавају питање већ га одуговлаче.

„Како је то глупо! — помисли он, седајући у кола и затим картајући се код команданта војног округа. — Није могуће да сам тако мало образован и тако мало познајем живот, да нисам у стању да решим то просто питање? Па, шта да радим?

Сутрадан, ујутру, доктор виде, како је жена помоћникова седала у таљиге да некуд отпутује, па помисли: „То она иде тетки! Нека је!“

Болница је таворила без помоћника. Требало је написати реферат управи, али доктор никако није могао да нађе форму за писмо. Сад је смиао писма требало да буде овакав: „Молим, да отпустите лекарског помоћника, ма да он није крив него ја“. Изразити ту мисао тако, да то не буде глупо и срамота — немогућно је поштенном човеку.

После два или три дана доктору доставише, да се помоћник жалио Лаву Трофимовићу. Претседник му није дао ни уста да отвори, лупао је ногома и испратио га узвиком: „Знам ја тебе! Напоље! Нећу да чујем!“ Од претседника помоћник је отишао у управу са клеветом у којој је, не говорећи о шамару и не молећи ништа за себе, извештавао управу, да се доктор неколико пута у

његовом присуству рђаво изражавао о претседнику, управи, да доктор не лечи како треба, да обилази реон неуредно, итд. Сазнавши за то, доктор се насмеја и помисли: „Баш је будала!“ и беше му жао што помоћник прави глупости; уколико човек више учини глупости у своју заштиту, значи да је утолико слабији и без заштите.

Тачно кроз недељу дана после поменутог јутра, доктор доби позив од варошког судије.

„Ово је баш сасвим глупо... — помисли он, потписујући реверс. — Глупље се ништа друго и не да замислити“.

И кад је полазио једног облачног јутра у суд, није се стидео, већ му је било одвратно и грозно. Он је био љут и на себе, и на помоћника, и на цео тај лом...

— Рећи ћу на суду: идите сви дођавола! — љутио се он. — Ви сте сви магарци и ништа не разумете!

Дошавши до судске зграде, он спази ту, на прагу, своје три нудиље, које су позване као сведоци, па и „вилу“. Кад спази нудиље и ведру бабицу, која се од нестрпљења ослањала час на једну, час на другу ногу и чак синила од задовољства, кад је видео главног јунака овог процеса, наљућени доктор зажеље да насрне на њих као јастреб на своју жртву и да их пренерази: „Ко вам је дозволио да одете из болнице? Одмах да сте се торњали кући!“ али он се савлада, смири се, гурну кроз руљу сељака и уђе у судницу. Судница беше празна и оковратни ланац градског

судије висио је о наслоу фотеље. Доктор пође у собу деловође. Ту он виде младог човека, сувоњава лица, у радничком капуту са набијеним цеповима — то је био деловођа. Па ту затече и свог помоћника, који је седео за столом и од дугог времена разгледао књигу са подацима о томе ко је све био под судом и истрагом. Кад доктор уђе, деловођа се диже; лекарски помоћник се збуну па и он устаде.

— Је ли Александар Архиповић већ дошао? — упита доктор, збуњујући се.

— Није још. Он је у стану... — одговори деловођа.

Судница се налазила на имању градског судије у једној згради у дворишту, а судија је становао у великој кући. Доктор изиђе из суда и не журећи, упути се кући. Александра Архиповића затече у трпезарији крај самовара. Судија је био без капута и без прсника, са раскопчаном кошуљом на прсима; стајао је поред стола, и држећи обема рукама чајник, наливао је у чашу чај црн, као кафа; спазивши госта, он брзо примаче себи другу шољу, напуни је и, не поздрављајући се, упита:

— Желите ли са шећером или без шећера?

Некад врло давно, судија је служио у коњици; сад је за своју дугогодишњу службу по избору био у чину чиновника четврте класе, али није скинуо са себе војни мундир и није се оканио „војних навика“. Он је носио дугачке полициске бркове, панталоне са широким лампасом и сви његови манири и речи били су прожети војним

духом. Говорио је забацивши главу уназад, китећи свој говор сладуњавим „е-е“, увијао је раменима и играо очима. Поздрављајући се или пружајући цигару, он је ударао ногом о ногу и при корачању обазриво је лупкарао мамузама, као да му је сваки звекет мамуза причињавао неописани бол. Посадивши доктора за чај, он пређе руком по широким прсима и трбуху, па дубоко уздахну и рече:

— Елем... Можда, желите е-е... вотке мало и мезе? Е-е?

— Не, хвала, сит сам.

Обојица су осећали да морају говорити о болничном скандалу и обојици је било незгодно. Доктор је ћутао. Судија грациозним покретом руке ухвати комарца који га је ујео за груди, пажљиво га одмери са свих страна, па га пусти, затим дубоко уздахну, упре поглед у доктора и запита га с разделом:

— Чуј-те, за-што га не оте-ра-те?

Доктор, опази у његовом гласу тон симпатије према себи; он наједном поче сажалевати себе и осети умор и утученост од непријатности, преживљених у току последње недеље. Са изразом, као да је стрпљење најзад издало, он се диже од стола и љутито мрштећи се и слежући раменима, рече:

— Да га отерам! О, богами, како ви сви то резонујете... Чудновато, како сви резонујете! Зар га ја могу отерати? Ви ту седите и мислите, да сам ја у болници господар па радим све што

хоћу! Чудновато, како сви резонујете! Зар ја могу отерати лекарског помоћника чија тетка служи као дадиља код Лава Трофимовића и кад су му особито потребни такви шаптачи као што је овај Захарић? Шта ја могу урадити, кад за нас, докторе обласна самоуправа не да ни пребијене паре, кад нам та иста управа на сваком кораку подмеће ногу? Нека их ђаво носи, ја не желим да служим — па квит! Не желим!

— Де, де, де... Ви, драги мој, дајете велики значај, такорећи...

— Претседник обласне управе стара се из све снаге да докаже, да смо ми сви ни-хилисти, шпијуни и третира нас као да смо његове ђате. Какво је он имао право да у мојој отсућности долази у болницу и тамо да испитује нудиље и болеснике? Зар то није увреда? А онај пак ваш занесењак Семјон Алексеић, који сам оре и не верује у медицину, јер је здрав и сит као јунац, јавно и у очи нас назива паразитима и кори нас за парче хлеба? Нека и њега ђаво носи! Ја радим од јутра до мрака, немам одмора, потребнији сам тамо него сви ти занесењаци заједно, чистунци, реформатори и кловни! Ја сам на послу изгубио здравље, а мени, у знак захвалности, завиде на парчету хлеба! Хвала им лепо! И сваки сматра себе у праву да забада нос у туђе ствари, да нас поучава, да нас контролише! Онај ваш члан управе, Камчатски, на седници управе стављао је примедбе зашто употребљујемо много јода и препоручио нам је да будемо обазриви при употреби кокаина! Зар се он у те ствари ра-

зуме нешто, питам ја вас? Шта се то њега тиче? Зашто и вама не покаже како ваља судити?

— Па... па он је хуља, драги мој, дрипац... На њега се не треба освртати...

— Хуља, дрипац, па ипак сте га изабрали за члана управе и дозвољавате му да свуда забада свој нос! Ви се смешкате! По вашем мишљењу све су то ситнице, глупости, али разумите, да је тих ситница тако много и да се од њих састоји цео живот као планина од песка! Ја више не могу да издржим! Немам моћи, Александре Архиповићу! Још мало и, уверавам вас, не само да ћу разбијати њушке, него ћу и пуцати на људе! Разумите, и ја имам не жице већ живце. Ја сам исто тако човек, као и ви...

Докторове очи засузише и глас му задрхта; он се окрете и погледа кроз прозор. Настаде тајац.

— Елем, драги... — промрмља судија замишљено. — С друге пак стране, ако размислимо хладнокрвно, онда (судија ухвати комарца и, јако жмирећи, одмери га са свих страна, згњечи, и баци у суд за прање чаша)... онда, изгледа, ни отерати га нема смисла. Отераћете га а на његово ће место сести други, можда и гори... Променићете сто људи ал' доброга нећете наћи. Сви су одвратни (судија протрља себе испод пазуха и запали цигарету). Са тим злом се ваља мирити. Ја вам могу рећи, да данас поштене и трезвене раднике, на које се можете ослонити, можете наћи само међу интелигенцијом и сељацима, тојест само код тих двеју крајности. Ви, такорећи, можете наћи поштеног доктора, дивног професора,

поштеног ратара или ковача, али средњи људи, тојест, да се тако изразим, људи који су се одвојили од народа а нису стигли до интелигенције, претстављају сумњив елеменат. Према томе, врло је тешко наћи доброг и поштеног лекарског помоћника, писара, калфу, итд. Врло је тешко! Ја служим у ресору министарства правде још бог те пита откад и за све то време мога службовања нисам ниједанпут имао поштеног и трезвеног писара, ма да сам их променио сијасет. То су људи без икакве моралне дисциплине, не говорећи већ о-о-о принципима, такорећи...

„Зашто ли он ово говори? — помисли доктор. — Не говоримо ми о томе о чему би требало говорити“.

— Пре неколико дана, у прошли петак, — настави судија: — мој писар, Дјужински, учинио, направио, замислите само, овакав безобразлук. Скупио око себе неке пијандуре, ђаво ће их знати ко су и шта су, и целу ноћ су пијанчили у судници. Како вам се то допада? Ја немам ништа против пића. Дођавола, нека пију, али зашто да пушта у судницу непознате људе? Сами закључите, да може неко у моменту да украде из предмета некакав докуменат, меницу или ма шта друго. И шта мислите? После тог њиховог пијанчења, ја сам морао два дана да прегледам сва акта, и да видим да није нешто нестало... Па, шта да се ради са таквом стрвином? Протерати га? Добро... А чиме ћете гарантовати, да други не буде гори?

— Па како да га отерате? — рече доктор. — Лако је отерати човека само на речима. Како и ја да га отерам, кад ћу га оставити без коре хлеба, кад знам да има породицу, кад је гладан? Куд ће се денути са својом породицом?

„Дођавола, говорим не то! — помисли доктор, па му се учини чудновато, како се никако не може задржати на једној одређеној мисли или на макаквом једном осећању. — То је зато што сам површан и не могу дубље да мислим“, — помисли он.

— Човек средње руке, како ви рекосте, није поуздан, — настави он. — Ми га гонимо, грдимо, шамарамо, али треба бити у његовој кожи. Он није ни сељак, ни господин, ни риба, ни месо; његова прошлост је горка, има данас само двадесет пет рубаља месечно, гладну породицу и зависност, у будуће опет тих двадесет пет рубаља и зависност па ма служио и сто година. Он нема школе, нема имања, нема кад да чита и иде у цркву, а нас он мало кад чује, јер му не дамо ни изблиза да нам приђе. Тако он живи из дана у дан до саме смрти без наде на боље, увек упола сит, бојећи се, да ће га сваког часа избацити из бесплатног државног стана, па неће знати куда да склони своју дечицу. Па како онда, — реците, да не пије, да не краде? О каквим принципима ту може бити речи!

„Ми изгледа почесмо већ да решавамо и социјална питања, — помисли он. — Како је све то нелагодно, Боже мој! Па и нашто све то?“

Одјекну звонце. Неко на колима уђе у двориште и заустави се најпре пред судницом, затим пред улазом велике куће.

— Лично је дошао, — рече судија, бацајући поглед кроз прозор. — Е, биће окршаја!

— А ви ме, молићу, отпустите брже... — замоли доктор. — Ако је могуће, разгледајте моју ствар изузетно. Немам кад, верујте!

— Добро, добро... Само ја још не знам, браће, да ли је та ствар у моме делокругу. Односи су ваши са лекарским помоћником, такорећи, службени, уз то сте га још млатнули при вршењу званичних дужности. Уосталом, не знам добро. Питаћемо сад Лава Трофимовића.

Зачуше се убрзани кораци и тешко дисање, и на вратима се појави Лав Трофимовић, председник управе, седи и ћелави старац са дугачком брадом и црвеним очним капцима.

— Моје поштовање... — рече он, гушећи се у дисању. — Ох, Боже мој! Судија, нареди, да ми донесу кваса! Просто ћу да умрем...

Он седе у фотељу, али одмах устаде брзо и приђе доктору, и, љуто зурећи у њега, проговори пискавим тенором:

— Хвала вам, особито сам вам захвалан, Григорије Иванићу! Задужили сте ме, хвала вам! Завек нећу заборавити! Тако пријатељи не раде! Како хоћете, али то чак није савесно с ваше стране! Зашто ми нисте саопштили? Шта сам ја вама? Ко? Непријатељ, или туђинац? Зар сам вам ја непријатељ? Зар сам вам неки пут нешто одрекао? А?

Буљећи очи и лупкарајући прстима, председник се напи кваса, брзо обриса усне па настави:

— Веома, веома сам вам захвалан! Зашто ми нисте саопштили? Да сте имали према мени неко осећање, ви би ми дошли као пријатељ, па би рекли: — „Драги Лаве Трофимићу, таква и таква ствар, знате... Такве врсте је случај и остало“... Ја бих вам за трен ока све уредио и не би било скандала. Она будала као да је бунике јео, лута по срезу, оговара и сплеткари са жентуринама, а ви, стидим се да кажем, извините за израз, урадили сте бог те пита шта, натерали сте оног будалу да вас тужи суду! Срамота, права срамота! Сви ме питају у чему је ствар, а ја — председник управе па ништа не знам шта се тамо код вас одиграва. Ја сам вам последња рупа на свирали! Веома, веома сам вам захвалан, Григорије Иванићу!

Председник се поклони тако ниско, да чак помодре сав, затим приђе прозору и узвикну:

— Жигалове, позови ми овамо Михаила Захарића! Реци му, да сместа дође! Не ваља! — рече он, одлазећи од прозора. — Чак се и моја жена увредила, иако је богзна како била расположена према вама. Одвећ сте ви, господо, паметни! Све хоћете да код вас буде паметно, по принципима и са свима увијањима, а оно баш код вас испадне блеф...

— И ви хоћете да будете паметни, али и код вас шта бива? — упита доктор.

— Шта се код нас дешава? Па то, да ја нисам сад овамо дошао, ви би и себе и нас обрукали... Срећа је ваша што сам дошао!

Уђе лекарски помоћник и заустави се на прагу. Претседник стаде косо према њему, завуче руке у џепове, кашљуцну и рече:

— Моли одмах доктора за опроштај!

Доктор поцрвене и одјури у другу собу.

— Ето видиш ли, доктор не жели ни да прима твоје извињење! — настави претседник. — Он жели, да ти не речима већ делом покажеш да си се покајао. Дајеш ли ми реч да ћеш од данас слушати и живети као што треба?

— Дајем... — мргодно рече из баса помоћник.

— Пази само! Више Боже сачувај! Код мене ћеш за часак изгубити место! Ако се што деси, не тражи милости... Хајд, одлази кући...

За помоћника, који се беше већ помирио са својом судбином, такав преокрет ствари беше неочекивано изненађење. Он, шта више, побледе од радости. Хтеде нешто рећи и пружити напред руку, али ништа не рече, већ се тупо осмехну па изађе.

— То је све! — рече претседник. — И суђења никаквог не треба.

Он дану душом и уздахну с таквим изгледом као да је решио некакво врло тешко и важно питање, погледа у самовар и шоље, протрља руке и рече:

— Благо онима који мир граде... Наспи, Саша, чашицу чаја. У осталом, нареди да донесу најпре нешто за мезе... Па и ракијице...

— Господо, то је немогуће! — рече доктор, улазећи у трпезарију, непрестано још зајапурен и кршећи прсте. — То је... то је комедија! То је одвратно! Ја не могу! Боље је и двадесет пута се судити, неголи решавати питање овако смешно. Не, ја не могу!

— Шта вам још треба? — обрецну се претседник. — Отерати га? Извол'те, ја ћу га отерати...

— Не, не отерати... Ја и сам не знам шта ми треба, али, господо, зар је могуће тако се понашати према животу... О, Боже мој! То је грозно!

Доктор се нервозно узбуди и поче тражити свој шешир и, не нашавши га, изнемогао спусти се у фотељу.

— Гадно је! — понови он.

— Драги мој, — прошапута судија: — ја вас унеколико не разумем, такорећи... Па ви сте криви у томе инциденту! Лемати по лабрњи крајем деветнаестог века, — то је донекле, како год хоћете, није овај... Он је покварењак, али-и-и, признајте, да и ви нисте били на свом месту...

— Наравно! — сложи се претседник.

Донеше вотку и мезе. При растанку доктор машинално испи чашицу и заложи се ротквицом. Кад се враћао у болницу, мисли су му тонуле у маглу, као трава у јесење јутро.

„Зар је могуће, — мислио је доктор: — за последњу недељу дана толико се много патило, размишљало и говорило само зато, да се све заврши овако глупо и вулгарно. Баш је глупо! Баш је глупо!“

Њега је било срамота, што је у своје лично питање увукао људе са стране, срамота га било од речи, које је говорио тим људима, због ракије коју је попио по навици да пије и да живи паразитски, срамота га било због непојмљиве и плитке памети... Вративши се у болницу, он одмах пређе на преглед болесника по собама. Лекарски помоћник је био поред њега, корачајући лагано, као мачак, и лагано одговарајући на питања... И помоћник, и „вила“, и нудиље, правили су се невешти, као да није ништа ни било, и да је све у реду. Па и доктор се старао, да изгледа равнодушан. Он је наређивао, љутио се и шалио са болесницима, а у мозгу му је врело:

— Глупо је, глупо, глупо...

28436

